

Н.Г. Осокина

**НЫВ КÆНЫНМÆ АРÆХСТДЗИНАДЫ
РÆЗТЫЛ КУЫСТ**

*РÆВДАУÆНДÆТТЫ КÆСТÆР КЪОРД
(3–4 АЗЫ)*

*МЕТОДИКОН ЛÆХХУЫСЫ ЧИНЫГ
(АХУЫРТЫ КОНСПЕКТТÆ)*

Дзæуджыхъæу
2009

Методикон æххуысы чиныг цæттæгонд æрцыд ЦИППИ-йы ЮНЕСКО-йы кафедрæйы «Кавказы полилингвалон ахуырады теори æмæ практикæ», зæгъгæ, уыцы проекты фæлгæты.

*Проекты разамонæг – филологон зонæдты доктор,
профессор Хъамболты Тамерлан*

ПРОДАЖЕ НЕ ПОДЛЕЖИТ

Осокина Н.Г.

НЫВ КÆНЫНМÆ АРÆХСТДИНАДЫ РÆЗТЫЛ КУЫСТ: методикон æххуысы чиныг (ахуырты конспектæ). – Дзæуджыхъæу: АА Уалыты И.С., 2009 – 126 ф.

Осокина Н.Г.

Ознакомление с изобразительным искусством: методическое пособие (конспекты занятий). – Владикавказ: ИП Валиева И.С., 2009 – 126 с.

© Министерство образования и науки РСО–Алания, 2009

© ИП Валиева И.С., 2009

© Осокина Н.Г., 2009

Методическое издание

ОСОКИНА Наталья Григорьевна

ОЗНАКОМЛЕНИЕ С ИЗОБРАЗИТЕЛЬНЫМ ИСКУССТВОМ

МЕТОДИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ (КОНСПЕКТЫ ЗАНЯТИЙ)

Редактор *И.Х. Джанаева*
Технический редактор *Е.Н. Маслов*
Корректор *А.Б. Гусалова*
Дизайн обложки *Е.Н. Макарова*
Компьютерная верстка *А.В. Черная*

Сдано в набор 10.11.09. Усл.п.л. 8,0. Бум. 65 гр.

Гарнитура шрифта “Times”.

Печать цифровая. Формат 60×84 ¹/₁₆.

Тираж 50 экз. Заказ №489.

Отпечатано ИП Валиевой И.С.

362019, г. Владикавказ, ул. Годовикова, 8

Хъ. Æмæ хæдзарон мæргъты – уасæджы, карчы кæнæ йæ цъиутæ куы ныв кæнат, уæд та? Цалгай гæккытæ ис уыдонæн та? Цыппæргай? Базыртæ та? Къæдзилтæ та?

С. Дыууæ къахы, дыууæ базыры, иу къæдзил. Ноджы ма бырынкъ.

Хъ. Гъемæ сын рæсугъд базыртæ сныв кæнут, цыргъ бырынкъ, цæмæй дзы нæмгуытæ уидзой. Парчы чи уыд, доныхъазтæ, бабызтæ чи федта, уыдон сæ сныв кæнæнт. Сæ алыварс та – рæсугъд сæрдыгон æрдз: хъарм хур, ирд арв, бæзджын кæрдæг, бæрзонд хæхтæ – фæсте. Куыд хорз у, куыд – тагъд ралæудзæн сæрд!

Ацы методикон æрмæг арæзт æрцыд ЦИППИ-йы ЮНЕСКО-йы кафедрæйы кусджыты хъаруйæ. Методикон æрмæг дзуапп дæтты «Ирон националон ахуырады концепцийы» принципты домæнтæн. Конспектæ арæзт сты Л. А. Парамоновайы бæрнон редакцигонд «Рæвдауæндæтты сывæллæтты хъомылады, ахуырады æмæ райрæзты иумæйаг ахуырады дæнцæгон программæйы» бындурыл. Уыцы программæ æвдисы рæвдауæндæтты ахуырадон процессы бындурон мидис æмæ бар дæтты йæ реализацигæнгæйæ варианттæ æвзарынаг.

Ацы программæ кæй æрцыд æвзæрст, уый у баст, дыууæ æвзагæй цы рæвдауæндæтты пайда кæнынц, уыдоны архайды хатдзæгтæ дзы æвдыст кæй сты, уымæ гæсгæ. Программæ арæзт цыд куыд регионалон æмæ хицæн авторты методикон куыстыты бындур æмæ уымæ гæсгæ хуыйны «Дæнцæгон». Лæвæрд конспектты националон-регионалон компонент рæвдауæндæтты ахуырадон тыгъдады ахсы сывæллоны ахуыры æмæ райрæзты æххæст бæрнон бынат.

Рæвдауæндæтты иумæйаг ахуырадон тыгъдад саразыны тыххæй арæзт æрцыд иумæйаг перспективон-тематикон пълан. Тематикон иудзинад бæрæг дары ахуырты æппæт хуызты дæр æмæ æндæр режимон процессты дæр. Æппæт ахуырты организацион формæ дæр у дæлкъордон – сывæллоны сæрибар архайды бындурыл арæзт.

Сабиты ахуыр кæныны сæйраг метод у дидактикон хъазт.

Алы темæйыл куыст дæр райдайы, къуырийы райдиан арæзт чи цæуы, уыцы алфамбылай дунеимæ зонгæ кæныныл ахуыргæй. Уыйфæстæ, иннæ ахуырадон æмæ хъомыладон куысты хуызты фæлгæты, арфдæр æмæ уæрæхдæргонд цæуынц темæмæ хауæг æмбарынагтæ.

Авторты коллективы ис ныфс йæ коллегæтимæ коллективон æмгуыстадæй æмæ кураг у, цæмæй ацы методикон æрмæджы тыххæй сæ фæндæттæ æмæ фиппаинæгтæ æрвитой ахæм адрисыл:

362003, Дзæуджыхъæу, К. Марксы уынг, 36

ЦИППИ, ЮНЕСКО-йы кафедрæ.

Программæйы характеристикæ

«Нывкæнынмæ арæхстдзинад рæзын кæнын» рæвдауæндæтты полилингвалон ахуырады эксперименталон къордты ирон националон ахуырады системæйы

Ацы программæйы сарæзты нысан у сывæллæттæм нывкæнынны аивадмæ здæхты æмæ алы сывæллоны сфæлдыстадон потенциал дæр рæзын кæнын. Нывкæнынны ахуырты рæвдауæндæтты хъомылгæнинагты креативон полилингвалон хъомылады системæйы. Программæйы бындуры æвæрд æрцыд авторы 35-азыккон алы кары сывæллæттимæ нывкæныннады аивадыл ахуыр кæнынны, арæхдæр эксперименталон, фæлтæрддзинад. Авторы фæлтæрддзинад æнцой кæны алыхуызон раззагдæр райрæзтон методикæтыл, уымæ фæсарæйнаг фæлтæрддзинадыл дæр.

Кæстæр кары сывæллæттæ нывкæныннады аивад кæй уарзынц æмæ йæм кæй тырынц, стæй ныв кæнынмæ арæхсыны æрдзон райрæзтæй хуымæтæг ахуырадæй иппæрд уавæрты (анализ скæнгæйæ), автор хъомылгæнæджы аразы сывæллонæн æххуыс кæнынмæ, йæ æрдзон райрæзт хæлд нæ цаугæйæ, арфдæр куыд кæна, афтæмæй графикон фæлгонцты иу кары этапæй иннæмæ куыд хиза, алфамбылай дуне æнкъарынад æмæ æвдисынады мидгармони бахъахъхъæнгæйæ. Уыцы мидгармони спецификон у алы карæн дæр.

Программæ у цыппаразон курсæн арæзт æмæ уымæ гæсгæ арæзт у цыппар хайæ.

I хай. Кæстæр къорд. 3–4-азыккон сывæллæттæ:

Нывкæныннады психологон æмæ эмоционалон ахаст рæзын кæнын. Ныв кæнынны агъоммæйы стадийæ (хылы-мылы хæххытæ) фæлгонцаразыны стадимæ рахизын. Хылы-мылы хæххыты æхсæн хæрз хуымæтæг, бынтон схематикон графикон фæлгонцты фæзынд, се сконды æппæт хæйттæ дæр бынаты уæвгæйæ.

Гæххæтты фæзуат æнæхъæнæй активонæй алыхуызон нывтæй байдзаг кæнын.

II хай. Астæуккаг къорд. 4–5-азыккон сывæллæттæ:

Хæрз схематикон графикон фæлгонцтæй бæлвырд схематикон фæлгонцтæм рахызт, бæлвырдгæнæг, мидисæвдисæн нысантæй, бафиппайд характерон деталтæй сæ фæхъæздыг кæнгæйæ.

лæвæрдтам хæринаг. О, хæдæгай – ис дзы пони дæр, уый гыццыл аив уæрдонны фæласы сабиты.

(Кæсынц та парк æмæ йæ диссагты хуызвыстытæм кæна къамтæм.)

Хъ. Æмæ тезгъойы фæстæ та балхæн дымсгæ шартæ (къуыбызæгтæ) æмæ райгæ-худгæйæ æрбаздæхын хæдзармæ. Сауынды къуыбызæгтæ сынтæджы сæрма æмæ-иу уыдонмæ кæсгæйæ дæ зæрдыл æрбалæудзысты хъæлдзæг сæрд, парк, донхъазтæ, хъеллаугæнæнтæ...

Цæй, ныр та сныв кæнæм цæрагъойты. Кæй? Цы? Равзæрстат уæ хъайтарты? Чи сæ цæры уæ фарсмæ, уæ кæрты кæнæ та уæ хæстæджытæм, уæ зонгæтæм, кæй уæ фæнды сныв кæнын?

С. Æз сныв кæндзынæн гæды йæ хъæлдзæг лæппынтимæ. Æз та нæ куыдз æмæ йæ дыууæ къæбылайы, уыдон дæр цымыдисаг сты. Æз та ныв кæнын нанайы хъуджы.

Хъ. Мах æрæджы ныв кодтам гæлæбута æмæ мыдыбындыты. Гæды дæр гæлæбуйы йас у?

С. Нæ, гæды стыр у.

Хъ. Æмæ уæд саскты хъуг æмæ бæхимæ куы абарæм, уæд та?

С. Стуртæ æмæ бæхтæ сты бынтон стыр.

Хъ. Гъемæ сæ уæд ныв кæнæм æнæхъæн сыфыл, уадз æмæ иууылдæр фенной, цæйас сты цæрагъойтæ, уый.

(Абарст æнæмæнг хъæуы, цæмæй сабитæ цæрагъойты стыраей равдисой. Мыййаг сæ исчи чысылтæй куы сныв кæна, уæд ын сæй бамбарын хъæудзæн: уый у гæдыйы лæппын, фæлæ ма йын йæ цуры сныв кæн стыр гæды (афтæ байраг æмæ бæх, къæбыла æмæ куыдз æмæ æнд.)

Хъ. Иу хатт ма сæм æркæсæм. Алы цæрагъойæн дæр ис сæр, гуыр, къæхтæ. Æмæ ма йæхи сæрмагонд цыдæр, вазыгджын.

(Лæмбынæг уынынц цæрагъойты хуызвыстытæ. Хъомылгæнæг сæм дæтты фарстатæ, цæмæй хуыздæр фиппайой сæрмагонд хæйттæ: сыкъатæ, хъуын, барц, къæдзил, фæздон, сæфтæг, дзæмбы...)

С. Хъугæн – сыкъатæ æмæ фæздон, уым ис æхсыр. Æрбахæссы йæ изæраей сабитæн. Бæхæн – барц æмæ къæдзил. Гæдыйæн – рихитæ æмæ раст хъустæ. Фысæн – хъуын æмæ гыццыл сыкъатæ.

Хъ. Цал къахы ис цæрагъойæн? Анымайут-ма сæ.

С. Дыууæ разæй æмæ дыууæ фæсте. Иу, дыууæ, æртæ, цыппар. Ис ын 4 къахы.

Ахуыры нывæст

Хъ. Тагъд ралæудзæн сæрд – сывæллæтты уарзон афон. Уарзут сæрд сывæст? Цавæр у сæрд?

С. Хъарм, тæвд! Сæрды алчыдæр дидинаг калы. Цæхæрадон йемыдзаг у гагатай, дыргътай, халсартай.

Хъ. Сæрдыгон хъарм, рухс, уæгъд рæстæг – бирæ æмæ сабитæ дæр се ’мбæлттимæ хъазынц кæрты, цæуынц æрдзы хъæбысмæ, фæзыны сын ног хæларгтæ. Цавæр хъæзтытæ фæкæнут арæхдæр?

С. Шофыргæй. Пуртийæ. Мах та, чызджытæ, фæхъазæм куклатимæ (мад æмæ цотæй). Æз та фæхъазын гыццыл къæбылаимæ.

(Сабитæ нымайынц сæ хъæзтытæ).

Хъ. Æмæ сæрды, багуыдæр, тынгдæр бахæлар ваййæм нæ цыппæркъахыг æмбæлттимæ: гæды æмæ йæ лæппынтимæ. О, уыдон тынг цымыдисаг сты! Кæсут-ма, куыд хъоппæгцæст сты, хъæлдзæг, хъазаг!

(Кæсынц хуызвыстытæм.)

Хъ. Чи ма уæ радзурдзæн, кæм æмæ куыд улæфын уарзы, уый тыххæй.

С. Мах сæрды æнæхъæн бинонтæй улæфты бонты ацæуæм нана æмæ дадамæ. Æз бирæ уарзын хъæу.

Хъ. Сæрды тынг хорз у хохы дæр. Æрдзæн æмбал нæй, сатæг уæлдæф... Бирæ дидинджытæ, цъæх-цъæхид кæрдæг, о, куыд хорз у ууыл гомкъахæй цæуын!..

(Кæсынц хæхты хуызвыстытæм.)

Хъ. Сæйрагдæр та, хъæуы фенæн ис бирæ хæдзарон цæрæгойтæ, базонын сын сæ царды æууæлтæ. Кæуыл дзы фембæлдыстут сывæст?

С. Гал цыди хъомты разæй, фæсте – родтæ, бирæ фыстæ; бæх дæр фæдтон, йæ ныхыл – зыгъар.

Хъ. Цæй, ныр та сæ нывы фенæм. Мæнæ хизынц сæрвæты.

(Кæсынц цæрæгойты хуызвыстытæм.)

Хъ. Хохы дадимæ ис фос хизæн, уæд тынгдæр балымæн уыдзынæ семæ. Чи зоны ма дæ бæхыл кæнæ хæрæгыл бадын дæр сахуыр кæна...

Куыд ма ис улæфæн сæрды?

С. Æз мæ мад æмæ мæ хистæр хоимæ фæцæуын паркмæ, реуа фæкæнæм хъеллаугæнæнтыл, зилæнтыл. Уым ис стыр цад, ленк дзы кæнынц урс-урсид донхъазтæ æмæ хъæлдзæг бабызтæ. Мах сын

Цалдæр фæлгонцы иу сюжеты иукæнынмæ арæхстдзинад рæзын кæнын.

III хай. Хистæр къорд. 5–6-азыккон сывæллæттæ

Схематикон фæлгонцы бæрцон æмæ миниуæгон рæзт. Характерон формæ равдисынмæ арæхстдзинад, хуызы эмоционалондзинад, деталты мидисæргомгæнæг миниуæг, композици саразынмæ æрхъуыдыдзинад.

Фантази рæзын кæнын, цы темæ, сюжет равдисынмæ хъавынц, уый саразыны алыхуызон варианттыл ахъуыды кæнын рæзт.

IV хай. Цæттæгæнæн къорд. 6–7-азыккон сывæллæттæ

Бæлвырд схематикон фæлгонцы арæхстдзинадон æмæ бæрцон рæзт (фылдæркæнынад), вазыгджындæр чи фæцис, уыдоны фæрцы.

Уыцы фæлгонцæ æххæстдæр кæнынц, куыдфæстæмæ цы æцæгхуыз деталтæ фæзыны, уыдонæй.

Уæрæхæй уæрæхдæр кæнынц тематикон арæнтæ, фæлгонцæ æнцондæрæй баиу ваййынц сюжетын цæстæй фенгæ кæнæ фантазион композицийы.

Сывæллоны бирæвæрсыг, гармонийон аивадон райрæзтæн пайдагонд цæуы нывкæнынадон архайды алы хуызтæй: натурæйæ нывкæнын, натурæйы фæдыл, ныртæккæйы æмæ рагацауы цæстдарæнтæм гæсгæ, зæрдылдард æмæ сфæлгондзæнмæ (по представлению) гæсгæ, цы бакастæ æмæ цы фехъустай, уый фæдыл, фæлгæнæны (воображение), фантазийы бындурыл.

Уæлдай хъусдард ацы программæйы цæуы сывæллæттæм хуызæнкъарынад рæзын кæнынмæ, куыд нывкæнынады æвзаджы сæйрагдæр компоненттæй иумæ: хуызты бирæ нымæц æрдзы мидæг, хуызты æмиуæдты гармоний, хуыз æмæ йæ фæлгъуызтæ, хуызты дих къордтыл (тар æмæ ирд хуызтæ, хъарм æмæ уазал хуызтæ), хуызы эмоционалон æргъæвд (тых) (фæлмæн, хъæлдзæг, мастхæссæг, цинхæссæг хуызтæ).

Программæ амоны сывæллæтты кары æмбæлгæ формæйы базонгæ кæнын фæлгонцæ сыфыл равæрыны сæйрагдæр композицион мадзæлттæ æмæ аивадон æнгасады (выразительность) мадзæлттæ: хахх, тон, тæпп, сæрст, ритм, æмуæзадимæ базонгæ кæнын. Уыдон хъæуынц композицийы аивадон-æнгасджын фæлгонц саразынæн.

Ахуыртæ методикон æгъдауæй афтæ арæзт сты æмæ ныв кæныны процессы сывæллоны зæрдæйы сæвзæры эмоционалон æмæ эстетикон æнкъарынады фæлтæрддинад, уый ахъаз у сывæллоны эмоционалон сферæ, фæлгæнæн æмæ фантазийы рæзтæн, аразы йын йæ гоймагон сфæлдыстадон хицæндзинад.

Бирæ азты фæлтæрддинадыл æнцойгæнгæйæ зæгъæн ис, ахæм хуызы кусгæйæ рæстмæ кæй кæны сывæллоны аивады мадзæлттæй хъомылкæныны æмæ ахуыркæныны процесс æрдзон хуызы, æнæ уæлдай тых кæнгæйæ. Хъазтæ хæстæг ахуырты формæ, æрмæджы цымыдисаг стандарттæй сæрибар балæвæрд, райгуырæн бæстæйы æрдзимæ, натурон æрмæгимæ (хуызæгимæ нæ фæлæ!) архайд сывæллоны фæндон, йæ зæрдæйæн ахсызгон, сфæлдыстадон сæрибардинады уавæры уæгъд кæны сывæллоны уæнгтæ æмæ æвæры бындур сæрибарæй хъуыдыгæнæг, алцæмæй (гармонион æххæст) креативон гоймаджы райрæзтæн.

Программæ конд у æппæт дисциплинæты иудзинады принципыл, уымæн æмæ арæзт у иумæйаг нысанмæ æмæ ориентацигонд у тематикон æхсæнпредметон бастдинадмæ. Уыцы бастдинад æмбырд æмæ арфдæр кæны бæрæг (лæвæрд) темæйыл зонындзинæдтæ иумæйаг æнæхъæн кæрæдзийы æххæстгæнæг блочы. Уыцы блок дæргъæтин хæссы рæстæджы, æмæ уымæ гæсгæ дæтты ныфс æрмæг бамбарыны бæрзонддæр коэффициент райсынæй «темæйы арф бацæуыны» фæрцы.

Программæйы сконды ис бынат националон компонентæн (алы кары къорды гæнæнтæ нымайгæйæ дæр). Уый ориентацигонд у, цæмæй сывæллæттæ сæ цæст лæмбынæг дарой адæммæ, цæрæгойтæм, æрдзмæ, цæмæй æмхиц уой ирон адæмы культурæ, æгъдæуттæ, традицитæ, аивадмæ.

Сывæллæтты сфæлдыстадон здæхт рæзын кæнынмæ ног цæстæнгасы реализацийы мадзæлттæ иууылдæр æвдыст сты лæвæрд программæйы: методикон рекомендациты, аивадон-ахуырадон фарстаты æрæвæрды, диагностикæ кæныны архайдмæ амындзинæдтæ. Лæвæрд дзы ис алы тематикон ахуыры дæнцæгон конспектæ æмæ цы результатмæ æнхæлмæ кæсæн ис, уый æрфыст.

Иумæйаг темæ: «Æгас цу, сæрд!»

Темæ: «Цæрæгойтимæ фембæлд» (Мысинæгтæм гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

– Сабиты сæрды сæйраг бæрæггæнæнтимæ базонгæ кæнын. Адæймаджы фарсмæ цы цæрæгойтæ ис, уыдоны нæмттæ фæлхат кæнын.

– Цыррдзаст куыд уой, цы ныв кæнынц, уымæн йæ сæйраг, ома йæ сæрмагонддæр миниуджытæ фæбæрæг кæнын куыд уа сæ бон.

– Куыд сæм æвзæра уарзт райгуырæн æрдзмæ, цæрæгойты дунемæ; уымæн та ахъаз у æрдзимæ комкоммæ бастдинад.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ хорз базоннын.

Зонгæ хæдзарон цæрæгой (гæды, куыдз, фыс, стур) кæнæ маргъ (карк, уасæг, цъиу æмæ æнд.) сныв кæнын; фылдæр æргом здахын сæ сæрмагонд миниуджытæм – къæдзил, барц, сыкъатæ, фæздон, систæ, рихитæ æмæ а.д.).

2. Хуызиртасынад.

Фылдæр – ирд райдзаст хуызтæ, уыдон æвдисынц сабиты ахаст, цы ныв кæнынц, уымæ.

3. Композици.

Хæдзарон цæрæгой кæнæ маргъ равдисын (гæнæн ис цалдæр дæр) егъауæй сæрдыгон пейзажы астау (хур, кæрдæг, хæхтæ æмæ а.д.). Сæ уарзон ахаст куыд разына (рæдау, узæлгæ, хъазгæмхасæн) лыстæг хайттыл æнувыд куыстæй (рæсугъд базыры систæ, кæркæ-мæркæ хъуын).

Куысты фæрæз: хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хаххон-графикон; йæ уаг – хуымæтæг, сæйраг æууæлтæ дзы хъуамæ уой æнæмæнг.

Архайдæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: гæды æмæ йæ лæппынты, куыдз æмæ къæбылаты, стур, фысты, бæхы, уасæджы, карк æмæ цъиуты хуызвыстытæ (къамтæ, гæнæн ис, æмæ уой Чарушыны нывгæндтæ). Хæхты, парчы, цады донхъазтимæ нывтæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы фломастертæ.

кæсгæйæ, аргъ кæныны сæхицæн æмæ сæм æвзæры сæрыстырдзинад. Хъомылгæнæг та сын се 'ргом здахы, сныв кæнæн цы уавæртæ ис, уыдонмæ.)

Хъ. Тынг хорз. Сымахæй бирæтæ дзырдтой, уæ хæдзæртты кæй дарут гæды, куыдз, тути æмæ æнд. Чи сæм зилы?

С. Æз мæхæдæг фæдæттын хæринаг мæ гæдыйæн (куыдзæн), ахонин æй тезгъо кæнынмæ. Бирæ мæ уарзы, куы 'рбацауын, уæд мæ размæ разгъоры йæ къæдзил тилгæ. Махмæ та ис кæсæгтæ (тути). Æз сын мæхæдæг фæдæттын холлаг. Хъæуы куы уыдтæн, уæд та кæрчытæн лæвæрдтон хоры нæмгуытæ.

Хъ. Гъе, уый дын хæдзардзин лæппутæ æмæ чызджытæ! Ис уæ схонæн цумайы лæдзджытæ. Гъемæ уæд уыдæттæ сныв кæнут. Уæхи тыххæй мын загътат æмæ уæхи сныв кæнут – уый аккаг стут. Гуыр-ныв куыд кæнгæ у, уый зонæм. Афтæ у?

С. Сæр, гуыр, къухтæ, къæхтæ.

Хъ. Сымах тынг айрæзтыстут æмæ уæд уæхи равдисут стыртæй, æнæхъæн сыфыл. Къустæ æхсыны тыххæй чи радзырдта, уый сæ куыд сныв кæндзæн?

С. Кърантæй дон кæлы, тæбæгътæ, агуывзæтæ.

Хъ. Æмæ дидинтыл дон чи кæны, уый та?..

(Ацы кары сабитæ æппындæр наема зоныны змæлд æмæ архайд нывы равдисын. Сæ бон ай у равдисын æрмæстдæр, сæ къухы предмет, афтæмæй: зæгъæм, донæвгæнæн, дзæбуг, чыргъæд æмæ а.д.)

С. Донпырхгæнæн – дæ къухы, æмæ лыстæг цыхцыртæй дон кæлы дидинтæм.

Хъ. Кæрчытæм хоры нæмгуытæ чи лæвæрдта, уый дæр сæ афтæ сныв кæнæд. Куыд сыл амбырд сты æмæ сæ тагъд-тагъд куыд уидзынц... Гæдыйы лæппынмæ кæнæ къæбыламæ куыд зилынц, уый та куыд æвдисгæ у?

С. Гæдыйы лæппыны цур сныв кæндзынæн къус æхсыримæ, къæбылайы раз та – стæг.

Хъ. Кæд гæдыйы лæппын æмæ къæбыла ныв кæнут, уæд сæм хъуамæ дзæбæх зилат. Мацы уæ ферох уæд – æндæр хæринагтæ дæр ма сын сныв кæнут, гыццыл гауыз, гыццыл хæдзар дæр – æндæра кæм цæрдзысты? Дон дæр уæ ма ферох уæд, куы сдойны уой, уæд-иу дон аназдысты.

Ацы ахуыртæ сабиты цæттæ кæныны иннæ ахуыртæм – уыдоны темæ уыдзæн цæрагойты тыххæй.

Кæстæр къорды ахуырадон пълан

№	Ахуыры темæ	Ирон æвзагыл вариант къуыри/ахуыр	Уырыссаг æвзагыл вариант къуыри/ахуыр
1	Математикæимæ зонгæ кæнын	1	1
2	Ирон ныхасы рæзт	1	3
3	Уырыссаг ныхасы рæзт	2	1
4	Алфамбылай дунеимæ зонгæ кæнын	1	1
5	Физкультурæ	2	2
6	Музыкалон аивад	2	2
7	Нывкæнынады, урдиат рæдын кæнын	1	1
Æдæппæтæй		10	11

* Датæтæ лæвæрд сты ориентирæн.

Кæстæр кьорды ахуырты тематикæ*

15 сентябрь – 30 сентябрь	Мæ бинонтæ
1 октябрь – 7 октябрь	Мæ рæвдауæндон
8 октябрь – 5 ноябрь	Фæззæг
6 ноябрь – 13 ноябрь	Мæ фыдыбæстæ
14 ноябрь – 30 ноябрь	Æз æмæ мæ буар
1 декабрь – 8 декабрь	Мæ хъазæнтæ
9 декабрь – 15 январь	Зымæг
16 январь – 30 январь	Мигæнæнтæ æмæ хойраг
1 февраль – 14 февраль	Уæлæдарæс
15 февраль – 28 февраль	Хæдзары дзаума (Мебель)
1 марты – 8 марты	Мады бæрæгбон
9 марты – 16 марты	Дæснийæдтæ
17 марты – 24 марты	Транспорт
25 марты – 25 апрель	Уалдзæг
10 май – 1 июнь	Сæрд

2. Хуызиртасынад.

Хуыз æмæ фæлгъуызтæ саби равзарæд йæхæдæг.

3. Композици.

Архайды хуызвыст, йæ искацы цъусдуг «æрцахсын» (ома, æнæзмæлгæйæ), зонгæ æууæлтæй пайда кæнгæйæ, уыцы архайд сабийæн чи бæрæг кæны, ахæмтæ. Уæлæмхасæн фæрæзтау нывмæ ис бахæссæн хæдзарон цæрæгойтæ, мæргътæ.

Куысты фæрæз: хуызджын фломастертæ кæнæ алыхуызон мелтæ.

Хуызвыст: хаххон-графикон. Хуызвысты ахаст – адæймаджы схема-тикон хуызвыст, цæмæй дзы уа архайд æвдисæг хæйттæ дæр.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: донгæнæн, уатон дидинаг, дзæбуг æмæ зæгæлтæ, къус æмæ чашкæ, чыргъæд фæткъуытæ, гагадыргътимæ; къус нæмгуытимæ. Гæдыйы, куыдзы, карчы цъиуты хуызвыстытæ (Чарушины нывгæндтæ кæнæ къамтæ).

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы фломастертæ кæнæ мелтæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Æвæдза, куыннæ цин кæнон æз! Мæнæ мын цæйæстæ систут! Куыд айрæзтыстут ацы аз! Сахуыр стут зарын, æмдзæвгæтæ дзурын, ныв кæнын. Цастæ базыдтат! Алы хатт дæр дзурут уæздан ныхæстæ: «бузныг», «табуафси», – ахорæнтæ æмæ уын сыфтæ куы райуарын, уæд. Алкæддæр мын æххуыс кæнут, рамбырд кæнут хъисойтæ, фломастертæ, нывгæндтæ. Афснайут нæ зал. Мæ хуртæ акæнут! Фæлæ хæдзары та куыд дарут уæхи? Уым дæр фæдзурут уæздан ныхæстæ? Салам фæдæттут райсомæй? «Аджын хæрд кæнут!», «Хæрзизæр»... фæзæгъут? Хистæртæм истæмæй, зæгъæм, уæ мадæлтæм... фæкæсут?

С. Æз алкæддæр феххуыс кæнын мæ мадæн – ахсын къустæ, цъылынаей рамæрзын хæдзар, дуканийæ æрбахæссын дзул. Сахуыр мæ кодта дидинтæм зилын, балхæдта мын донпырхгæнæн, æмæ съл дон фæкæнын мæхæдæг.

Хъ. Æмæ нана æмæ дадайæн дæр æххуыс кæнут?

С. Мах нанаимæ æмбырд кодтам гагадыргътæ, сагътам хъæдындзтæ æмæ дидинтæ. Æз та нанайæн æххуыс кодтон, уæливыхтæ куы кодта, уæд. Æз та дадайæн сарæзтон бандон бæласы бын, къуырдатон зæгæлтæ...

(Сабитæ дзурыны, сæ бон цы кæнын у, уый. Афтамæй, цыма цуварсæй

Хъ. Уæдæ сныв кæнут цъиуты дæр, уыдон ныв кæнын раздæр базыдтат. Цалынмæ къæвда вæййы, уæдмæ цъиутæ фембæхсынц хæдзæртты сæрты бын, къалиуты æхсæн. Уарын куы банцайы, уæд ратæхынц æмæ фæнуазынц дон, сæхи фæнайынц, схус кæнынц сæ систæ...

Уæхи та сныв кæнут зонтиччы бын, цæмæй уæ къæвда ма ныддонласт кæна. Гъе, афтæ...

(Зонтик райсын, байтындын æй æмæ цыма къæвда уары, афтæ йемæ арауай-бауай кæнын, уый дæр уæлæмхасæн фæргæз у къæвдайы рагг банкъарынæн.)

Хъ. Уары, мах та тезгъо кæнæм зонтиччы бын, æртæхтæ йæ цæвынц æмæ йыл тæдзынц фæйнæрдыгæй. Æмæ афтæмæй ничи ныххуылыдз уыздæн. Кæй ма фæнды зонтиччы бын атезгъо кæнын?

Ныр та уыздæттæ иууылдæр ныв кæнæм!..

29-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «**Хи куыд дарын хъæуы**»

Темæ: «**Æз ныр стыр дæн**» (Мысинæгты бындурыл ныв кæнын)

Нысантæ:

- Цæмæй сæм уæздандзинад уа (нымайой бинонты, хистæрты, цæттæ уой æххуысмæ), сæхи дарын зоной, ууыл кусын дарддæр.
- Архайын ууыл, цæмæй сæм фæзына хуыздæр миниуджытæ, сæ дарддæры æхсæндзарды сæ æнæмæнг чи хъæудзæн, ахæмтæ, цæмæй сæм уа æгъдау, мæстыгæр ма уой, сæхицæн аргъ кæной, уой зæрдæхæлар.
- Сæхи хорз кæй дарынц, искæмæн æххуыс кæй кæнынц, цæмæй сын уый дæтта æхцондзинад, ууыл архайын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæргæзтæ хорз базоннын.

Адæймаджы гуырнын архайды мидæг равдисын (йæхи). Цæмæй фыццаг хатт банкъара йæхи ахæм равджы дон кæнын, зæгæл къуырын, æмбырд кæнын, хæринаг дæттын, – спайда кæна характерон æууæлæй: донгæнæн, дзæбуг, чыргъæд, хоры нæмгуытæ.

ПЕРСПЕКТИВОН-ТЕМАТИКОН ПЪЛАН дисциплина «Ныв кæнынмæ арахстдзинад-æй кæстæр къорды (3-4 азы)

Программæйы мидис					
Аивадон-ахуырадон хæстæ					
Нысан	Æнгасады (аивадон) мадзæлтæ	Нысан	Хуызоннад	Композици	
Зонгæ кæнынны ахуыр. Фæлгæтæрын. Хуызджын фломастертæй куыст.	Зонгæ кæнын графikon æрмæг – фломастертимæ. Сæрæг кæнын сывæлæтты арахстдзинады æмæ хуыз æнкъарынады æмвæзад.	Зонгæ кæнын æнгæсады сæйраг хæххытæ, штрихтæ, формæаразтытæ (формообразованья).	Фенысан кæнын 6 хуызы нæмттæ – сæйраг къорд. Базонгæ уæвын, сæ нæмттæ сын рагг дзурын зоннын.	Сыф сæрибарæй, æмбæртæй дзаг кæнын.	
«Хъæзæгой къуыбылæйттæ»	Зоннын бинонты, æмбарын сæ алкæй роль дæр хæдзары.	Хæххыты пластикæ – дæргъæвæнтæ, динамиконтæ алырдæмты арагъ хæххытæ. Таппы æмбарынад куыд хæххыты суммæ бахæссын.	6 хуызы нæмттæ фидарæй базоннын. Уыцы хуызтæ иннæ хуызтæ ахсæн ты ссарын базоннын.	Сыф активонæй динамикон архайдæнтæй дзаг кæнын.	
Аивадон архайды хуыз					
Ахуырты	2				
Темæ	1. «Мæ бинонтæ»				
къуыртæ					Сентябрь III къуыри
Мæн/					Сентябрь IV къуыри

С. Ныв кодтам фæззыгон æрдз. Æвзæр боныхæд, фæззыгон къæвда.
Хъ. Æмæ уæм цыхуызæн кæсы?
С. Æнкъард, узал, митæмхæццæ.
Хъ. Ныр та хъарм у, тагъд ралæудзæн сæрд. Уарынтæ арæх ваййы.
Цавæр ваййы къæвда уалдзыгон кæнæ сæрдыгон? Мах æй ныртæккæ сныв кæндзыстæм.
С. Хъарм, сæрæн, хъæлдзæг. Саха!
Хъ. Æнтæф тæвд бонты, уарын дæргъæтин рæстæг куынæ ваййы, уæд кæрдæг, бæлæстæ, дидинджытæ нынкъард ваййынц, баруайынц. Тынг æхсызгон сæ фæхъæуы уарын, æнхæлмæ йæм фæкæсынц. Цæмæн?
С. Цæмæй сæхи ныхсой. Цæмæй сæ дойны суадзой.
Хъ. Куыд рауайы къæвда? Кæцæй фæзыны?
Ам пайда кæнæн ис сæ раздæры тæлмæнтæй, сæ раздæры ныхæстæй æрдзон фæзындтыты тыххæй.
С. Мигътæй, арвæй.
Хъ. Арвыл – урс рæсугъд æврæгътæ. Уыдонæй рауайы уарын?
С. Нæ. Хъуамæ стыр мигътæ уа. Бирæ мигътæй фемæхсы къæвда.
Хъ. Урс пух æврæгътæ пирæнгæмттау апырх сты цъæх арвыл. Куы сбирæ уой, уæд сæ фæстагмæ рауайдзæн тызмæг мигътæ. Уыдон бацахсынц арв, фырытау райдайынц хæцын æмæ азæлы æрвнæрд, уыйфæстæ райдайы къæвда. Куыд райдайы? Æвиппайды?
С. Фыццаг арвæй фæхауы гыццыл æртæхтæ, уыйфæстæ æртæхтæ стырдæрæй-стырдæр фæкæнынц. Дæ бон алидзын куынæ бауа кæнæ дæм зонтик куынæ уа, уæд ныххуылыдз уыдзынæ, уымæн æмæ ныккалдзæн тыхджын къæвда къæртайæ калæгау. Саха!
(Сабитæ сæ раздæры тæлмæнтæй цæуынц иу хатдзæгмæ...)
Хъ. Зæгъæм, ныр райдыдта тыхджын къæвда. Цы фендзыстæм уæд зæххыл?
(Кæд ахуырты рæстæг уарын нæй, уæд æй ныв кæнæт мысæнуаты руаджы.)
С. Зæххыл рауайы култæ. Къанæутты дон хъæлдзæг зард кæнгæйæ уайын райдайы.
Хъ. Алцыдæр ныххуылыдз, æрттивы, цæхæртæ калы фырсыгъдæгæй. Æртæхтæ афтæ стыртæ сты, æмæ доныл таппузтæй хъазынц. Тынг бирæ дондæппæлтæ... Куы ныппæртт ласынц, уæд фæйнардæм азгъорынц чысыл уылæнтæ.
Арв култы зыны айдæнау æмæ уыдон систы цъæх-цъæхид, ленк сæ

Композицийы æргом вертикаль бæлвырддæргонд цæуы сыфы формæтæ. Пеизажы сæрæвæрæн.	Фæлгонцаразæн элементтæ иу сюжетты иукæнын. Сæйраг фæлгонц бæрæг кæнын йæ асей æмæ сыфыл равардæй.
Сау æмæ морæ хуызимæ базонгæ кæнын. Хуыз æрдзон предметтыл куыд раргтив-баргтив кæны, уымæ кæсын.	Хуызты гаммæ 12-ы онг схæццæ кæнын. Ирл «хъæлдзæг» «фæлмæнуаг» («хæларуаг») хуызты къордæй пайда кæнын.
Вертикалон арæзт хæххытыл архайд. Æрдзон хæххыты пластикæ.	Хæрз хуымæтæг фæлгонцтæ аразыныл архайдтыты суммæ. Аргъауы персонажы фæлгонц аразын. Тымбыл формæйыл куыст фæздойыл æмæ бæрцуаты.
Фæззыгон æрдзы характерæн хицæндзинæдтæм цæст дарыныл ахуыр кæнын. Сбæрæг кæнын бæлæсты ахадындзинад адаймаджы æмæ цæрагойты царды.	Базонгæ кæнын аргъауы персонажтимæ. Фæбæрæг кæнын æмбарынад «Хъæлдаг цæрагойтæ».
Тæгъо кæныны фæстæ сывæлæттæм цы тæлмæнтæ базад, уыдонмæ гæстæ куыст. Хуызджын фломастертæй куыст.	Аргъауей цы тæлмæнтæ базад, уыдонмæ гæстæ ныв кæнын. Пластинкæй, хуызджын фломастертæй куыст.
«Бæлæстæ фæззыгон»	«Тыппырон» («Колобок»)
I Октябрь	I Ноябрь

Ноябрь II кызыр	4. «Мæ фыдыбæс- тæ»	1	«Хæхты расугъд- динад»	Сфæлгондзад- мæ гæстæ ныв кæнын. Сой мелтæй (пастель) куыст.	Ирыстоны пейзажы ландшафтон хицæндзинæдтыл æрлзурын. Æмбарынад «ныллæг – бæрзонд – тæккæ бæрзонддæр». Термин «пейзаж»-имæ базонгæ кæнын.	Уæлæмæ æрдæмæд æвдисæг ригмикон гакъон-макъон хæххытæ.	Саразын æрдзы фæлгонц, ног армæгсой пастелæй (мелтæ) пайда- гæнгæйæ.	Хæххон пейзаж ныв кæнын. Фæлгонц тыхджындæр кæнынæн пайдагонд цæуы асты контрасты мадзалæй.
Ноябрь III кызыр	5. «Æз æмæ мæ буар»	2	«Авто- портрет»	Нагурæйæ ныв кæнын айдæнмæ кæстæйæ. Фломастертæй куыст.	Базонгæ кæнын аидæймаджы цæстомимæ, йæ хæйтты сæйраг функцитимæ. Базонгæ кæнын портреты жанримæ.	Стыр тымбыл формæимæ куыст, лыстæг хæйттæй (детальтæй) йæ баххæст кæнын.	Хуызæй пайда кæнын куыд æххуысадон мадзалæй. Уый графика кæны хъæздыгдæр, æнгæсджын- дæр.	Сæйраг фæлгонц стырдæр асей бæрæг кæнын. Детальты (цæстомы хæйтты) æмбæлгæ равард.
Ноябрь IV кызыр	«Æз кæнын тезгъо»		Цæст даргæйæ ныв кæнын. Хуызджын фломастертæй куыст.	Сывæллагтæн аидæймаджы буары сконды æмбарынад дæттын.	Хуызæй куыд æххуыстæнæн мадзалæй пайда кæнын. Активонæй лзы пайдагонд цæуы уæлæдараæс пейзажы нывгæнгæйæ.	Композицийы сæйрагдæр цы у, уый стырдæр асей хицæн кæнын. Уæлæмхасæн пейзажы элементтæ.		

2. Хуызиртасынад.

Спектры авд хуызы. Палитраейыл кусгæйæ равдисын фæлгъуызтæ-фæливантæ (*доны, суадоны, хъоппæг æртæхты ирдист*).

Хуызы руаджы равдисын хъæлдзæг, райдзаст æрдзы нывы уаг.

3. Композици.

Стыр æрдын – арвардынаей равдисын пейзажы композицион райдайæны иугæнæг хъомыс. Зонтиччы бын гуырныв (кæнæ цалдæр гуырнывы) равдисын.

Куысты фæрæз: гуашь.

Хуызвыст: нывкæнынадон. Йæ уаг – хуызджын, бирæ ахорæнтæй конд пейзаж аидæймаджы нывимæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: арвардыны хуызвыст. Арвардыны 7 хуызы (спектр). Нывгæнджыты уацмысты халдихтæ æмæ 4–5-аздыд сабиты нывгæндтæ арвардыны хуызвыстытимæ. Ирд, кæркæ-мæркæ зонтик.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитра, хъисойтæ (рæстæмбис, гыццыл), банкæ донимæ, къухсæрфæн.

Рагагъоммæйы куыст. Мыййаг, ахуыры рæстæг къæвда куынае уа, зæгъгæ, рагацау сабиты æргом аздахын къæвдамæ. Уый тыххæй хъуамæ сæ цæст дарой æврагътæм, мигътæм, ома уарын куыд райдайы, къæвдайы размæ, тæрккъæвдайы агъоммæ æрдз куыд ныхъхъус вæййы æмæ æнд. Хъуамæ сæ хъус култы айдæнау куыд разынынц бæлæстæ, алцы; доны уæлцъарыл уарыны æртæхтæ куыд адымсынц. Хорз уайд, уый размæ куы фениккой æцæг арвардын дæр. Куы базониккой, къæвдайы рæстæг мæргътæ, цæрагойтæ æмæ сасктæ сæхи куыд фæдарынц, уый. Афтæ къæвдайы агъоммæ æмæ уыйфæстæ дæр.

Уарыны рæстæг æмбæлы рудзынг байгом кæнын. Уадз æмæ алы саби дæр йæ гукк æддæмæ адара æмæ æрцахса æртæхтæ, банкъара доны сатæг. Фена, цыхцыраг куыд æрттивы, куыд зары, куыд тагъд кæны зæхмæ, уый. Афтæ, рудзынджы авгыл цы уарыны дон згъоры, уый дæр.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, бæрæг у, бирæ кай уарзут æрдз ныв кæнын. Зымæгон сымах ныв кодтат миты фæлыст. Фæззæджы та? Цы ныв кодтат уæд?

С. Дидинтæ сты хæрздæф тынг адджын, гъе уымæн фæтæхынц мыдыбындзытæ æмæ гæлæбутæ – сæ тæфæй сæ дардмæ дæр базонынц.

Хъ. Æмæ ма ноджы цæмæн?

С. Дидинты «зæрдæйы» ис хæрзад тæнгъæд – сасктæн æмбисонды хæринаг. Гæлæбутæ дæр, мыдыбындзытæ дæр, хъæндилтæ дæр уый æхсызгонæй нуазынц.

Хъ. Тынг раст. Мыдыбындзытæ æрбатæхынц, æрбадынц дидинагтыл æмæ æмбырд кæнынц уыцы тæнгъæд. Уымæй уыйфæстæ рауайы мыд. Уый у æвдæдзы хосау. Уарзут мыд? Гыццыл хъæндилтæ та уарзынц дидинты мидаг фынаг кæнын, уыдон сын сты гыццыл хæдзæрттау. Æхсæвыгон дидинаг бамбæрзы йæхи – йæ «зæрдæ» бануæрды йæ тæнсыфтæй. Гъемæ хъæндилтæ уым бахсæвиуат кæнынц, райсомæй та атæхынц...

Кæй фæнды, уый-ма сныв кæнæд мыдыбындз кæнæ хъæндил. Хур дæр уæ ма ферох уæд – уадз æмæ рухс кæна æмæ тава алцыдæр, хъарм уалдзыгон хур...

28-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Нæ алфамбылай дунæ»

Темæ: «Хъæлдзæг къæвда» (Йæхæдæг цы федта æмæ йæм цы тæлмæнтæ сæвзæрд, уыдоны бындурыл ныв кæнын)

Нысантæ:

- Цæмæй хъæздэгдæр кæна сабиты дунембарынад; цæмæй иу æргъомы баст æрцæуой сæ зониндзинадтæ æрдз æмæ сæ алфамбылай дунейы тыххæй, ууыл архайын.
- Цæмæй уыной, зæрдæйæ æнкъарой, æрдзы алцыдæр зæрин тæгтæй, кæрæдзиуыл баст кæй у, уый.
- Цæмæй нывкæнынады фæрцы кæной цæрæццагдæр, цæмæй æрдзы удыл «æндзæвой» сæ рæзгæ удтæ, уымæ сæ тырнын кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базоннын.

Ныхмæвæрд мадзæлттæй пайда кæнын: уæгъдибар зылд (æрдын) цалдæр хатты алы ахорæнтæй – арвæрдын, æмæ алыхуызон гыццыл хæххытæ – уарыны æртæхтæ.

И I къыры Декабрь	6. «Мæ хъæздæнтæ»	1	«Цъылынаг-æхсин»	Хъæзт – фæлтæраг. Гуашь ахорæнтæй куыст.	Базонгæ кæнын ног æрмæг – гуашимæ, нывтæнаг инструментамæ.	Базонгæ кæнын гуашы æнгасæвдисен гæнæнтимæ. Цъылынагæй кусыны техникон мадзæлттимæ.	Цы хуызтæ зонанц, уыдон 12-онг схаещæ кæнын, сæ нæмттæн сын æргом раздахын.	Сыфыл фæндон равард кæнын хæххытæ, тæппытæ, формæтæ, фæлгонцагæ.
II къыры Декабрь	7. «Зымæг»	3	«Уазал рæстæг. Фыццаг мит»	Цæстдарæнтæм æмæ тезгъойы фæстæ тæлмæнтæм гæстæ ныв кæнын. Гуашь ахорæнтæй кусын.	Ахуыр кæнын, афæдзы афонгæм гæстæ æрдзы цы ивддзинадтæ æрцæуы, уымæ цæст дарыныл. Зымæджы ралæуд.	Эмоционалон ахаст формæмæ фæлгонц аразгæйæ. Бафидар кæнын цъылынагæй гуашь ахорæнтæй кусынмæ арахæттдинал.	«Æнкъард», «уазал» хуызтæй пайдагæнгæйæ равардсын пейзажы уаг хуызæвлонцы руджы.	Пейзажы хуызфыстадон интерпретаци рæстæгон райрæзты æмæ ивгæ уаджы уавæры.
III къыры Декабрь			«Мит-гæлæбутæ æмæ митын лæг»	Цæстдарынад æмæ мысенæдмæ гæстæ ныв кæнын. Хуызджын гæххæттыл гуашь ахорæнтæй куыст æмæ пластилинæй куыст.	Æркæсын зымæгон боныхъæды хицæн-дзинæдтæм. Мит – йæ характеристикæ, йæ æууæлтæ.	Пайда кæнын тоналон контрасты мадзæлгæй (ирд – тарыл, тар – ирдыл).	Зонгæ кæнæм æмбарынад «хуыз» æмæ йæ «фæлтгъуызти-мæ». Палитрайыл куыст, хуызтæ хæещæ кæнын.	Зымæгон пейзажы бындурыл сюжетон композици саразыны фæлтæраг.

IV къыры Лварь	8. «Мигә- нәнтә әмә хойраг»	2	«Фәлындәм заз бәлас»	Фәлгондзәд- мә гәстә ныв кәнын. Гуашь ахорәнтәй куыст.	Ерзурын зымагон бәрабәтты хицәндзинәд- тыл, Ног азмә цәттагәнын.	Алыхуызон форма әмә ас элементты әмиуад сюжетон композиций.	Пайдагонд цауы ирд контрастон хуызтәй бәрабонны хәлдзәтзи- нады әнкъарәнтә фәтыджын- дәр кәнынән.	Сәйраг фәлгонц бәраг кәнын асәй, равардәй, детальтәй.
IV къыры Лварь	«Цымәм цай»		Натурәйә әмә бакаст әрмәгәй тәлмәнтәм гәстә ныв кәнын. Хуызджын фломәстертәй куыст.	Фәуәрәхдәр кәнын цай цымән авджын дзаумайы (мигәнәнтты) тыххәй зониндзинәдтә. Фыццаг әмбарынад раттын аивалы жанрты тыххәй – «натюрморт».	Ахуыр кәнын фиппайын әмә әвдисын формәты ахсән хицәндзинад сә ас әмә пропорцитә баргәйә.	Уәлиуәг кәнынц ирд хуызтә. Равдисын, цы фәлгонц аразыс, уымә хорз ахаст хуызы фәрцы.	Алыхуызон ас предметты къорд раварын сафыл.	
IV къыры Лварь	«Арсы ләпшына харинәттә»		Иумәйәг куыст әрмәхсынәй (лепка). Хуызджын пластилинәй куыст.	Фәуәрәхдәр кәнын сывалләттты зониндзинәдтә хойраджы тыххәй.	Харз хуымәтәг бәрцуагон формәтә равдисымә арәхстзинад рәзын кәнын.	Пластилин хуыз ахъаз у. иухуызон формә кәмән ис, ахәт предметтә кәрдзийә иртасынән.	Хицән предметтә иугонд цауынц къордты сә хуыз, сә ас, сә формәмә гәстә.	

Мах зонәм дидинтә аив ныв кәнын. Ныр та сын хъуамә сахуыр уәм се 'мбәлтты – саскты – ныв кәнын.

Мах абон сныв кәндзыстәм гәләбу. Саскты 'хсән гәләбутәй рәсугъддәр нәй.

Ләмбынәг-ма әркәсәм гәләбумә. Цавәр у? Цы йын ис?

Уының гәләбу. Уәлдай ахъаз уыздән, сабитә йә стырдаргәнән авджы фәрцы куы феней, уәд.

С. Чысыл базыртә – тәхынән. Сәр әмә цәстытә дәр гыщылтә – кәсынән. Гыщыл гуыбын әмә чылым, бынтон чысыл гәккытә. Әмә ма ноджы лыстәг рихитә.

Хь. Әмә йын базыртә та цал ис? А-ма, кәддәра нымайын куыз донут?

С. Иу, дыууә, әртә, цыппар; дәллаг базыртә – дыууә, әмә уәллаг базыртә дәр дыууә. Гәләбуйән ис 4 базыры.

Хь. О, уыдон сты тынг рәсугъд әмә алы гәләбуйән дәр әндәрхуызон. Кәсут-ма.

Алы гәләбуты хуызвыстытә. Сабиты әргом здахы базырты хуыз әмә нывәфтыдтәм.

С. Мәнә урс гәләбу, морә, сырх, әрвхуыз. Әмә дзы алы гәләбуйы базыртыл дәр ис әндәр нывәфтыд.

Хь. Мәнә ацы гәләбуйы базырты ныв у стыр цәстыты халдих, әмә тәрсын кәны цыуты.

Ныв кәнәм. Гәләбу йәхәдәг у гыщыл, йә базыртә та – стыртә; уымән у йә бон стәхын афтә бәрзонд. Цавәр гәләбу уә фәнды равдисын? Йә базыртыл ын сныв кәнут алыхуызон нывәфтыдтә. Архайут зәрдиагәй, бәстон әмә уәд аив рауайдзысты.

(Сабитән ацы хәс ахзон у, уымән әмә ацы кары тырның кәркә-мәркә хуызтәм, нывәфтыдты хәрдгәмә. Уәлахуырт кәнгәйә сә бон пайда кәнын у фломәстертты алы хуызтәй.)

Хь. Ныр та гәләбуйән сныв кәнут дидинтә дәр, цәмәй сын уа хәләрттә. Цәй-ма, уә зәрдыл әрләууын кәнут, дидинджытә куыз ныв кодтат, уый.

Раздары темә фәлхат кәнгәйә фидар кәнынц дидинтә ныв кәныны мадзал.

С. Дидинаджы зәнг, йә сыфтә, йә «зәрдә», йә «сәр».

Хь. Цавәр уалдзыгон дидинтә ныв кәнут?

С. Малусәг, къаппа-къуппа, тюльпан әмә әнд.

Хь. Әмә сасктә дидинтимә афтә хәларәй цәмән цәрынц?

Февралы I кыры	11. «Малы бэрэг-бон»	1	«Мæ мад»	Хæстæг адеймаджы ныв кæнын, йæ хуыз ын дæ зæрдыл куыд бадартай, уыма гæстæ. Гуашь ахорæнтимæ куыст.	Равдисын хæдзары æмæ хæдзары дзаумайы ахалындзинад адеймаджы царды.	Малы фæлгонц сывæлæттæ цæсты фæлмаен, аудæг куыд уа, ууыл архайын.	Мадзы фæлгонц аразын цылынаг æмæ ахорæнтæй сыфыл. Цæстомы æвæрдыл куыст.	Адеймаджы фæлгонц аразын цылынаг æмæ ахорæнтæй сыфыл. Цæстомы æвæрдыл куыст.	Банкыарын хæдзары конструкции бæрцатæ – конструкци-кæнын бæрцатон элементтæй.	Пайда кæнын сывæлæттæ авæрст хуызтæй – ирд, хæлар (фæлмаен).	Пайда кæнын сывæлæттæ авæрст хуызтæй – ирд, хæлар (фæлмаен).	Стыр уæлугæттанæг формæ – хæдзар. Формæйы хуыма уой æппæт аразæг хæйттæ дæр.
Марты I кыры	12. «Дес-нйæдты дуне»	1	«Аргъауттаг сахар»	Конструкци кæнын бæрцатон элементтæй. Бæрцатон конструкцигæ-нынад.	Фæуæрæхдæр кæнын сывæлæттæ зонындзинæдтæ профессионалы тыххæй. «Архитектор» – рæсугъд бæстыхæйттæ хуыдыгæнæг нывгæнæг.	Фæуæрæхдæр кæнын сывæлæттæ зонындзинæдтæ тыххæй (цæстом, æрдагтæй уæлæмæ, адеймаг æнæхъæнæй, ома сæрай къæхтæм).	Фæуæрæхдæр кæнын сывæлæттæ зонындзинæдтæ порретæй тыххæй (цæстом, æрдагтæй уæлæмæ, адеймаг æнæхъæнæй, ома сæрай къæхтæм).	Фæуæрæхдæр кæнын сывæлæттæ зонындзинæдтæ порретæй тыххæй (цæстом, æрдагтæй уæлæмæ, адеймаг æнæхъæнæй, ома сæрай къæхтæм).	Тыгъдалы хицæн бæрцатон амалдæгтæ (агуыстыты) равард.	Тыгъдалы хицæн бæрцатон амалдæгтæ (агуыстыты) равард.	Тыгъдалы хицæн бæрцатон амалдæгтæ (агуыстыты) равард.	

Иумæйаг темæ: «Уалдзæг»

Темæ: «Гæлæбу æмæ дидинджытæ» (Натурæмæ гæсгæ æмæ тæлмæнтæм гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

- Сабитæн гæлæбумæ гæсгæ зонындзинæдтæ дæттын саскты царды тыххæй уалдзæджы.
- Рæзын кæнын сабиты фантази æмæ фæлгæнæн; цæмæй фиппайой сæ алыварс алы лыстæг хуызтæ дæр.
- Архайын ууыл, цæмæй рæза сæ цымыдис нæ алфамбылай дунемæ, зайæгойтæ æмæ саскты цардарæзтмæ.
- Хъомыл сæ кæнын афтæ, цæмæй сæм æвзæра æнувыддзинад, бæстондзинад.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:**1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонны.**

Гæлæбуйы базирты аив конд равдисын (пластикæ). Рæсугъддзинад куыд æнкъарынц, уый гæлæбуйы базирты нывæфтыдæй рафæлгъауын. Дидинджытæ ныв кæнынны арæхстдзинæдтæ бафидар кæнын.

2. Хуызиртасынад.

Æрдзон хуызтæ уынын æмæ сын сæ фидауц æнкъарын. (Дæнцæг – гæлæбуйы базирты фæлгъуызтæ. Иу хуыз иннæмæ кæм хизы, уый æмхæццæ ахорæнтæй æвдисын.)

3. Композици.

Сæйраг цы у (гæлæбуйы), уый лыстæг хæйтты фæрцы (чысыл цæстытæ, дзæмбытæ, рихигæндтæ) æмæ базирты нывæфтыдтæй æвдисын.

Гæлæбуйы хуызвыст (кæнæ та цалдæр гæлæбуйы, мыдыбындзы, хъæндилы) баиу кæнын хуры æмæ дидинджыты (быдыры) хуызвыстытимæ.

Куысты фæрæз: хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хаххон-графикон нывæфтыд уæлахуырстимæ. Хуызвысты ахаст – гæлæбуйы æмæ дидинджыты æууæлтæ ирдæй фæлгъауын.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: лупæ кæнæ стырдæргæнæн авг. Гæлæбу. Саскты (хъæндилтæ, цырыцъырагтæ, майрæмыкæрчытæ (куадзаны

С. Уалдзыгон дидинтæ сты гыццылтæ, мæнгæфсон, хуымæтæгдæр. Фæззыгон дидинтæ – ирд, егъау, райдзаст, сæрыстыр.

Хъ. Бирæ дидинтæ федтам абон. Æмæ сæм иумæйагæй та цы ис?

С. Сæ зæнгтæ цæуыл лæууынц, уый, цъæх сыфтæ æмæ дидинаеджы «зæрдæ» – астæуæй.

Хъ. Сабыргай-ма бавналут дидинсыфтæм – зæлдагæй фæлмæндæр сты, лæгъз, сатæггомау.

(Уадз æмæ сабитæ армай дæр банкъарой дидинты буар, сæ сыфтæ, сæ зæнгтæ.)

Хъ. Ис ахæм дидинтæ, æмæ сын ис æрмæстдæр 3, 4, 5 сыфы. Ис сæ банымайæн. Сымах зонут нымайын. Фæлæ ис ахæм дидинтæ дæр, æмæ сæ сыфтæ зын банымайæн сты. Цавæртæ? Равдисут-ма сæ нывгонды.

С. Мæнæ адон (къаппа-къуппа, хризантемæ, пион æмæ æнд.)

Хъ. Астæуæй дидинаеджы зæрдæ – пухгомау, бур рыджы хуызæн, дæ фындз ыл куы бандзæва, уæд уый дæр сбур уыздæн.

Къæвда куы ваййы, уæд дидинаг йæ сыфтæ æрбахгæны, æхсæвыгон дæр – афтæ, бануæрды йæ зæрдæ. О, бахъахъхъæны йæ. Уым ис адджын тæнгъæд. Мыдыбындзытæ, гæлæбутæ дæр æм уымæ фæтæхынц. Базонынц æй йæ тæфæй. Дидинаг дзурын нæ зоны. Уæдæ ма куыд бахона йæхимæ уызджыты?

(Ныр сабиты æргом здахы дидинты ирд фæлыстмæ, ома сæ хуызтæ-ахорæнтæм.)

Хъ. Ранымайут-ма мын, æрдз цавæр ахорæнтæй срасугъд кæны дидинты? Искуы федтат бынтон тар кæнæ æгъуыз дидинтæ?

С. Нæ. Дидинтæ æдзух ваййынц аив фæлысты, ирд æмæ расугъд – урс-урсид, сырх, бур, зæрин, æрвхуыз!

Хъ. Тынг раст. Гъемæ сæ уæдæ афтæ сныв кæнут, фыццаг – зæнг, сыфтæ. Стæй уæ «зæрдæ» дæр ма ферох уæд, гæлæбутæ, мыдыбындзытæ кæмæ тæхдзысты, уый.

Ахорæнты расугъддæртæ ма бавгъау кæнут, цæмæй дидинджытæ рауайой алыхуызон. Уæд дидинджыты баст дæр фæцæудзæн мады зæрдæмæ.

(Сабитæ архайынц палитрайыл, ныв кæнынц сабыргай, зæрдиагæй, ома уыцы кары сæ бон цас у, афтæ. Уымæй æвдисынц сæ уарзт дидинджытæм дæр æмæ сæ ныййарджытæм дæр.)

III Мартыи иычъыри	13. «Транс-порт»	1	«Хъæлдзæг балл»	Фæуæрæхдæр кæнын сывæллæтты зоньндзындæгтæ транспорты тыххæй.	Сæ бындурæ раст хæххыгæ кæмæн ис, ахæм формæты ныв кæнын. Аразæг деталытæ ныв кæнын.	Равдисын хъæлдзæг зæрдæйы уаг ирд «зыланг-гæнæг» хуызтæй пай-дагæнгæйæ.	Стыр расткуымон формæ сыфыл раварын. Æнгасад куыхы æфты æххæстæнæн деталытæ фæрцы.
IV Мартыи иычъыри	14. «Уалдзæг»	4	Цæстдарæнтæм æмæ тæзгойы фæстæ тæлмæнтæм гæстæ ныв кæнын. Гуашъ ахорæнтæй куыст.	Базонгæ кæнын рагуалдзæджы сæйрагдæр æууæлтимæ.	Алыхуызон формæтæ нывкæнынмæ арахæстдзинад бафидар кæнын.	Рагуалдзæджы равлæвдисын хуызы фæрцы, ирд хуызтæй пайдагæнгæйæ.	Пейзаж – равлæвдисын Зонгæ элементтæ пейзажон композицийы иукæнын.
I Апрель иычъыри	«Цъиу» («Маргъ»)		Натурæйы фæдыл ныв кæнын. Хуызджын фломастертæй куыст.	Фæуæрæхдæр кæнын сывæллæтты зоньндзындæгтæ уалдзыгон æрдзы тыххæй, магъты денцæг æрхæстæйæ.	Вазылджын силуэт кæмæн ис, ахæм æрдзон формæйы фæлгонц аразын æдæппæт аразæг хайттимæ.	Ахуыр кæнын магъты базирты бысты хуызты гармонион æмиуад уынын.	Рахицæн кæнын магъты стыр асей æмæ сæ равардæй сыфыл. Спайда кæнын пейзажы элементты фоныл.

Апрель II кыяры	Натурейяе ныв каэнын. Гуашь ахорэнтэи куыст.	Ахуыр каэнын сывэллэгты ардзы ивдзинэдтэ фиппайн афэдтзы афонтам гэгтэ: ардзы базмэлд, дидинджыты фэзынд.	Алыхуызон ардзон формэты фэлгонц арэхстдзинэд рэзын каэнын.	Цэст ардарын хуызты фэлгуыызтэм ардзы мидэг. Хуызы фэрцы равдисын букеты характер.	Хуымэгэгт напорморт. Букет куыд уалдзэджы фэлгонц.
Апрель III кыяры	Натурейы фэллыл эмэе цэстдарэнтэе гэгтэ ныв каэнын. Хуызджын фломастертэй куыст.	Базонгэ каэнын уырынгонты (сасчыты) пардимае уалдзэджы гэлэбуыи пард дэццэгтэн хэгтэгийяе.	Равдисын гэлэбуыи формэты пластике, йае базарты фысты рэсугьддзинад.	Банкыарын хуызты амыуады гармони, гэлэбуыи базарты фысты фэлгуыызтэм кэгтэгийяе.	Сэйрагдэр цы у, уый рахицэн каэнын деталты фэрцы эмэе нывэфтыдтыл бацархайтэгийяе. Фэлгонц баххэгт каэнын пейзажы элементтэй.
Май II кыяры	Цы цэстдарэнтэе арэмбырд сывэллэгтэм эмэе сэ тэлмэнтты аенцой ныв каэнын. Гуашь ахорэнтэи куыст.	Сывэллэгты зоньндзинэдтэ алфамбылай дунейы тыххэй рэзын каэнын.	Контрастон мадзэлтты амыуадай пайда каэнын цылынагэй кусын (уарыны артэхтэе, арвардын).	Хуызы фэрцы равдисын пейзажы хьэлдзэг раг.	Арвардын раварын сыфыл куыд композицийы иугэнэг райдиан.

Райуаринаг: гэххэгт А-4, 12 хуызы гуашь, палитрэ, хысойтэ (рэстэмбис эмэе гыццыл), банкэ донимэ, кьухмэрзэн.

Рагагьоммэйи куыст. Ардзы хьэбысы дидинджытэ куыд рэзынц, уымэ хьус ардарын. Эрэмбырд каэнын уалдзыгон дидинтэй гыццыл бэстытэ. Дидинджытэ уынгтэ, парктэ, цэхэрадаттэ куыд сфидауын каэнынц, уымэ сабиты эргом аздахын.

Ахуыры нывэст

Хь. Мах бирэ фенхьэлмэ кастыстэм уалдзэгмэ. Эмэ маэна, аппынфэстаг, фэзынди. Ардз хьал каэнын райдыдта, дидинаг калы эмэе цин каэны мах хуызэн хур эмэе хьармыл. Фырцинаэй цьэх адардта кэрдаг, фэзындысты фыццаг дидинтэ.

Цэй-ма, сныв каэнам уалдзыгон дидинджыты баст. О, дидинтэ уарзон мадэн. Эцэг дидинджыты бэсты. Иуцасдэр нывгэнджытэ кэй стут, уый фэрцы йын балэвар кэндзыстут рэсугьд дидинтэ, уэхэдэг кэй сфэлдисат, уыдон. Уыцы ныв уэ мад бакэндзэн кьулыл. Нывгонд дидинтэ нэ баруайдзысты эмэе йын бирэ рэстэг хэсдзысты циндзинад.

Мах стьобыл ис уалдзыгон дидинтэ. Базыдтат сэ?

С. О: кьаппа-кьуппатаэ, малусэг, хэрисы кьалиу.

(Эндэр дидинтэен дэр ис уэвэен, сэйрагдэр – цэмэй уой цалдэр хуызы, гэнэен ис, эмэе уой дидинкалгэ фэткьуы каэна балы, курагайы гыццыл кьалиутэ эмэе аенд.)

Хь. Эз уэм равдисдынаэн нывгэндтэ, сымах та ранымайут, цавэр дидинджытэ ма зонут ноджыдэр, уыдон.

(Кэсынц дидинтэм хуызвысты. Сабитэ сэ дзурынц, кэй дзы нэе зоньнц, уый сын фэзэггы хьомылгэнаг.)

С. Маэна малусэг – фыццаг уалдзыгон дидинаг, миты бынаэй сдары йэ сэр, рагуалдзэджы. Маэна уыдон уардитэ, маэна алыхуызон тюльпантэ эмэе нарцисстэ. Эмэе куыд тэф каэнынц, уый та! Маэна ацы гыццыл урс дзэнгэрджытэ хуыйнынц джыджынатэ.

(Сабитэ дзурынц дидинджыты эмэе сэ рэсугьд хуызты тыххэй.)

Хь. Цэмэй хицэн каэнынц уалдзыгон дидинтэ фэззыгон дидинтэй? Эркасут-ма, абарут...

(Ныр сын авдисы фэззыгон дидинтэ дэр – стыр хэмпус хризантемэатэ, георгинэатэ. Намттэ сэйраг не сты, сэйраг у дидинты «аг», сэ ахорэнтэ.)

26-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Уалдзæг»

Темæ: «Уалдзыгон букет» (Натурæмæ гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

- Сабиты ахуыр кæнын, цæмæй фиппайой æрдзы ивддзинадтæ: уалдзыгон змæлд, дидин калынд бæлæстæ æмæ æнд.
- Архайын, цæмæй æрдзон формæтæ барын уа сæ бон асæй, хуызæй, уагæй æмæ сæ кæрæдзийæ иртасын зоной.
- Хъомыл кæнын сабиты, цæмæй сæм æрдзмæ уарзондзинады æнкъарæнтæ гуыра æмæ æхсызгондзинад исой, æрдзы хъæбысы уæвгæйæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæстæ базонн.

Алыхуызон æрдзон гуырнывтæ æвдисын зонын. Хæххыты пластика. Хæххытæ (дидинджыты зæнгтæ) æмæ алы гуырнывтæ (сыфтæ, астæуккаг хай) иу кæнын, цæмæй сæ рауайа дидинаг.

2. Хуызиртасынад.

Æрдзы цы хуызтæ æмбæлы, уыдонæн дæр ма бирæ фæлгъуызтæ кæй ис, уый хатын. Хуызæй, ахорæнæй уаг равдисын (талас, мæнгæфсон). Куыст палитраейыл – рухс, фæлмæн, райдзаст хуызтæ.

3. Композици.

Хуымæтæг натюрморт: иу-дыууæ дидинагæвæраены уалдзыгон дидинджытимæ. Хæдбындур æнкъарынад. Дидинты баст – уалдзæджы сурæт. Йæ фæрцы адæймаг цы банкъары, сæ тæф, сæ рæсугъд цас æхцон у, уый рафæлгъауын.

Куысты фæрæз: гуашь.

Хуызвыст: нывкæнынадон. Хуызвысты ахаст – алыхуызон дидинты хахныв.

Архайæн фæрæстæ

Цæстуынгæ: уалдзыгон дидинты бæстытæ (2–3 хуызы). Уалдзыгон (3–5 хуызы) æмæ фæззыгон (2–3 хуызы) дидинты хуызвыстытæ (къамтæ). 4–5-аздыд сабиты нывгæндтæ æмæ нывгæнджыты натюрмортты æмхалдихтæ – дидинджытæй.)

Ситуативон архайд ныв кæнын нысангæнæн деталтæй пайдагæнгæйæ. Фæндон у сюжетмæ хæдзарон цæрæгойты фæлгонцты бахæссын.	Сныв кæнын хæдзарон цæрæгой кæнæ маргъ стырай сыфыл сæрдыгон пейзажы фоныл.
Хуыз сывæллон æвзары йæхи фæндонмæ гæсгæ.	Уæллуæг кæнынц ирд, фæлмæн хуызтæ, цы ныв конд цæуы, уымæ хæлар ахаст чи 'вдисы, ахæмтæ.
Адæймалджы фигурæ сюжетон архайд ныв кæнын, характерон деталтæй пайдагæнгæйæ.	Базонгæ кæнын сывæллæтты сæрды сæйраг бæрæггæнæн-тимæ. Рафæлхат кæнын хæдзарон фос æмæ мæргъты нæмтгæ.
Сывæллæтты æргом хи дарыны культæрæмæ здахын.	Мысæнд (память) æмæ мысинагтæм гæсгæ ныв кæнын. Хуызджын фломастертæй куыст.
Ныв кæнын, царды цы цаутæ æрцыд, уыдон мысыны бындурыл. Хуызджын фломастертæ кæнæ мелтæй куыст.	«Цæрæгойтимæ фембæлд»
«Æз ныр стыр лæппу (чызг) дæн»	
1	1
16. «Хи дарыны культу-раæ»	17. «Æгас цу, сæрд!»
III кырып Май	IV кырып Май

1-аг ахуыры сахат

Иумайаг темæ: «Мæ бинонтæ»

Темæ: «Тæмæссаджы фломастертæ» (Семæ базонгæ кæнын сывæллæттæ)

Нысантæ:

– Сабиты фломастертимæ базонгæ кæнын – графикайы фæрæзтæй иуимæ. Бацамонын сын, куыд сæ пайда кæнын æмбæлы, уый. Алы хуызтæ кæрæдзийæ цас хорз иртасынц æмæ цы архайдмæ арæхсынц, уый сбæлвырд кæнын. Æхсæз бындурон хуызы куыд хуыйнынц, уый фæнысан кæнын – сырх, бур, æрвхуыз-цъæх, кæрдæгхуыз, морæ, сау.

– Дунейы сконды алцыдæр фæйнахуызон кæй у, алыуагджын, уый хатыныл сæ ахуыр кæнын. Сæ фæлгæнæны æмæ ассоциативон хъуыдыкæнынады рæзтыл кусын.

– Бæстон æмæ сæ биноныг архайдмæ тырныныл ахуыр кæнын æмæ сæ аивадон æрмæджытæм аудæг цæст куыд дарой, уыцы хуызы хъомыл кæнын. Нывкæнынады куысты цин куыд æнкъарой æмæ сæ мидуавæрты ахаст куыд нæ сусæг кæной, уымæ сæ амидин кæнын. Ахуыр сæ кæнын, цæмæй сæ бинонты хистæртыл узæлой, аудой сыл.

Райуаргæ: гæххæтт А-4, 6 хуызы фломастертæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын базоннын.

Фæлгонцады сæйрагдæр фæрæзтæ æмæ хуызвысты авналæнтимæ сабиты зонгæ кæнын – хæххытæ (æмраст, зылын-мылынтæ, уылаæнæнгæстæ, скъуыдтæ), стъæлфытæ, цæхгæрмæ-тæссармæ хæххытæ, ома штрихтæ, нывамады хицæн хæйттæ (зиллæччытæ, алы нывамæдтæ).

2. Хуызиртасынад.

6 бындурон хуызы фæлыст. Куыд хуыйнынц, уый зоннын, сæ ранымайынмæ арæхсын. Иу хуызы иумайаг миниуджытæ ранымайын.

3. Композици.

Гæххæттæ сыф нывтæй æмвæтæнæгæй байдзаг кæнын.

С. Мæнæ афтæ (*æвдисынц*).

Хъ. Маргъ арвыл тæхгæ кæны, фæлæ зæххыл та куыд змæлы?

С. Ис ын гыццыл дзæмбытæ. Уыдонæй фæцауы. Къалиуыл дæр уыдонæй ныххæцы фидар.

Хъ. Гъемæ уæ алчидæр ныв кæнæд цъиу тыгъд базыртимæ кæнæ та йæ ахстони къæсæрыл йæ лæппынтæн хæринаг дæтгæйæ. Кæй уæ фæнды, уый та цæргæсы сныв кæнæд хæхты сæрмæ тæхгæйæ.

(*Уадз æмæ сфæлдисой сæхи уацмыс сæ раздæры тæлмæнты руаджы.*)

Хъ. Стыр маргъ сныв кæнут, уадз æмæ бацахса æнæхъæн сыф. Базыртæ йын, къæдзил, бырынкъ, дзæмбытæ...

(*Сабитæ дæр сæ нымайынц хъомылгæнæджы фæстæ, цæмæй сæ йæ хæйттæй мацы ферох уа...*)

Хъ. Куыд рæсугъд у! Цъиумæ куы бавналай, уæд цы банкъарыс?

С. Фæлмæн, йæ пакъуытæ – алыхуызон.

(*Пакъуытæм æвнæлынц дисгæнгæ, сæ æрмттыл сæ расæрфынц, цæмæй йæ хуыздæр сæ зæрдыл бадарой, æрмийæ йæ банкъарой.*)

С. Рог сты, пух...

Хъ. Уыдон хъарм дарынц цъиуы, уазæлттæй йæ хъахъхъæнынц. Стæй ма йæ кæнынц аив дæр. Алы маргъæн дæр йæхи систæ ис, сæ хуыз дæр афтæ, æндæр.

(*Кæсынц митмитгæнагмæ, хъæдхоймæ, тутитæм, хуыргаркмæ. Сабитæ нымайынц хуызтæ.*)

Хъ. Систæ æрттивынц, рафæлив-бафæлив кæнынц, уымæн æмæ сæ цъиу иудадзыг сыгъдæг кæны, зилы йæ базыртæм. Сныв кæнут алыхуызон систæ, бæстон архайут, зæрдиагæй. Уæд рабæрæг уыдзæн уæ уарзт мæргътæм.

Хъуамæ дæ маргъ æппæты рæсугъддæр рауай! Сыфыл ма цы бынат баззад, уым та сныв кæнут бæлæстæ – уæдæ цъиу кæм æрбаддзæн æмæ кæм кæндзæн зарджытæ.

(*Ис та байхъусæн мæргъты зардмæ.*)

Хъ. Хур дæр сныв кæнут, уадз æмæ тава цъиуы. Ис хоры нæмгуытæ, гагата сныв кæнæн дæр – уадз æмæ сæ цъиу æруидза æмæ дзы йæ лæппынтæн дæр ахæсса.

Гъе, афтæтæ. Иугæр цъиу сныв кодтат, уæд æм хъуамæ зилгæ дæр кæнат, узæлат ыл. Цæттæ у ныв! Стыр бузныг! Тынг хорз рауад.

Хь. Цьиутæ куыд фæтæхынц æмæ сæ базыртæ куыд фæтилынц, уый-ма равдисут ныр.

(Сабитæ фæзмынц мæргъты тахт.)

Хь. Мæнæ нæм цы диссаджы цьиутæ ис! Æхситт дæр хорз куы кæнут. Æмæ мæргътæ хæргæ та цы кæнынц?

С. Уаллæттæ, сасктæ, хоры нæмгуытæ, листæг гагатæ.

Хь. Равдисут-ма ныр – цьиу куыд фæхæры? Уымæн дæр мах хуызæн дзых ис?

С. Нæ. Йæ бырынкъæй сæ ауидзы.

Хь. Уе ’нгуылдзтæй ацаразут бырынкъ æмæ равдисут, цьиу кæрдзыны къæбæртæ куыд уидзы, уый.

(Сабитæ, хистæр æмæ амонæн æнгуылдзтæ баукаенгайæ, æвдисынц, цьиу нæмгуытæ куыд ауидзы, уый.)

Хь. Æмæ цæргæ та кæм кæнынц цьиутæ?

С. Бæлæстыл, ахстæтты, мæраты, адæм сын цы ахстæттæ саразынц, уым.

Хь. О, бæстон фæаразынц, фæбийынц сæхæдæг дæр сæ ахстæттæ – хус, фæлмæн къалиутæй, кæрдæджы хæлттæй, пакъуыйæ. Сæ бырынчыты сæ æрбахæссынц æмæ сæ кæнынц сæ цæрæнтæ. Цавæр вæййы ахстон?

С. Тымбыл, мидæгæй – дзыхъгонд.

Хь. Цæмæн?

С. Уым цьиу æрæфтауы æйчытæ, къуыртты сыл фæбады æмæ сæ лæппынтæ рацæуы.

Хь. Лæппынтæ, цалынмæ сыстыр вæййынц, уæдмæ фæцæрынц ахстони. Цьиу-мад æмæ сын цьиу-фыд уырдаем фæхæссынц хæринаг. Лæппынтæ сæ куы ауынынц, уæд фырцинаей сцъыбар-цъыбур кæнынц æмæ сæ гыццыл дзыхтæ бахæлиу кæнынц: пи-пи-пи! Фæнды сæ тагъддæр айрæзын æмæ тæхын сæ ныййарджыты хуызæн.

Афæзмут-ма лæппынты цъыбар-цъыбур.

(Сабитæ фæзмынц...)

Хь. Цæй, ныр ныв кæнут цьиуы. Ис ын...?

(Фарстатæ дæтгæйæ хъомылгæнæг æвдисы мæргъы хицæн хæйттæ.)

С. Чысыл сæр, дыууæ дзындз-цæсты, бырынкъ, гыццыл гуыбын. Ноджы ма къæдзил æмæ 2 базыры.

Хь. Æмæ цьиу тæхгæйæ йæ базыртæ куыд айтынды? Афæзмут та йæ. Къалиуыл куы ’рбады, уæд та йæ базыртæ куыд «амбырд» кæны?

Кусæн фæрæзтæ: хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хаххон-графикон хахх. Хуызвысты ахаст – куыстадон фæлтæрæн искацы бæлвырд фæлгонцы хицæн хæйттимæ, нывы райдиантæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: 4–5-аздыд сабиты сконд нывтæ – чысыл хæдтулгæйæ, гæдыйы, мысты, науы (æндæр истæйты нывтæ дæр уæнт).

Ахуыры нывæст

Хь. Сабитæ, не стьолыл – чысыл рæсугъд лæдзæггæндтæ. Сты алы-хуызон. Æмæ уыдон хуыйнынц... Чи йæ зоны, куыд хуыйнынц, уый?

С. Фломастертæ.

Хь. Нывгæнæджы къухы уыдон свæййынц тæмæссæгтæ – аргъауы диссæгтæ. Сабимæ хъазæн куынае уа, уæд æнкъард кæндзæн. Фломастертæ та зонынц сыхахимæ хъазын: уыдоны бон у чысыл нау дæр, мыст дæр, машинае дæр – сабийы цыдæриддæр бафæнда, уый сныв кæнын.*(Сабитæм нывтæ æвдисæм.)*

Хь. Сабитæ, ацы нывтæ уæ зæрдæмæ цæуынц? Æмæ сыхах фæнды, цæмæй ахæм нывтæ кæнын зонат, уый? *(Сывæллæттæ дзуаппытæ дæттынц.)* Гъемæ-ма уæдæ райсæм нæ къухтæм фломастертæ æмæ сæм дзæбæх æркæсæм, цыма куыд æмæ цæй фæрцы у сæ бон нывтæ кæнын. Уынут æй, фломастерæн ис гыццыл хуылыдз фындз – уымæй уарзы гæххæтты уæлæ нывтæ кæнын. Йæ фындз та ныххуылыдз вæййы, йæ мидæг цы æрттиваг тæнгъæд ис, уыцы ахорæнæй.

(Ахсдæжиаг хъуыддаг у, цæмæй сабитæ хъазты æгъдæуттæ бамбарой, уый – хъуамæ æдзæрд предметты уд бауадзынынл зæрдиагæй архайой, уырна сæ, уæдæгæс æй кæй скæнынц æмæ дзы сæ хъазты æмбал кæй рауайы, уый).

Хь. Фломастерæн аивæй йæ фындзæхгæнæн сисæм, стæй дзы хъавгæ ныв кæнæм. Гæххæтмæ йæ нæ хъæуы тынг æлхъивын, науæд йæ фындз фæрисдзæн, æмæ йæ уæд бамбæхсдзæн, æддæмæ йæ нал радардзæн. Искацы ныв кæронмæ куы скæнæм, уæд та хъуамæ фындзæн йæ къоппа йæ уæлæ æрсадзæм, науæд йæ ахорæн йæ уæлæ бахус уыдзæн, æмæ фломастер æнæхъæнæй дæр нал бæздзæн нывтæ кæнынæн. Сыхах та уый нæ фæнды, нæ? Ныр амæй фæстæмæ уæ фломастертæ уæ хорз лымæнтæ сты, æмæ сыл хъуамæ узæлат, аудат сыл, хъахъхъæнат сæ. Ныр-ма мын ранымайут, кæмæн уæ цавæр ахорæн ис йæ фломастерты, цыхуызæн у?

С. Сырх. Бур. Ёрвхуыз-цъæх. Кæрдæгхуыз. Морæ. Сау.

Хъ. Уæ зæрдæмæ тынгдæр цавæр хуыз цæуы? Æппæты разæй уый райсут. Цæй-ма, бафæлварæм æй, цымæ нын йæ бон цытæ сныв кæнын у, цæмæты арæхсы: мæнæ уал алырдæмты алыхуызон цыбыр рæсугъд хæххытæ, стæй та чысыл рæсугъд стъæлфытæ. Уæ зæрдыл дарут: фломастеры фындз гæххæтмæ æлхъивæн нæй! Ныр та нын ныв кæны дæргъæй-дæргъмæ зылын-мылын хæххытæ, рæсугъд къæбæлдзыгтæ, алы хæрдгæбыдтæ. Æлхынцъы хæххытæ, зиллæччытæ, æмдымбыл æмæ дæргъæлвæс цæлхытæ. Стæ-ма, фенæм æй, кæмæ уæ цытæ рауад гæххæттыл...

(Хъомылгæнæг æппæлы сабитæй, дистæ сын кæны сæ куыстытыл. Сæ куыстытæ сын сæ кæрдæдзийæн æвдисы.)

Хъ. Мæнæ цы диссаджы аив стъæлфытæ ис! Æмæ ацы хъулон-мулон хæххытæ та! Адон та куыд æмхуызон æмраст сты, куыд æнгæс сты доны уылæнтимæ! Иууылдæр æмбисонды арæхстджын разындыстут фломастертæй архайынмæ, сæ иуæн дæр сæ йæ фындз тæргайæ нæ бамбæхст! Тынг сæрæнгуырдатæ стут, тынг! О, фæлæ æппæт фломастертæй дæр хъæуы нывтæ кæнын, науæд сын фæхъыг уыдзæн, уыдоны ирд ахорæнтæй куына пайда кæнат, уæд. Махæн хъуамæ æмхуызон хæлæрттæ суой ахорæнтæ иууылдæр!

(Сывæллæттæ, цы фломастертæй ныв кæныны, уыдонæн сæ хуызтæ ногæй нымайыны.)

С. Алыхуызон сты сæ ахорæнтæ – сырх, цъæх, бур, морæ...

Хъ. Тагъд ма кæнут, зæрдиагæй, æдæрсгæйæ кусут, хуыздæр уын цæмæй рауайой уæ нывтæ, ууыл архайут.

(Алы ахорæнæн дæр, алы хуызæн дæр йæхи ахадындзинад кæй ис, йæхирдыгонау сæ алчидæр рæсугъд кæй у, фæрсæй-фæрстæм хорз кæй фидауыны, уый сын амонны.)

Хъ. Уæгъд бынæттæ ма уадзут сыфыл, æмвæтæнæгæй йæ дзаг кæнут хæххытæ æмæ стъæлфытæй, къæбæлдзыг æлхынцъгомай хæххытæй æмæ зиллæччытæй. Уый та уæ чи фæразæй æмæ арвистон чи сарæзта йæ нывтæй? Ахæм хылы-мылытæ æз дæр зонын! *(Хъомылгæнæг гæххæттыл барсæй цыдæртæ хъулаеттæ кæны, счъизи йæ кæны зонгæ-зонны.)* Зæгъут-ма, цæуынц уæ зæрдæмæ ахæм «карчы къæхтæ»?

С. Нæ цæуынц!

Хъ. Уæхи нывтæ та цæуынц мæ зæрдæмæ. Уæдæ-ма зæгъут, сабитæ, ацы диссаджы аив стъæлфытæ цæй æнгæс сты, цы уын æрлæууын кæнынц уæ зæрдыл, цы ауайы уæ цæстытыл?

Хуызвыст: хахнывон-графикон, гуырнывты мидæг та уæлахуырст куыд уа, афтæ. Хуызвысты уаг – маргъы хæйттæ раст куыд рауайой (сæйрæгтæ).

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: цъиуты зард (магнитофоныл). Цъиуы быдыргъ, арæзт цъиутæ æцæг систимæ. Цъиуы хуызвыст (къам) ахстони кæнæ арвы тæхгæйæ. Ахстони хуызвыст цъиуимæ. (Ахстон йæхæдæг куы уа, уæд ноджы хуыздæр). Рæсугъд цъиуты хуызвыстытæ (къамтæ) – митмитгæнаг, хъæдхой, тути, хуыргарк – 3–5 хуызы. Алыхуызон цъиуты рæсугъд базыртæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст. Тезгъогæнгæйæ мæргъты цардмæ хъус дарын, сæ зардмæ байхъусын, сæ цъыбар-цъыбурмæ. Æцæг ахстон ссарæн ис дымгæйы фæстæ, фенæн æй ис бæласы къалиутыл æмæ къудзиты дæр. Фæлгæты чи цæры, ахæм цъиумæ – уæлдай фылдæр æргомыздæхт (кæд, удагас къуымы ис, уæд): раттын ын хæринаг, дон, йæ пакъуытæ йын рамбырд кæнын, йæ архайд ын зæрдыл дарын (куыд хæры, куыд нуазы дон, йæ систæ куыд сыгъдæг кæны), йæ зардмæ байхъусын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Ёрцыди уалдзæг! Уалдзæджы тыххæй нæм фыццаг хæрзæг-гурæггаг чи фæвæйы мæргътæй? Уалдзæгмæ чи фæсиды йæ зардæй? *(Хъусыны цъиуты зардмæ магнитофоныл.)*

С. Дзывылдар. Зæрватыкк. Ёртæхынц нæм хъарм бæстæй, уым кодтой зымæгиуат.

Хъ. Хур куы 'ртавы, уæд мæргътæ дæр суасынц алы хъæлæстæй сæ цины зарджытæ. Куыд зарынц? Æхситт дзы чи зоны? А-ма, афæзмут сæ. Бафæлварут æхситт, цъыбар-цъыбур кæнын.

(Сабитæ фæлварыны. Афтамæй рæзы сæ фæлгæнæн.)

Хъ. Сабитæ, æвæццæгæн, базыдтат – абон мах ныв кæндзыстæм мæргъты. Цæй-ма фенæм, цавæр сты, цы сæм ис?

(Кæсыны цъиуы быдыргъмæ, аразгæ цъиуты хуызæгтæ. Тæхгæ цъиуы æмæ къалиуыл бадаг цъиуы хуызвыстытæ.)

С. Ис сын базыртæ æмæ къæдзил. Стæхынц бæрзонд, хæдзæртты, хъæдты сæрмæ. Цæргæс та фæтæхы хæхты сæрмæ.

дәр рәсугъд рауайой. Ахъуыды-ма кәнут – цавәр хъисойæ ис хуыздәр ныв кәнән ног чысыл сыфтæ?

С. Райсын хъæуы гыццыл хъисой.

(Сабитæн ис бацæмонæн, кæрдæг æмæ сыфтæ хъисойæ куыд нывгæнгæ сты, уый.)

Хъ. Уæллæй, æвæджиауы уалдзыгон хур бон рауад нывы! Хæдзары фарсмæ ма сныв кәнут ләппуты æмæ чызджыты – хъазынц кæрты сæ зæрдæйы дзæбæхæн. Пурти дәр ма ферох кәнут, цæмæй хъазой, уый сын уа. О, куыд хорз у уалдзæг!

25-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Уалдзæг»

Темæ: «Цъиу» (Натурæмæ гæстæ ныв кәнын)

Нысантæ:

- Мæргъты цардмæ гæстæ сабиты зонындзинæдтæ уалдзыгон æрдзы тыххæй фæфылдәр кәнын.
- Рæзын сын кәнын сæ фæлгәнæн, сæ фантази; æрдзы фæзындтытæ куыд уыной æмæ сæ зæрдыл куыд дарой.
- Архайын ууыл, цæмæй сæм мæргътæм райгуыра цымыдис æмæ сæм аудгæ ахаст дарой.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонын.

Йæ хахныв вазыгджын кæмæн у, ахæм æрдзон формæйы хуызвыст (маргъ) йæ сæйраг хæйттимæ (сæр, гуыр, къæдзил, базыртæ, цæстытæ, бырынкъ).

2. Хуызиртасынад.

Æрдзон хуызты рæсугъддзинад æнкъарын; мæргъты базыртæ иумæ куыд фидауынц, уый уынын. Сæ базырты систæ æнувыдæй ныв кәнгæйæ мæргътæм уарзт равдисын.

3. Композици.

Стыр маргъ сыфы астау сныв кәнын. Маргъы фæлгонц тæхгæйæ равдисын кәнæ та йæ ахстоны йæ ләппынтыл узæлгæйæ – сабиты сæхи куыд фæнда, афтæ. Спайда кәнән ис пейзажи æууæлтæй (æврæгътæ, хур, бæлæстæ, хæхтæ).

Куысты фæрæз: хуызджын фломастертæ.

С. Ахуырст змис! Алыхуызон гагата! Куадзæны кæрдзынтыл цы байзæрынц, уыйхуызæн! Лыстæг дурты æнгæс!

Хъ. Ацы цыбыр хæххытæ æмæ чырынтæ та?

С. Кæрдæджи халтæ! Хус къалиутæ! Дымгæ сæ уигъы.

Хъ. Дæргъæй-дæргъмæ хæххытæ та?

С. Уыдон та цæугæдæттæ сты! Къæхвæндæгтау! Кæлмытæ...

(Сабитæ дисгæнгæ иставæр предметы æууæлтæ куы рахатынц, уæд уыцы сахат ахсджиаг у. Хъомылгæнгæ сын фыццаг йæхæдæг аххуыс кәны, фæразæнгард сæ кәны сæ хъуæлтæ истæимæты абарынмæ, æмæ сын зæрдиагæй фæцин кәны сæ дзуаппытыл, уæлдайдәр, иударон куына ваййынц, уæд. Уадз æмæ сæ фантази скуса, сæхæдæг цы уынынц, уый дзурой, æрмæст архайой рæсугъддәр исты æрхъуыды кәныныл, нывтæм кæсгæйæ.)

Хъ. Мах абон тезгъо кодтам. Фæззæг ралæууыд... Бæлæстæ сæ фæлыст ивынц... Мæргътæ сæхи хъарм бæстæм тæхынмæ цæттæ кәнынц... Уддзæф... Хур уæзданæй кæсы рæсугъд фæззыгон дунемæ... Мах дәр ын йæ уындæй не ‘фсæдæм, æмæ йæ рæсугъд ныв кәнæм. Нæ куыстытæ та балæвар кәндзыстæм мамæйæн, нана æмæ дадайæн. Æхсызгон сын уыдзæн.

2-аг ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Мæ бинонтæ»

Темæ: «Хъазæгой къуыбылæйттæ» (Цы уынынц, уый ныв кәнын)

Нысантæ:

- Хи бинойнагты зонын, алкæй ахадындзинад дәр æмбарын.
- Фæлгәнæны æмæ тыгъадон хъуыдыкæнынады рæзтыл ку-сын (сабитæ хъуамæ арæхсой, кæм сты, цы бынаты, уый хатын, сæ æмбарын, базонын).
- Бинонты ‘хсæн хæлар æмæ уарзонæй куыд цæрой, хистæртæн коммæгæс куыд уой, куыд сыл аудой, искай курдиатæн дзуаппджын куыд уой, уыцы хуызы сæ хъомыл кәнын. Стæй хъуамæ уой зæрдæхæлар, се ‘нкъарæнтæ æргомæй æвдисой, цæрæгойтæн быхсой æмæ сæ уарзой.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын зонын.

Фломастертæй куыд кусгæ у, уый сын бацамонын.

Хæххыты пластика – кусæм дæргъæй-дæргъмæ, динамикон, хылы-мылы хæххытæ кæныны арæхстдзинадыл.

Тæпп-стъялф бирæ хæххыты руаджы, сæ къуыбылойы фæрцы кæй рауайы, уый сын бамбарын кæнын.

2. Хуызиртасынад.

6 бындурон хуызы куыд хуыйнынц, уый зæрдыл бадарын.

Хъуамæ уыцы хуызтæ æндæрты ‘хсæн иртасынмæ арæхсой.

3. Композици.

Нывгæнгæйæ гæххæтты сыф хъазуатонæй æмвæтæнæгæй дзаг кæнын.

Куысты фæрæзтæ: хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хаххон-графикон, абстрактонмæ хæстæг. Кæд нырма сæ хуызвыстадон куыстæн разамынд дæттын зын у, уæддæр ууыл архайын.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: чысыл чыргъæдтæ алыхуызон æндæхтæй тыхт къуыбылæйттимæ – стырдаертæ æмæ чысылдаертæ. Гæдыйы хуызыст (къам). Фæлмæн хъазæн гæды (хъуамæ йæ уаг бæрæг дара – худæндзаст, хæларзæрдæ мукъу йын).

Райуаринаг: гæххæтт – А-4, алыхуызон фломастертæ 6.

Ахуыры нывæст

Хъ. Нана йæ хъæбулы хъæбулæн бийы къуымбил цъындатæ. Гæды йæ къæхты бын хуыссы. Нанайы чыргъæды ис алыхуызон æндæхты къуыбылæйттæ. Мæнæ ахæмтæ. А-ма цы хуызæттæ сты?

С. Æрвхуыз, сырх, кæрдæгхуыз æмæ а.д.

Хъ. Сабитæ, æмæ сымах зонут æндæхтæй къуыбылæйттæ тухын?

Цæй-ма, бафæлварæм, стухæм сæ...

(Сабитæ райхалыны къуыбылæйттæ æмæ сæ ногæй стухыныл архайыны.)

Хъ. Иуахæмы та нана цъындатæ быдта, быдта, стæй ахъуыды кодта: ныртæккæ мæ гыццыл чызг æрбацаудзæн рæвдауæндонæй, йе ‘фсымæр та – скъолайæ, сæ мад æмæ фыд та куыстæй здæхдзысты. Цæуон æмæ сын æртæ уæлибæхы акæнон. Нана фæраст цæлгæнæнмæ, чыргъæд та æд къуыбылæйттæ хатæны ныууагъта. Цалынмæ нана

Хъ. Бæлæстæ къуыбыр куы ‘фтауой, мит куынауал уа æппындæр, хур тынг куы тава, уæд ралæууыд...?

С. Уалдзæг!

(Кæсыныц уалдзыгон сæрдзы нывтæм.)

Хъ. Æмæ цъиутæ фырцинæй сцъыбар-цъыбур кодтой алы хъæлæстæй, цъыллинджытæ кæнынц арвы тыгъдады æмæ зарынц уалдзыгон зарджытæ. Кæрдæг цъæх адардта, йæ лыстæг судзинтæ сдардта фæсалы ‘хсæнты. Цавæр кæрдæг федтам мах абон тезгъойы рæстæг?

С. Фæлурс-цъæх, æвзонг, талас.

Хъ. Æмæ уæлдæф дæр кæны тад миты æмæ ног кæрдæджы тæф. Ахæм бон сабиты дæр кæртæй хæдзармæ сæ къах нал фæхæссы.

Уæдæ мах ныр сныв кæндзыстæм диссæджы уалдзыгон хур бон. Ахорæнтæй. Цавæр хуызтæ равзардзыстæм уалдзыгон бонæн?

С. Ирд, рæдау, хъæлдзæг.

Хъ. Æмæ цы сныв кæндзыстæм?

С. Хур. Бæлæстæ. Кæрдæг. Ноджы ма хæдзар æмæ кæрт.

Хъ. Тынг хорз. Гыццыл сабитæ хъуамæ хъазой сæхи хæдзары кæрты, æнæ хистæрæй хъуамæ дард ма цæуой. Хæдзар æнæмæнгæй хъуамæ уа нывы. Куыд æй хъæуы равдисын? Сымах æй уыйразмæ дæр ныв кодтат.

(Хæдзары ныв кæныны фæлтæрддзинад – рацыд æрмæг цæмæй зæрдыл æрлæууа.)

С. Раздæр уал къултæ æмæ сæр, стæй дуар æмæ рудзгуытæ.

Хъ. Иттæг хорз! Зонут алцыдæр ныв кæнын. Уæртæ хæдзар, йæ сæрмæ – хур, мæнæ – кæрдæг. Арв та равдисут цъæх-цъæхидæй. Нывы фæстаг хайы – хæхтæ, сæ сæрмæ – урс æврæгътæ.

С. Хæхтæ ныв кæнын дæр зонæм!

Хъ. Хæхтæ рагуалдзæджы нырма митæй æмбæрзт сты. Фæлæ тагъд хур тынгдæр тавын байдайдзæн æмæ уæд хæхты мит дæр агайдзæн. Фæлæ иу хох æдзухдæр вайы митын худы – зымæг дæр, уалдзæг дæр, сæрд дæр. Куыд хуыйны уыцы хох?

С. Хъазыбеджы хох, уымæн æмæ уый у æппæты бæрзонддæр хох.

Хъ. Йæ ирон ном – Сæна. Гъемæ сныв кæнут бæрзонд хох. Хæдзары фарсмæ – бæлас. Пæлæхсар бæлас, бирæ къалиутæ йыл. Къалиутыл та цы сныв кæндзыстут?

С. Къуыбыртæ æмæ чысыл цъæх сыфтæртæ, мæнæ нæ уалдзыгон къалиутыл цавæртæ ис, ахæмтæ.

Хъ. Гъемæ ма сæм иу хатт дзæбæх бакæсут, цæмæй сыфтæ уæ нывы

Хуызвыст: нывкæнынадон. Хуызвысты ахаст – хахнывон æрдзы ныв хæдзаримæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынга: уалдзыгон къалиутæ 2–3 хуызы (бæрз, алтъами, каштан æмæ æнд.) Уалдзыгон хуызвыст (къам) (бæлæстæ, хæхтæ, кæрдæг, мæргътæ æмæ æнд.). Нывгæнджыты уацмыстæй æмхалдихтæ æмæ 4–5-аздыд сабиты нывтæ уалдзыгон темæйыл.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитра, хъисойтæ (гыццыл æмæ рæстæмбис), доны къус (банкæ), къухмæрзæн.

Рагагъоммæйы куыст. Тезгъойы рæстæг рагуалдзæджы бæрæггæнæнтæ бафиппайын (мит тайы, хур тавы, кæрдæг фæцъæх, бæлæстыл фыццаг фæлурсцъæх сыфтæ, мæргътæ æртахтысты æмæ æнд.). Æрбахæссын цалдæр гыццыл къалиуы æмæ сæ рагацау нывæрын доны банкæйы, цæмæй сæ сыфтæ тагъддæр рацауой.

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон рудзынгæй акастыстæм æмæ мит нал и.

(Кæд боныхæд ацы ныхæстимæ нæ бады, уæд дзурæн ис алцæй тыххæй дæр фидæн афоны: «Тагъд рудзынгæй куы акассæм, уæд дзы мит нал уыдзæн» ... æмæ а.д.)

Хъ. Фæстаг мит æмæ ихындзæгтæ бынтондæр батадысты. Хур рæдау, хъæлдзæг – цæхæртæ калы цъæх-цъæхид арвыл. Хъарм рог дымгæ узы бæлæсты къалиутæ. Равдисут-ма, къалиутæ дымгæйы уддзæфæй фæлмæн куыд базмæлынд, уый.

(Сабитæ æвдисынд, бæлæстæ куыд ратас-батас кæнынд, уый – сæ къухтæ куы иуырдаем акæнынд, куы иннæрдæм.)

Хъ. Бæлæсты къалиутæм лæмбынæг кæсгæйæ фендзыстут – къуыпатаг дымсынц, æрхæцмæ нал лæууынц æмæ тагъд ног чысыл сыфтæ рагудзи кæндзысты дунемæ. Махмæ ис уалдзыгон къалиутæ, уыйразмæ сæ æрбахастам. Æркæсут-ма сæм мæнæ. Сабыргай бавналут сыфтæм.

(Афтæмæй – æрдзимæ æнгом «бастдзинадæй» хъæздыгдæр кæны сабиты фæлтæрддзинад. Базыдтой, ног сыфтæ зæлдаг æмæ сатæг кæй сты.)

С. Сыфтæ нырма гыццылтæ сты, фæлурс-цъæх, фæлмæн. Лæгъз, хуылыдзгомау, нырма кæронмæ нæма райхæлдысты.

уæлибæхтæ кодта, уæдмæ хъазтæмхиц чысыл гæды иунæгæй æнкъард кодта. Стæй хъазын райдыдта. Куы кæдæм сгæпп кæны, куы кæдæм, æппынфæстагмæ чыргъæды фегуырда. Къуыбылæйттæй хъазынмæ фæцис, сфæлдæхта чыргъæд. Къуыбылæйттæ иууылдæр ратылдысты, ныппырх сты фæйнардæм. Сырх дæр, бур дæр, цъæхтæ дæр, сау дæр. Се ‘ппæт дæр хатаены къуымтæм атылдысты. Зæгъут-ма, уæдæ, цавæр къуыбылæйттæ уыд нанамæ?

С. Æнгом тыхтытæ, хъулагтæ, рæсугъд æмæ тымбылтæ.

Хъ. Æвдисгæ дæр сæ ракæнут æххæст.

(Сабитæ сæ хæрдмæ бæрзонд систой, æвдисынд сæ.)

Хъ. Æмæ сæ куыд стыхта нана? Уый дæр-ма мын равдисут!

(Сабитæ къухæй амонынд, куыд тухын хъæуы, уый.)

Хъ. Ныр та мын равдисут, куыд сæ халын хъæуы, уый.

(Сабитæ æвдисынд сæ къухтæй уылаентæгонд хæххытæ.)

Хъ. Гъемæ нæ къухтæ куыд змæлыдысты, афтæ-ма сныв кæнæм. *(Сабитæ хæххытæ здухынц кæрæдзийы æддагуæлæ.)* Уалынды дын гæды кæсы, æмæ къуыбылæйттæ ратул-батул зонынд. Æмæ семæ хъазынтæ систа – йæ чысыл дзæмбийæ æрвхуыз къуыбылой фесхуыста æмæ уый дæр сынтæджи бынмæ балыгъд. Уæдмæ гæды сырх къуыбылоймæ фæкомкоммæ – уый дæр та фесхуыста: баба цы къæлæтджыныл фæбады, уый бынмæ батылд. Стæй та буры басырдта, сцафта йæ йæ худæджы бырынкъæй – уый згъорæгау атылд, йе ‘ндæхтæ райхæлдысты.

Сабитæй алчидæр йæхи гæдыйы бынаты сæвæры, цыма къуыбылæйттæ алырдæмты тулы, уыйау сæ гæххæтты сыфы фæйна рæн ныв кæны.

Хъ. Фыдуагдæр гæдыйæн скæнæн нæй! Къуыбылæйттæ иууылдæр дæр райхæлдта, ныссуйтæ кодта æндæхтæ. Ныр ма нана куыд кæндзæн, цы кæндзæн семæ? Ногæй йын сæ тухын хъæуы. Чи йæм фæзына æххуысмæ?

С. Мах ын баххуыс кæндзыстæм, фæкæсдзыстæм æм – мах зонæм æндæхтæй къуыбылæйттæ тухын, здухын.

Хъ. Гæды та афтæ æнхæл уыд, цыма къуыбылæйттæ дæр тынг цин кодтой йемæ хъазгæйæ. Æмæ афтæ тынг радис, афтæ, æмæ йын зæгъæн дæр нæй. Нæ йæ бафхæрдта нана дæр йæ фыдуаг миты тыххæй. Дзыцца, баба, гыццыл чызг æмæ йе ‘фсымæр хæдзармæ куы ‘рбацыдысты, уæд сæхи ныхсадтой æмæ æхсæвæр хæрыныл сбадтысты. Адджынæн

хордтой нанайы конд хэрзад уэлибæхтæ, хъазтæмхиц гæдыйæн та чысыл къусы æхсыр ныккодтой...

(*Фæсахуырты сабитæ здухың къуыбылæйттæ – ома æххуыс кæның нанайæн.*)

3-аг ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Мæ рæвдауæндон»

Темæ: «Цæугæдон» (Исты цæстыл ауайынгæнгæйæ, ныв кæнын. Тезгъойы фæлтæрдæй спайда кæнын)

Нысантæ:

– Адæмы царды доны ахадындынад цас у, уый тыххæй сын цыбырæй радзурын. Ирыстоны стырдар цæугæдон Терк кæй хуыйны, уый сын бамбарын кæнын.

– Ахуыр кæнын сабиты алцы фиппайын, алцы уынын, алцы æнкъарын.

– Сывæллæттæм рæзын кæнын эстетикон цæстæтас дунемæ, цыфæнды ран дар рæсугд исты фиппайын æмæ йыл сæ бон дис кæнын куыд уа, ууыл сæ ахуыр кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ арфдар базонин.

Æмраст фæлхатгонд хæххыты пластикæ.

Дæргъмæ æмæ фæрсмæ хæххытæ кæныныл сæ ахуыр кæнын.

Алымыггаг хуызаразæг стъæлфытæ æмæ штрихтæ-хæххытæй ныв кæныныл дарддар кусын.

2. Хуызиртасынад.

Уæрæхдар æмæ арфдар базонгæ кæнын сабиты сæйрагдар хуызтæй иуимæ – æрвхуызимæ. Узал хуыз кæй у, сатæг æмæ арвы тыгъдадимæ баст, уый сын бамбарын кæнын.

Иу кæцыдар бæзджын хуызæн бирæ фæлгъуызтæ кæй вæййы, йæхи 'нгæсæнтæ, уый сын æмбарын кæнын – зæгъæм, ирд æрвхуыз, тар æрвхуыз, фæлурсбын цъæх.

3. Композици.

Цытæ сныв кодтой, уыдон – змис, кæрдæг, къададæттæ, цæугæдæттæ, дуртæ-йедтæ – сюжетон хаххы уагыл фыццаг хатт баиу кæнын, бафæлварын.

кæнæн ис фломастерæй дар.)

Хъ. Хъæлдзæг, ирд ахорæнтæй ныв кæнут хур, арв, зæхх, хæхтæ. Тынг рæсугд рауад! Фæлæ мæм афтæ кæсы – нæ автобус (поезд, трамвай) нæ фенкъуысдзæн йæ бынатæй. Цыдар сныв кæнын нæ ферох...

С. Цæлхытæ ферох кодтам. Æнæ цæлхытæй æппындæр фезмæлæн нæй!

Хъ. Гъемæ ныв кæнæм цæлхытæ. Гъеныр алцыдар хорз у. Цæудзыстæм тагъд, дымгæйы разæй дар фæуыдзыстæм!

Рæствæндаг ут!

24-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Уалдзæг»

Темæ: «Уалдзыгон бон» (Тезгъойы рæстæг цы федтой, цы тæлмæн-тæ сæм сæвзæрд, уыдонмæ гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

– Уалдзæджы сæйраг нысæнттæ базонин.

– Цæмæй сæ цæст ахса алцыдар, цæмæй сæ мысæнуат хъæздыгдар кæна, ууыл архайын.

– Цæмæй æрдзы уаг удæй æнкъарой, уыной йын йæ рæсугд-дынад, бирæвæрсыг кæй у, уый; цæмæй йæ хъахъхъæной, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ хуыздар базонин.

Алыхуызон предметты нывкæнынад бафидар кæнын (цыппæрдигъон формæ – хæдзар, ритмикон – хæхтæ, пластикон – бæлæстæ).

Ног тæнæг сыфтæ æмæ æвзонг кæрдæг равдисынаен спайда кæнæн ис тæнæг амæстæй.

2. Хуызиртасынад.

Рагуалдзæджы зæрдæйы уаг ахорæнтæй, ирд, зæлгæ хуызтæй равдисын.

3. Композици.

Пейжаж-равг (æрдзы нывты зонгæ фæзындтытæ æмæ предметтæ баиу кæнын: хæдзар, бæлас, хур, хæхтæ, арв, кæрдæг æмæ сабиты гуырнывтæ). Уалдзыгон райдзаст боны фæлгонц сфæлдисын.

Куысты фæрæз: гуашь.

*Цæмæй нын хъæлдзæг уа фæндагыл,
Мах цумæ систам ахæм зарæг:
Тра-та-та, тра-та-та! Цæрæгойты уарзæм.
Рох сæ мах нæ уадзæм. Немæ сæ куы ласæм.
Немæ цъиу-цъыбырттæг, мила æмæ уасæг,
Тути, маймули, стæй хорз гæды – мыстахсæг.
Афтæ мах куы цæуæм цумæ хъæлдзæг балцы!
Æз уын æрцæттæ кодтон хъазæнтæ. Мæнæ сты. Хонæм сæ немæ балцы?*

С. О, о! Немæ исæм гæдыйы, цъиуы, куыдзы. Мæнæ уасæг, маймули, тути! Зарæджы куыд у, афтæ.
(Зарæг та ис ногæй акæнæн, хъазæнтæ æвдисгæйæ, цæмæй сабитæ сæхи банкъарой бæллицæттæй.)

Хъ. Рудзынджы цур кæй фæнды бадын? Уæ къухтæ сдарут. Сабитæ цæмæн уарзынц бадын рудзынджы раз?

С. Рудзынгæй алцыдæр зыны. Хæдзæрттæ æмæ бæлæстæ нæ размæ згъорынц... Хур дæр цыма немæ цæуы – балц кæны арвыл.
(Сабитæ дзурынц сæ мысинæгтæ раздæры балцыты фæдыл.)

Хъ. Куыд ныв кæндзыстæм? Æркæсæм-ма, автобус цæй хуызæн у (трамвай, поезд)? Йæ конд цавæр у?
(Кæсынц хъазæнтæм – автобус, трамвай, поездмæ; кæд хъазæнтæ нæ уа, уæд та хуызвыстытæм.)

С. Автобус (трамвай) у дæргъæлвæс, цыппæрдигъон. Ис ын дуæрттæ бахизынæн. Æмæ ма ноджы бирæ рудзгуытæ. Мидæгæй та – бандæттæ. Разæй – шофыры бынат. Уый бады æмæ тæры автобус.

Хъ. Гъемæ йæ ныв кæнут афтæ. Уæ сыфтæ æрæвæрут горизонталон уавæры. Фæлæ автобус хъæлдзæг кæй у, сабитæ дзы кæй цæуынц балцы, уый та куыд ис равдисæн?

С. Ирд ахорæнтæй ныв кæнын хъæуы автобус, уæд рауайдзæн хъæлдзæг, бæрæг уызæн, сабиты ласы, уый. Ис ыл нывæфтыдтæ дæр скæнæн.

Хъ. Гъемæ сныв кæнæм стыр автобус (поезд, трамвай) æнæхъæн сыфыл. Бирæ-бирæ рудзгуытæ. Сабитæ кæсынц рудзгуытæй, худынц, сæ къухты – уæлдæфон къуыбызæгтæ (шартæ), хъазæнтæ. Сабиты ныв кæнут гыццыл хъисойæ кæнæ фломастертæй.

(Сабиты куы фæнда, уæд сæ бон пайда кæнын у дыууæ æрмагæй – гуашæй, стыр тæппытæ уæлахуырст кæнынæн æмæ фломастертæй – лыстæг, къаддæр хуызвыстытæн. Гуашь куы схус уа, уæд ыл ныв

Куыстадон мадзал: хуызджын фломастертæ, сæ фылдæр æрвхуыз ахорæнтимæ.

Хуызвыст: хаххон-графикон. Хуызвысты ахаст – фæлгонцады хуызмæтæгдæр хæйттæ-элементтæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: æхсæрдзæн, хæххон дон, денджыз, арв, Терчы нывтæ кæнæ та къамтæ. Чысыл уираг дуртæ, аквариум æд кæсæгтæ (науæд та сæ нывтæ).

Райуаринаг: гæххæтты сыф А-4, 6 хуызы ахорæнтимæ фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст. Тезгъо куы кæной, уæд сабиты æргом, арв цыхуызæн у, уымæ аздахын – уæлæ цы сыгъдæг цъæх у, сæгъы цæстау, кæнæ та цы бæзджын-цъæх у... Кулы мидæг дон куыд хъазы хурмæ кæнæ куыд тар у аууоны, куыд рæсугъд у ныббадгæйæ, уыдæттæм сæ кæсын кæнын, уыдæттæ фиппайыныл сæ ахуыр кæнын. Кæд къададон уа, уæд дзы гæххæттын наутæ ауадзын æмæ, куыд фæленк кæнынц, уымæ дисгæнгæйæ кæсын. Кæд æнтæф бон уа, уæд сабитæн фæдзæхсын, цæмæй сæ хъус дарой мæргътæм – чи сæ дон нуаздзæн, чи сæ йæхи найдзæн.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, абон нæ хъазты нысаниуæг у ахорæнтæн сæ сæйрагдæр равзарын. Цæй æмæ æрвхуыз райсæм. Тынг рæсугъд у. Сымах куыд хъуыды кæнут, æппæтæй фылдæр цы уарзы ныв кæнын? Æркæсæм-ма мæнæ ацы нывтæм – æхсæрдзæн, цыхцырæг, денджыз, арв.
(Хуызджын ныв кæнæ къаммæ кæсын, æрвхуыз-цъæх ахорæнтæ фылдæр кæм сты, ахæмтæм.)

С. Ахæм нывтæ сты, денджыз, арв, цæугæдон нывгонд кæм сты, уыдон. Науæд та хуызджын къамтæ.

Хъ. Мах ныронг уемæ ныв кодтам, къададæтты хуызæн чи у, ахæм хæххытæ. Ныр та цæй æмæ ахæм цæугæдон сныв кæнæм, махæн дæр æмæ бæлæгъæн дæр ленкæнæн кæм ис, ноджы ма, бæлæгъы бадгæйæ, кæсаг ахсæн кæм уа фыдимæ иумæ. Æрвцъæх ахорæнæй ифтонг фломастер нын ахæм ныв скæнынæн фæахъаз уыздæн æнæмæнг. Ленк кæнын уæ чи зоны? Денджызы былгæрон уæ чи уыд? Уæдæ Ирыстоны сæйрагдæр цæугæдон та цы хуыйны, цы ном хæссы?

С. *(Сывæллетты дзуаппытæ.)* Терк у йæ ном, Терк. Уый хæхтæй кæлы.

(Терчы нывтæ-хуызистытæ æвдисын.)

Хъ. Ныртæккæ нын æрвхуыз-цъæх фломастер бацамондзæн, чысыл къададон куыд ныв кæнын хъæуы, уый. Зæгъут-ма, сабитæ, куыд хъуамæ кæла фæскъæвда уарындон? Уæ къухты архайдæй-ма йæ равдисут.

(Сабитæ сæ къухтæй амоның калмы змæлд – дон, дам, уыйау къæдз-мæдзытæ кæлдзæн фæсуарын.)

Хъ. Тынг раст стут – здыхстытæгæнгæ кæлдзæн дон уынгты. Ныр та-ма кæсут, хæхты стыр дурты ‘хсæнты дон куыд кæлы, куыд тындзы быдырмæ, уымæ.

(Кæсынц хохаг доны нывмæ. Хæххыты пластика æвдыст цауы къухты змæлдæй – уæзбын здыхсгæйæ, стыр калм куы лæса, уыйау.)

Хъ. Уæдæ-ма мын ныр та, денджыз куыд уылаентæ кæны, уый бацамонут.

(Сабитæ уылаенгай-уылаенгай стас-ныттасгæнгæ змæлың, архайд æвдисынц сæ къухтæй.)

Хъ. Цæй æмæ уыцы уылаентæ сныв кæнæм. Уæ алкæмæ дæр ис фæйна дьууæ æрвхуыз фломастеры. Æрмæст цæмæйдæр хъауджыдæр кæнынц. Цæмæй уæд?

С. Сæ иу ирд æрвцъæх у, иннæ та фæлурс æрвцъæх.

Хъ. Уый тарæрвцъæх хуыйны. Дьууæ хуызы дьууæ æфсымæрау сты, кæрæдзийæ хицæн кæнын тыххæйты комыңц, фылдæр рæстæг фæрсæй-фæрстæм вæййынц, иумæ сæ фæнды нывтæ кæнын. Махæн дæр ахсджиагæй хъæугæ сты, цæугæдон куы ныв кæнæм, уæд. Райдайæм ныр.

(Сабитæ чысыл тæстытæ, къæдзтæ-мæдзтæ, дæргъæццон æмæ уылаентæ æнгæс хæххытæ кæнынц. Цæугæдон кæцырдæм кæлы, уый хъуамæ бæрæг дара – куы цæхгæрмæ, куы галиуей рахизырдаем, куы рахизæй галиуырдаем, куы уæле дæлæмæ, куы фæрсырдаем.)

Хъ. Тынг рæсугъд цæугæдон уын бантыст сныв кæнын. Фæлæ донæн йæ дьууæ фарсырдыгæй та цы вæййы?

С. Былгæрæттæ.

Хъ. Былгæрæттæ-былгæрæттæ æруыгътам алыхуызон уираг дургæ. Бавналут сæм, æрсæрфтытæ сæ кæнут, цы хуыз сын ис, уымæ уæ цæст æрдарут.

(Дуртæ сты алыхуызон – сырхбынтæ, фæныкхуызтæ, тар-морæтæ, мынæг æрвхуызтæ æмæ а.д. Сæ къухтæм сæ хъуамæ сенамæнг райсой – армæй æвналгæйæ сæ æнкъардысты. Куы сæ схуылыдз кæниккой,

Хъ. Мæ хур акæнут! Нæ уæ фæрæдийын кодтон. Алцыдæр раст базы-дтат. Адæймаджы рагзамантæй фæстæмæ фæндыд тагъддæр цауын. Адæймаг иу ран тыхсгæ кæны. Фæнды йæ фылдæр фенын, алы ранмæ дæр ацауын, фылдæр базонын. Фыццаг фæрæзтæ йын уыцы хъуыддаджы уыдысты бæх æмæ хæрæг.

(Хæрæг уаргъима, бæхуæрдон, бæрæг бæхыл æмæ æндæр хуызвыстытæ.)

Хъ. Кæсут-ма, хæрæг уаргъ куыд хæссы; мæнæ ацы нывгонды та хæрæг ласы гыццыл уæрдон сугтимæ, æххуыс кæны дадайæн. Бæх та?

С. Бæх хæрæгæй стырдæр у æмæ тыхджындæр, уый ласы стыр уæрдон, тагъд уайы бæрæгимæ.

Хъ. Ныр уæзæгтæ ласыңц стыр машинæтæ, наутæ, поездтæ, фæлæ ма хохаг хъæуты хæрæг æмæ бæх æххуыс сты хæдзарады: ласыңц хос, хоры голджытæ æмæ а.д. Ис, уынгтæ чи сыгъдæг кæны æмæ сыл дон чи пырх кæны, ахæм машинæтæ. Иннæтæ та æххуыс сты хæдзæртты арæзтады – ласыңц агуыридуртæ æмæ змис. Поездтæ рельсытыл адамы ласыңц дард балцы, хæдтæхджытæ æмæ вертолеттæ та – ар-выл. Науыл та абалц кæнынц денджызыл.

(Сабитæ дæр архайынц ныхасы, æвдисынц сæ зонындзинæдтæ.)

Хъ. Ныр та нæ фантази скусын кæнæм. Нæ бæллицты ацауæм балцы. Кæдæм? Хæхтæм, денджызмæ... Кæдæм уæ фæнды, уырдаем! Æмæ йæ сныв кæнæм.

Æмæ нын уыцы балцы цы феххуыс уыздæн? Цавæр транспорты хуыз? Хъуамæ дзы нæ къорды сабитæ иууылдæр бацауой æмæ ма ноджы хъомылгæнæг дæр. Автомобиль сфаг уыздæн?

С. Нæ. Хъæуы автобус, трамвай кæнæ поезд сныв кæнын, уæд дзы иууылдæр бацаудзыстæм.

(Сабитæ сæхæдæг æвзарынц, цауыл цæудзысты, уый. Нымайынц æмбалгæ ас.)

Хъ. Цæй, куыд, цæуæм? Немæ айсæм хъæлдзæг ирд уæлдæфон къуыбызæгтæ (шарик), нæ уарзон хъазæнтæ, цæмæй фæндагыл æнкъард ма кæнæм.

Балцы цауын чи уарзы, уыдоны зарæг зонут?

Цæуæм, цæуæм, цæуæм та балцы хæхтæм, –

Сыхæгтæ æмæ амондджын хæлæрттæ!

Мах тавта хур йæ тынтæй,

Цъæх дымгæ нын хъырныдта.

Хь. Ноджы ма цы фенут?..

С. Хæдзæрттæ, фæндæгтæ, уынгтæ...

Хь. Фæндæгтыл та цы?

С. Фæндæгтыл – машинæтæ, автобустæ, трамвайтæ...

Хь. Адæмы æмæ уæзæгтæ цы ласы, уый хуыйны транспорт. Уыдон дæр сты нæ дунейы иу хай. Цæмæн хъæуынц адæймаджы машинæтæ, троллейбустæ, трамвайтæ?

С. Цæуынæн. Цæмæй тагъддæр бахæццæ уæм нанамаæ, рæвдауæндонмæ, уазæгуаты...

Хь. Æркæсæм-ма, цы машинæтæ нæм ис, уыдонмæ. Куыд цæуынц? Цавæр хæйттæй конд сты?

С. Ис сын гуыффæ, мотор, цæлхытæ. Ис сын цырагътæ, цæмæй сæ развæндаг рухс кæной; руль, цæмæй шофыр машинæ раст скъæра.

(Хъазæн машинæтæм кæсынц иумæ. Сæйраг сæргом – форма æмæ хæйттæм. Хъуамæ сабитæ æрцæуой ахæм хатдзæгмæ – машинæтæн ис иумæйаг сæйраг хæйттæ – гуыффæ, цæлхытæ, рудзгуытæ, дуæрттæ, цырагътæ.)

Хь. Исчи уæ гыццыл машинæ кæнæ велосипедыл бадтис? Кæнæ парчы гыццыл машинæтыл?

(Уадз æмæ сабиты хъарм мысинæгты къуыбылой райхæла хуыздæр, ома транспортимæ баст чи у, уыдоны.)

Хь. Ныр та уын бакæсдзынæн æмдзæвгæ, лæмбынæг æм байхъусут æмæ базонут – транспорт дзы кæм ис æмæ кæм нæй.

Велосипедыл арс – диссæгтæ – ныййарц!

Гæды та йæ фæдыл, æтт, цæуы фæстæрдæм.

Къогъотæ куы тахти алыхуызон шартыл.

Бирæгътæ бæхтыл куы уайыңц гъсæйттæй.

Машинæтыл – буррихи домбæйттæ.

Чиппой куыдзыл – рактæ, тæрхъустæ – трамвайыл.

Уисойыл – хæфсытæ...

Уайыңц, уайыңц, худыңц,

Адджын гуылтæ 'мпулыңц.

(Хъомылгæнæг кæсы скъуыддзаг К. Чуковскийы æмдзæвгæйæ.

Уыйфæстæ йæ кæсы дыккаг хатт сабыргай, рæнхъ куы фæзæгъы, уæд та сæрлаууы æмæ сабитæ дзурынц, транспорт кæцы у æмæ кæцы нæу.)

Хь. Кæд уисой дæр транспорт у? Бабæ-Яга уисойыл куы фæтæхы.

С. Нæ. Уисой транспорт нæу.

уый дæр æмбæлы – уæд сæ хуыз скалдзысты, фæрæсугъддæр уыдзысты.)

Хь. Уираг дуртæ сты хæрз къаннагтæ, алыхуызæттæ, æмæ сæ уымаæ гæсгæ ис æнцонæй снывгæнæн ахорæнты фæрцы – мæнæ стъæлфытæ, тымбылæгтау. Æппæт фломастертæ дæр куыстыл бафтауын хъæуы, науæд æгуыстæй æнкъард кæнынц къоппы мидæг æмырæхгæдæй. Цыхуызæттæ сты, уый ма уæ зæрдыл дарут? Уæдæ-ма сæ раны-майут.

(Сабитæ, цы ахорæнтæй пайдæ кæнынц, уыдон нымайыңц.)

Хь. Дуртæ ныв кæнæм алыхуызон ахорæнтæй, ома фломастертæй – уæд уыдон аивдæр æмæ лæгъзбуардæр уайыңц. Дуртæн ис донмæ æппарын. Чи уæ уарзы дуртæ донмæ æппарын? Хорз у, куыд ныппæлхъ кæнынц дуртæ, уымаæ кæсын æмæ хъусын. Куыд кæнынц дуртæ?

С. Дуртæ афтæ кæнынц: буль-буль-буль!

Хь. Былгæрæттæ-былгæрæттæ бирæ ис хъæрмуст змис, йæ фарсмæ зайы сойджын кæрдæг, æрттивынц дидинджытæ. Æмæ хъæрмуст змисыл бæгъæмвадæй цæуын куыд æхсызгон у, уый та!

(Сабитæ нывкæнынц стъæлфытæ, цыбырхæххытæ, къæбæлдзыггонд хæххытæй.)

Хь. Тынг арæхсут змис ныв кæнынмæ. Цæст сæм кæсынæй не 'фæды.

(Сабитæн æхсызгон куыд нæу хъомылгæнæджы æппæлæн ныхас. Сæхæдæг дæр ныхасы бацæуыңц. Балцы куы ацыдысты, уæд цы банкæрдтой, уыдæттыл разæнгардæй дзурынц – цы хъарм бон уыдис, цы сатæг æхсызгон уадымс дымдта, цæугæдонмæ дуртæ куыд æхстой, нырхæнтæ куыд ахстой сæ къухтæй, куыд сдойны сты æмæ а.д.)

Хь. Æмæ дон цыхуызæн у, куы дзы хъазай, уæд?

С. Сатæггомау, лæгъз, хуылыдз...

Хь. Æмæ йын бабæттæн ис, науæд та къухæй сисæн æмæ æндæр ран сæвæрæн?

С. Нæй – акæлдзæн æнгуылдзты æхсæнты.

Хь. Уæдæ йæ куыдæй ис æндæр бынатмæ фæхæссæн?

С. Исты гарзы – къусы мидæг, къæртайы...

Хь. Æмæ дон мидæг чи цæры, уыдоны нæ зонут?

С. Зонæм: хæфсытæ, кæсæгтæ, хъунцытæ.

(Къам сæм хъæуы равдисын.)

Хь. Цыхуызæн сты?

С. Ёрттиваг. Рәсугъд... Сызгъæринхуыз...

(Кæд кæсæгты нывтæ кæнынмæ нæма арæхсынц, уæддæр хорз у, кæй сæм кæсынц, уый – цы æууæлты цæрынц, уый сæ зæрдыл бадардзысты, уый сын фидæнмæ ахъаз уыдзæн доны цæрджыты нывтæ кæнынæн.)

Хъ. Кæсæгтæ уæ зæрдæмæ цæуынц? Гъемæ сæ уæдæ сныв кæнут, цыма нæ цæугæдоны цæрынц, уыйау. Нæ сабидоны та кæм цæрынц?

С. Аквариумы мидæг.

Хъ. Раст у. Кæсæгтæн æнæ дон цæрæн нæй. Нæй фæцæрæн адæймагæн дæр æнæ донæй – нуазынаен æмæ нæ æндæр ахсджиаг хъуыддæгтæн бахъæуы. Сызгъдæг хæрзад дон уарзынц æппæт цæрæгойтæ дæр – мæргътæ, сырдатæ, алы хилджытæ, гæлæбутæ... Дон бафсады зæххы, зайæгойты, æрæхсы рыгæйдзаг бæлæсты сыфтаер, хæдзæртты сæртæ, фæндæгтæ. Æмæ æнтæф бон найынаен куыд æхсызгон у, уый та! Дон у цардхос, у тынг рәсугъд. Донæй рауард фурдатæ, æхсæрдзæнтæ, цадтæ, цæугæдæттæ, суадæттæ, цыхцырæгтæ...

(Сабитæ къаммæ кæсынц, цы хъуыдытæ æмæ сæм æнкъарæнтæ райгуыры, уыдонны тыххæй дзурынц.)

Хъ. Стыр бузныг фломастертæн-æфсымæртæн, бирæ цыдæр цымыдисаг хабæрттæ нын кæй радзырдтой æмæ нын бирæ цыдæртæ афтæ рәсугъд сныв кæнынмæ кæй феххуыс сты, уый тыххæй. Ныр-иу, æвæццæгæн, базондзыстут, æрвхуыз æмæ тар æрвцъæх ахорæнтæ кæцытæ сты, уый. Уæ алыварс ацагуруд æмæ ссарут æрвцъæх æмæ таргъæх предметтæ.

4-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Фæззæг»

Темæ: «Хур» (Тезгъойы рæстæг цытæ федтой, уыдон ныв кæнын. Тезгъогæнæджы мысинæгтæ)

Нысантæ:

– Адæймаджы æмæ дунейы царды мидæг хуры ахадындынады тыххæй радзурын.

– Рæзын кæнын сенсорон æргъæвдзинад ахорæн-хуызы руаджы, хуызы эмоционалон æнкъарынады рæзтыл кусын – хъарм, райдзаст, ирд, тæмæнкалгæ. Ассоциативон хъуыдыкæнынад рæзын кæнын.

– Цæмæй сабитæ цымыдисдæр кæной техникамæ; цæмæй балцытæ бауарзой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ.

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ хуыздæр базоннын.

Раст хæххыты бындурыл арæзт формæтыл дарддæр кусын (транспортон фæрæзы цыппаркъуымон формæ æмæ йæ хæйттæ – рудзгуытæ, дуæрттæ). Йæ сæйраг хæйттæ йын хуымæтæг хуызы æвдисын – цалх, руль, цырагътæ, мотор, рельсытæ æмæ æнд. (уавæрма гæсгæ, ома куы хъæуой, уæд).

2. Хуызиртасынад.

Хорз зæрдæйы уаг бынтон ирд, зæлгæ ахорæнтæй равдисын.

3. Композици.

Стыр цыппаркъуымон формæ равæрын.

Хæс фæвазыгджындæры охыл уæлæмхасæнтæ бахæссын (сабитæ кæсынц рудзгуытæй, сæ къухты – дымсгæ шариктæ; æрдзы нывтæ).

Куысты фæрæзтæ: гуашь (чи зоны, фломастертимæ иумæ).

Хуызвыст: нывкæнынадон, фæлæ кæронбæттæны – графикаимæ.

Хуызвысты ахаст – транспорты фæрæзты хахнывон хуызвыст сæ хæйттимæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: хъазæн машинаетæ. Ахæм хуызвыстытæ кæнæ къамтæ: хæрæг уаргъимæ, бæхуæрдон, барæг бæхыл; автобус, трамвай, поезд, троллейбус (кæд хъазæнтæ ис, уæд та хуыздæр); хъазæнтæ: К. Чуковскийы аргъæу «Тараканище» гæды, цъиу, куыдз, уасæг, маймули, тути.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитра, хъисойтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл), доны къус, къухмæрзæн, фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст. Къорды транспорты алы хуызтæ æрæмбырд кæнын. Гæнæн ис, æмæ сæ сабитæ сæхæдæг æрбахæссой.

Афтæ, зарæджы мидисмæ гæсгæ, хъазæнтæ дæр (гæды, цъиу, куыдз, уасæг, маймули, тути) цыфæнды æрмæгæй, сæ ас дæр алыхуызон, фæлæ æнæмæнг хъуамæ иууылдæр уой!

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, уынгмæ куы ахизут, уæд цы фенут?

С. Ёрдз: арв, хур, хæхтæ, бæлæстæ...

(Мæсыджы рудзынджы раз сæварæн ис гыццыл хъазæн чындзы. Цæмæй уавæр цардæгасдæр уа.)

Хъ. Алчидæр уæ æмбисонды горæтæн йæхи хай аразæд, йæ зæрдæ йæм куыд дзуры, афтæ. Уæд агъуыстытæ уыдзысты аивдæр, фæйнæхуызон.

(Сабиты хъуыдыкæнынад рæзы «арæзтады» архайгæйæ. «Аразæджы» уыцы иу хæйттæй сæ алкæцы дæр кæны æндæрхуызон агъуыст. Кæмæндæр къаддæр рауад, кæмæндæр – бæрзонддæр. Рудзгуытæ, аивгæнæнтæ дæр – алыхуызон. Ахуыры нысан дæр уый у – цæмæй сабитæй алчидæр тырна хæдбындурдзинадмæ.)

Хъ. Гъе, афтæ! Мах хъазæм архитектортæй æмæ нæхæдæг æрхъуыды кодтам нæхи хæдзæрттæ æмæ галуантæ. Æмæ нæ иу иннæйы нæ фæзмы.

(Кæд «аразæг» хуызджын у, уæд сабитæн ис зæгъæн, цæмæй агъуыстытæн равзарой сæрмагонд хуызтæ. Иу мæсыг уæд сырх, йæ сæр та – бур. Иннæ – цъæх, урс кулдуаримæ, къултæ – морæ æмæ а.д. Афтæмæй агъуыстыты сæйраг хæйттæ ис «сфæлдисæн» иу хуызæй æмæ уæд иумæйаг горæт рауайдзæн ахадгæдæр.)

Хъ. Ныр та æппæт агъуыстыты алфамбылай скæнæм рæсугъд быру, иннæрдыгæй та – бæрзонд сис, агъуыстыты ‘хсæн та – аив надвæндæгтæ. Кæсут, цы диссаджы горæт сарæзтат!

(Афтæмæй сабиты фыццæг фæлварæн – тыгъдады стыр композици равæрын – фæрæстмæ. Хицæн гуырахстон хæйттæ – агъуыстытæ – афтæ бау кодтой æмæ сæ рауад горæт.)

Хъ. Уæллæй, тынг сарæхстыстут, ме ‘взонг хæлæрттæ! Æцæг аргъауы горæт скодтат! Стыр бузныг.

23-аг ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Транспорт»

Темæ: «Хъæлдзæг балц» (Фантазийы бындурыл нывкæнынад)

Нысантæ:

– Бацархайын, цæмæй сабитæ хуыздæр базоней транспорты хуызтæ, сæйраг транспорты фæрæзты нæмттæ æмæ сын сæ нысаниуæг зоной; транспорты ахадындынад нырыккон адæймаджы царды.

– Фантази æмæ фæлгæнæн рæзын кæнын.

– Разын кæнын вæзыгджын техникон формæтæ исынад, цæст уынгæфæлгонцадон хъуыдыгæнынад, эмоционалоно сферæ.

– Æппæт цæрагойтæ дæр зæххы къорийыл кæрæдзиимæ баст кæй сты, се ‘хсæн иудзинад кæй ис, бастдзинад, уыцы зонды бындурыл хъомыл кæнын сабиты. Стæй сæ ахæм зондыл ардауын: адæймаг æмæ æрдз кæрæдзийæн равзæрдысты, сæ алкæй хæрзæбон дæр сæ кæрæдзийæ аразгæ у.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын базоней.

Тымбыл нывамад (æлхынцъ хаххæй конд) æмæ тынты фидыц фæрсæй-фæрстæм, науæд æддæг-мидæг нывгондæй, сæ æмиуад.

2. Хуызиртасæн.

Æртæ сæйрагдæр, бындурон ахорæнтæ-хуызтæй иуимæ – буримæ – зонгæ кæнын. Райдзаст, ирд, тæмæн, хъæрмуст æмæ зæрдæхæлар хуыз кæй у, уыцы ахаст ын æнкъарын. 6 ахорæн-хуызыл ногæй афæлгæст.

3. Композици.

Рæвдз архайгæйæ, зæрдæргъæвдæй гæххæтты сыфы бæстастæу нывгæндтæй дзаг кæнын. Вазыгджын архайд (динамика) – хæххытæ астæуæй алырдæмты хæццæ кæнын.

Куысты фæрæз: хуызджын фломастертæ, уæлдай арæхдæр у бур хуыз, уæлæхох кæны иннæтыл.

Хуызвыст: хæххон-графикон. Цы кусынц, уый æмбаргæйæ райдайын нывтæ кæнын, хуызвыстыл кусын.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: 3–4 бур предметы, цæрагойы – (карчыцъиу, æхсынаен, фæззыгон сыфтаер, неси, дыргътæ). Иуцалдæр бурхуыз предметы, стæй бындурон бур хуызæн йæ фæлхуызтæ.

Райуаринагтæ: гæххæтты сыф А-4, 6 хуызы фломастертæ. Чысыл айдæн (хуры тæппытæ кæнынæн), тар авджы сæстæгтæ, кæнæ сау кæсæнцæстытæ (хурмæ комкоммæ кæсынаен).

Рагагъоммæйы куыст. Темæ хуыздæр бамбарыны охыл фæпайда кæнын æм бæлы тезгъойы фæлтæрдæй. Тезгъогæнгæйæ уæлдай фылдæр æргом здахын хъæуы хуры ахастмæ, хуры цæстмæ. Хи йæм тавын, хъавгæ хи судзын, бадын æмæргомыздæхтæй-цъындыдзæстæй. Хурмæ тархуыз авг кæнæ сау кæсæнцæстытæй кæсын, айдæнæй хуримæ хъазын – йæ тæппытæ зæххыл, къахвæндагыл, бæласы зæнгыл куыд гæппытæ кæнынц, уымæ кæсын.

Ахуыры нывæст

Хь. Мах æрбаздæхтыстæм тезгъойæ – нæ фæллад уагътам, нæхи хурмæ тавтам. Цæй æмæ хуры ныв скæнæм. Уый охыл нæ равзарын хъæуы аккаг, бæзгæ фломастер. Йæ хуыз цавæр хъуамæ уа? Мæнæ кæрдæгхуыз фломастер. Уæдæ сау фломастеры дæр æрфæндыд хур сныв кæнын. Нæ, уый хурæн нæ бæззы! Уæд та æрвцъæхы бауадзикам царддæттæг хуры сныв кæнын – тынг рæсугъд хуыз куы у? Нæ та бæззы уый дæр. Уæдæ кæцы равзарæм, кæцы хуыз у хуры æнгæс тынгдæр?

С. Бур ахорæн, бур хуыз у иннæтæй бæзгæдæр.

Хь. Абон нæм сæйрагдæр ахорæн уыздæн бур. Ныртæккæ йемæ хæстæгдæр базонгæ уыздыстæм, уый нын фæахъаз уыздæн хуры ныв скæнынаен. Зæгъут-ма, иннæтæй тынгдæр цæмæн фæцыд уæ зæрдæмæ бур хуыз? Цæмæн æй равзæрстат? Цахæм у?

С. Уымæн æмæ уый дæр хурау рухс у, райдзаст, ирд тæмæнкалгæ, хъæлдзæг.

Хь. Уымæ гæсгæ æппæтæй аккагдæр разынд хуры ныв скæнынмæ. Æмæ хур та йæхæдæг цавæр у, цахæм у?

С. Уый дæр райдзаст у, тæмæнтæ калы, у зæрдæхæлар, хъарм, рæдау. *(Ног æмбарынадыл – хъарм хуызыл – ныхас рацæуы: бур дæтты хъармы æнкъарæн, æрвцъæх та – узалы.)*

Хь. Ноджы ма хур у æмдымбыл – мæнæ раст ахæм. Уæлдæфы фломастерæй цыма хуры цалх аразæм, афтæ амонам къухæй. Ныр та йæ гæххæтмæ рахæссæм нæ ныв – хур у æмдымбыл, худгæбыл, зæрдæхæлар, цæстуарзон. Æппæтыдæртæвы, æппæтæндæррухсдæтты – кæрдæджы халæн дæр, сасчытæн дæр, мæлдзыджытæн, сабитæн... Тынг хорз уын уайы йæ хуызфыст. Ныр та бафæлвардыстæм хуры тынтæ тæгтæй скæнын. Цал тыны сты хуры тынтæ? Дыууæ, æртæ?

С. Нæ, нæ, уыдон тынг бирæ сты!

(Тынтæ æнаемæнг æмраст хæххытæ уой, уый сæр дзы нæ хъæуы – уæнт уылæнгæндтæ, цадæг ратас-батасгæндтæ.)

Хь. Хур, алырдæм дæр тауы йæ рухс, батавы æппæт дæр æмæ æппæты дæр. Уыйадыл йæ тынтæ хъуамæ фæйнæрдæм цæуой æмæ йæ хъарм æппæтмæ дæр хæццæ кæна. Ацы тын у сæрмагондæй дидинджытæн, цæмæй дидинаг æфтауой. Ацы тын та у гæлæбутæн æрвыст – уадз æмæ сæ базыртæ асур кæной æмæ рогæн тæхой (тæрхъуастæн – ма

(Сабитæ хъуамæ æрцæуой ахæм хатдзæгмæ – хæдзæрттæ бирæ цæмæйдæрты фæхицæн кæнынц кæрдæдзийæ, фæлæ сын ис иумæйаг хæйттæ дæр.)

С. Къултæ, рудзгуытæ, дуæрттæ, сæртæ ис æппæт хæдзæрттæн дæр.

Хь. Æмæ къултæ цавæр хъуамæ уой?

С. Фидар, дурæй амад, агуыридурæй.

Хь. О, хъæддых хъуамæ уой, фидар. Фæлæ ма къултæ хъуамæ уой рæсугъд дæр. Мæнæ кæсут ацы хæдзæрттæм – сæ къултæн ис уæлæмхасæн аивгæнæнтæ (нывæфтыдтæ, гыццыл балкъонтæ æмæ æнд.). Сæр та? Хæдзæрттæн сæртæ цæмæн хъæуынц?

С. Цæмæй сæ уарынтæй хъахъхъæной.

Хь. Æрбакæсут-ма, хæдзæртты сæртæ дæр алыхуызон дурæй, æрмæгæй æмбæрттæ вæййынц. Ис цъупсæр агъуыстытæ, мæнæ ацы галуанæн йæ цыппар тигъыл – гыццыл мæсыггæндтæ. Ацы мæсыгыл та ис сахат дæр. *(Кæсынц хуызвыстытæм.)*

Хь. Дуæрттæ та цавæр вæййынц? Галуанæн хуымæтæг дуар хъуамæ уа?

С. Нæ! Зырнæйзылд, стыр дуар.

Хь. Дуармæ та – стыр асинтæ, стыр цæджындзтимæ, скульптурæтимæ. Егъау аив кулдуар ... *(Кæсынц къамтæм æмæ ныхас кæнынц агъуыстыты æддаг бакастыл.)*

Хь. Æмæ рудзгуытæ та?

С. Стыр рудзгуытæ, рухс, нывæфтыд фæлгæттимæ. Мæнæ адонæн та сæ уæллаг кæрæттæ – æрдæгкъæлæт.

Хь. Уæ зæрдæмæ цæуынц? Цæй уæдæ аразын райдайæм. Фыццаг уал цы скæнæм? Ахъуыды уæ кæнæд алчидæр – чи цæрдзæн йæ хæдзары – паддзах, Зджыды рæсугъд æви Нарты Батрадзы хуызæн сæрангуыр?

(Гауызыл равæрын цалдæр «араæджы» къоппы. Сабитæ æвзæрынц æмбалгæ хæйттæ æмæ дзы алкæцы дæр аразы (йæхи!) хæдзар. Агъуыстытæ гæнæн-амалæй æвæрынц кæрдæдзимæ æввахсдæр, цæмæй сæ иумæ рауайа аргъауы горæт.)

Хь. Раздæр уал аразæм къултæ кулдуаримæ, цæмæй дзы бацæуæн уа. Стæй та къултæ рудзгуытимæ. Араздыстæм тынг бæрзонд агъуыстытæ – сæ рудзгуытæ та – 2–3 рæнхы. Уыйфæстæ – сæр. Сæрыл та – цы?

С. Гыццыл аив мæсыггæндтæ – 4 тигъыл.

Хь. Цæй-ма, æппæты бæрзонддæр мæсыг кæмæн рауад? Чи зоны, уым мидæгæй бады паддзахы чызг. Иунагæй æнкъард кæны, рудзынгæй кæсы æддæмæ.

Ахуыры нывæст

Хь. Абон ныхас кæндзыстæм дæснийæдты (професситы) тыххæй. Цавæр дæснийæдтæ зонут?

С. Шофыр, ахуыргæнæг, дохтыр æмæ æнд.

Хь. Æмæ уæ мадæлтæ, уæ фыдæлтæ та кæм кусынц? Цы аразынц? *(Сабитæ дзурынц сæ ныййарджыты дæснийæдты тыххæй.)*

Хь. Ныр та уын хъуамæ равдисон стæм дæснийæдты минæвæртты хуызвыстытæ, къамтæ. *(Æвдисы сæ.)*

Хь. Базыдат, чи сты, уый?

С. Космонавт, клоун, балеринæ æмæ а.д.

Хь. Æмæ куы сыстыр уат, уæд уæхи та цы уæвын фæнды?

С. Æз уыдзынæн тæхæг. Æз уæй кæндзынæн сæлдæг (мороженое) ...

Æз та актрисæ уыдзынæн.

(Сабитæ дзурынц сæ бæллицтæ. Хуызвыстытæ, къамтæй æвзарынц сæ уарзондæр дæснийæдтæ.)

Хь. Цымыдисаг æмæ хъæугæ дæснийæдтæ бирæ сты. Мах куы хъазыдыстæм æмæ Мишуткæйæн адджинагтæ куы кодтам, уæд цы уыдыстæм?

С. Хæринагæнджытæ.

Хь. Æмæ хæдзар куы ныв кодтам, куы «арæзтам», уæд та?

С. Уæд та уыдыстæм аразджытæ.

Хь. Гъемæ уын абон æз радзурдзынæн, ацы хъуыддагмæ стыр бар чи дары, ахæм æнахуыр дæснийæды тыххæй. Архитектор æрхъуыды кæны, æрымысы, сныв кæны, ома хахнывтæй равдисы ног рæсугъд хæдзæрттæ, галуантæ, хидтæ, стадионтæ. Архитектор сæ хъуыды æркæны, аразджытæ та сæ уый нывтæм гæсгæ скæнынц. Æрбакæсут-ма, куыд аив, куыд диссаг сты!

(Ныр та уынаг рагон æмæ нырыккон агъуыстытæ.)

Хь. Цæй, ныр та уæ алчидæр фестæд архитектор æмæ æрымысæд, уыйфæстæ та саразæд æппæты рæсугъддæр хæдзар, галуан кæнæ мæсыг. Афтамæй не ‘ппæт та иумæ сфæлдисдзыстæм аргъауы горæт. Разы стут мæ фæндонимæ? Хорз. Фæлæ уал уый размæ агъуыстытæ абарæм кæрæдзимæ. Мæнæ – гыщыл, хуымæтæг хæдзæрттæ, адон та – æддæгуæлæ диссаджи галуантæ.

(Кæсынц хуызвыстытæм кæнæ къамтæм, кæрæдзимæ барынц асæй дæр, кондæй дæр бынтон тынг чи хицæн кæны, ахæм агъуыстытæ.)

Хь. О, ацы агъуыстытæ фæйнахуызон сты, фæлæ сæм иумæйаг миниуджытæ дæр ис. Ранымайут-ма мын сæ.

суазал уой; мæргътæн, цæмæй бæрзæндты тагъд тæхой; сабитæн, цæмæй хурмæ сæхи тавой, æнæнизæй рæзой...).

(Сабитæ дæр нымайыни, хур йæ тынтæ, кæмæн æрвиты, уыдонæ. Æмæ дзургæ-дзурын, гæххæтты бæстастæу цы зиллакк ис, уый алыварс дзаг кæнынц сæ нывгæндтæй.)

Хь. Тагъд ма кæнут, хуыздæр ныв кæныныл архайут. Хорз, тынг хорз уын æнтысы – цы дзæбæх у уе сконд хур! Цас хъарм хæссы зæхмæ! Нырмæ йæ чи нæ уарзта сымахау, уый дæр æй бауарздæн, сымах нывтæ фенгæйæ. О, æмæ цæргæ та кæм кæны хур, цæргæ?

С. Уæлæрвты! Тынг бæрзонд, тынг: æврæгътæй дæр бæрзонддæр. Хъазыбеджы хохæй дæр ма уæлдæр.

Хь. Гъемæ-ма уый дæр сныв кæнæм, ома йæ цæрæнбынат. Стæй, кæйты тавы, уыдонæй дæр искæйты. Райсут æндæрхуызон фломастертæ, кæннод уыдон фæтæргай уыдзысты, æгуыст кæй сты, кæй уын нæ баххуыс кодтой уæ нывтæ кæнгæйæ, уый тыххæй.

(Кæд æмæ сабиты фæнда хæхтæ, мæргътæ, гæлæбутæ ныв кæнын, уæд сæ къуылымпы кæнын нæ хъæуы. Кæд нæ – уæд сæ нæ хъæуы ахæм куыстыл æфтауын, дзыхæй сын сæ кой кæнæнт.) Уый охыл сæ æмбæлы афтæ бафæрсын: «Æмæ де сконд хур та кæй батавы?»

Хь. Хур куы фæкæсы бæрзондæй, уæд сабитæ фæтезгъо кæнынц, дидинджытæ ныррæсугъд вæйынц бынтондæр, мыдыбындзытæ фæтæхынц мыдагур, мæргътæ зарынц – уымæн æмæ дуне рухс у, бæстæ хъарм у.

Хур хæхты чъылдыммæ хуыссынмæ куы ацæуы, уæд та дуне уазалы бæрны базайы, бæстæ талынг бацахсы. Æмæ уæд сабийæ, сырдаёй, маргъæй, хъæндилаёй, мæлдзыгæй – иууылдæр фынаёй кæнынц. Æнæ хур сæ цард æвзæр у.

Куыд уæм кæсы, сабитæ, цæй нывтæ кæнын ма уарзы бур ахорæн, цæмæнты ма ис бур хуыз?

С. Фæткъуытæ æмæ кæрдотæ, курагатæ, æхсынцъытæ, лимонтæ, банантæ, фæззыгон сыфтæр, æхсынæны чъил, къаппа-къуппа, карчы ноугагъд цъиу...

Хь. Абон дæр нæ рæстæг дзæгъæлы нæ арвыстам – базонгæ стæм ног хæларимæ – бур фломастеримæ. Зæрдæмæдзæугæ уæм фæкаст йæ хуыз? Кæддæриддæр æмæ-иу æй кæмдæриддæр базондзыстут ныр. Æмæ уæдæ нæ къорды та кæмæнты æмæ цæмæнты у сæ хуыз бур?

(Нымайынц сæ.)

5-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Фæззæг»

Темæ: «Фæззыгон лæвæрттæ» (Натурæйæ ныв кæнын)

Нысантæ:

- Сабиты фæззæджы лæвæрттимæ базонгæ кæнын (дыргътæ, гагадыргътæ). Æмбарынадтæ «иу – бирæ», «стыр – гыццыл – хæрз чысыл, бынтон гыццыл» цы амонинц, уый сабиты зонды ныффидар кæнын.
- Алцыдæр куыд фиппайой, алцыдæр абарын, фæрсæй-фæрстæм æрæвæрын куыд зоной, алцыдæр кæрæдзийæ ас, хуыз, нывкарстмæ гæсгæ куыд иртасой, ивдзаг сæ куыд нæ кæной, уыцы араехстдзинадыл кусын. Хъуамæ предмет йæ сæйраг æууæлмæ гæсгæ зоной, комдзог ыл цы цауы, уыцы миниуæгмæ гæсгæ.
- Бæстонгуыстгæнæг, хъусынмæ æмæ иу ран бадынмæ фæразон, быхсаг, хуыздæрмæ тырнæг куыд уой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын; хъуамæ хæларзæрдæйæ хæстæг-хионыл тыхсаг аудæг уой.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын базонин.

Алыйас æмдымбыл нывгæрстытыл (æлхынцъ хахх) бакусын æмлаægъз уавæрты æмæ гуырахстæй (æлыгæй кусгæйæ, архайгæйæ).

Æмбарынад «æнгæсæнтæ» – нывгарстæй иу, хуызæй дæр-иу (зæгъæм, сырх), фæлæ асæй та фæйнаæхуызон, хицæн хæйттæ дæр фæйнаæхуызон – уæд фæйнаæхуызон у йæ фæстиуæг дæр.

Æнгæсæнты (æмхуызæтты) æхсæн хицæндзинæдтæ, алыхуызæттæ кæрæдзийæ куыд иртасой, ууыл сæ ахуыр кæнын.

2. Хуызиртасынад.

Æртæ бындурон хуызæн сæ иуимæ – сырх хуызимæ – зонгæ кæнын. Сырх хуыз афтæ æнкъарын, цыма «хæларзæрдæ» у, ирдæрттиваг, «хæрзад», иттæг рæсугъд.

Бындурон 6 хуызы дæр фидарæй сæ зæрдыл куыд бадарой, ууыл дарддæр кусын.

3. Композици.

Æмдымбыл алыйас нывгæрстытæ гæххæтты сыфыл равæрын (рæнхъгай, тæбæггыл, зиллаккау – алы саби дæр сæрибарæй

Агъуысты сæйраг хæйттæ – кьултæ, хæдзары сæр, рудзгуытæ, дуар – хуыздæр базонин.

– Тыгъдады æртæ барæны æнкъарын райдайын (*æмбарынад – трехмерность*). Алы хуызы гуырахстытæ уынын æмæ сæ иумæ «бæттын».

– Сабиты хъомыл кæнын афтæ, цæмæй æппæт дæсныйæдтæн дæр аргъ кæной, хи агъуыст кæй «сарæзта» саби, уымæй разы уа, сæрыстырдзинад æнкъара – горæт аразыны фыццаг иумæйаг фæлварæн.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ зонин.

«Аразæджы» (конструкторы) гуырахстон джиппытæ (формæтæ) – куб, параллелепипед, конус, пирамидæ, призмæ, аркæ æмæ æнд. Цæмæй сын сæ æддаг бакаст, сæ конд бадарой зæрдыл; сæ нæмттæ сæйраг нæма сты. Цæмæй сæ архайой егъау вазыгджын агъуыстытæ сæмбырд кæнын.

2. Хуызиртасынад.

Хуызæн ам афтæ стыр ахадындзинад нæй, ам сæйрагдæр у формæ. Иухуызон куы уа «аразæг», уæддæр ницы кæны, фæлæ хуызджын куы уа, уæд та йын сабитæ хъуамæ йæ æмбæлгæ иу-нысанон хæйттæ иумæ æвæрой (уыдон та уыдзысты иухуызон ахорæнæй).

3. Композици.

Арæздон тыгъдад æнкъарын. Хицæн агъуыстытæ тыгъдады кæрæдзимæ хорз куыд фидарой, афтæ иу нысанæй бæттын.

Куысты фæрæз: гуырахстон арæздæд.

Хуызвыст: гуырахстон-тыгъдадон. Хуызвысты ахаст – «аразæджы» хæйттæй уæгъдибар хуызы (кæй куыд фæнды, ахæм) агъуыст æмбырд кæнын.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: галуанты, аргъуанты, нырыккон рæсугъд агъуыстыты хуызвыстытæ (къамтæ). Сæ кондмæ гæсгæ вазыгджын агъуыстытæ (мæсгуытæ, уæлæмхасæн хæйттæ, рæсугъдгæнæнтæ, аркæтæ æмæ æнд.) æмæ хуымæтæг хæдзæрттæ (абарынаæн). Стæм дæсныйæдты минæвæртты хуызвыстытæ кæнæ къамтæ (космонавт, сыгъдхуыссынганæг, тæхæг, балеринаæ, быдзæу (клоун).

Райуаринаг: цалдæр «аразæджы» (æмбырдгæнæджы) гуырахстон геометрион гуырнывтæ (рæвдауæндоны цавæртæ ис, ахæмтæ).

йæ фылдæр хай. Сæйраг æргом хъуамæ здахой цæсгоммæ, раст ын хъуамæ «равæрой» йæ хæйттæ.)

Хъ. Ныр та мын радзурат, уæ мадæлтæ тынгдæр цавæр куыст уарзынц, уый.

С. Мæ мад уарзы хæринаг кæнын; мæ мад уарзы цъындатæ кæнын; парчы тезгъо кæнын; дидинджытæм зилын æмæ а.д.

Хъ. Æмæ уæ мадæлтæ рæсугъд кæй сты, уый дæр равдисут. Зæгъæм, театрмæ цæуыны размæ айдæны раз фасы йæ сæр... Йе та цæуы уазæгуаты. Йæ уæлæ – рæсугъд къаба, хъуссæджытæ, цонгдарæнтæ, рæсугъдгæнæнтæ. Кæд дæ мады хæринаг кæнгæйæ равдисын ис дæ зæрды, уæд ма цы сныв кæнын хъæуы?

С. Пец, кастрункæ, цайдан ...

Хъ. Æмæ йæ парчы тезгъойы рæстæг куы 'вдисат, уæд та?

С. Уæд та йæ ныв кæнæм бæлæсты астæу, арвыл та – хур!

Хъ. О, мах уыдон ныв кæнын зонæм. Гъемæ, уæ хъару æмæ уæхæдæг!

(Цæмай «уацмысы» æцæгдзинад уырнинагдæр уа æмæ раздæры æрмаг æрымысой, хуыздæр æй бафидар кæной, уый сæраппонд сабитæ уадз æмæ æвдисой, ныридагæн ныв кæнын цы зонынц, уыдæттæ – хæдзар, бæлæстæ, цайдан, къаба æмæ а.д. Цæмай сæ куыстытæ ахадгæдæр рауайой æмæ сыл тынгдæр баууæндам, уый тыххæй сабитæ мадæлты фарсмæ ныв кæнынц æндæр истытæ дæр ...)

Хъ. Мæнæ цы диссаджы портретæ сфæлдыстат! Куыд рæсугъд мадæлтæ уын ис! Стыр рæдау цæстытæ сын ... Аив фаст сæрыхъуынтæ. О, уæ мадæлтæн æнæмæнг æхсызгон уыдзæн 8-æм Мартгымæ ахæм лæвæрттæ райсын! Стыр бузныг!

22-аг ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Дæсныйæдты дунæ»

Темæ: «Аргъæуттаг сахар» (Гуырахстон хæйттæй агъуыстытæ æмбырд кæнын)

Нысантæ:

- Дæсныйæдты тыххæй сабиты зонындзинæдтæ фæфылдæр кæнын, уæлдайдæр, архитекторы тыххæй. «Архитектор» – рæсугъд агъуыстытæ чи æрхъуыды кæны, ахæм нывгæнæг.

архайы). Хуызвысты ахаст-уаг равдисынаен хицæн деталы ахадзындзинад.

Куысты мадзал (фæрæз): хуызджын фломастертæ. Сырх хуыз арахдæр æмбæлы, уæлæхох кæны иннæтыл. Пластилин (æлыг).

Хуызвыст: хаххон-графикон контурон нывкарсты мидæгæй ахуырсты бандзæв-бавнæлдимæ. Гуырахстон.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: чыргъæдгонд æд дыргътæ æмæ гагадыргътимæ, асæй дæр æмæ хуызæй дæр фæйнахуызон, сырх хуыз æмбæлы арахдæр.

Иу халсарæн ис бынтон æндæр хуыз æмæ нывкарст (зæгъæм, джитъри). Тæбæгътæ – дыргътæ равæрынаен.

Райуаринаг: гæххæтт А-4. 6 хуызы фломастертæ. Пластилин (æлыг), кардгонд (стека), фæйнаджы гæбаз.

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон сырх фломастеры, сæйрагдæр уый куы уайд, афтæ йæ фæнды. Ныр, дам, уын æз, куыд рæсугъд дæн, уый фенын кæнон, стæй нывтæ кæнынмæ дæр куыд арахсын æмæ фылдæр цы уарзын, уыдæттимæ дæр уæ базонгæ кæнон. Бар ын дæттæм? Æз уын æй сусæгæй зæгъын: уый уын бацамондзæн... тынг хæрзад цыдæртæ ныв кæнын! Мæнæ ацы чысыл чыргъæд дæр уый у. Стæ-ма, мæнæ ай циу?

С. Фæткъуытæ – стыртæ æмæ гыццылтæ, пъæмидор (бадырджан), гагадыргътæ (мыргæ, хъæлæрдзытæ, балтæ, æрыскъæфтæ)...

Хъ. Цæй æмæ ма сæм дзæбæх æркæсæм, сæ бакастæй – сæ конд, сæ асæй, цымæ, цыхуызæттæ сты.

(Хъомылгæнаг æвдисы тымбыл дыргътæ, гагадыргътæ. Сабитæ зæгъыны, тымбылтæ кæй сты се скондмæ гæсгæ, уый. Хъомылгæнаг сын аивæй се 'хсæн джитъри фæкæны. Сабитæ цæхгæр ныллæууыны, уый тымбыл нæу, зæгъгæ.)

Хъ. Ныр та ма сæ хуызæй равзарæм.

(Ногæй та джитъри æцæгæлон разыны хуызмæ гæсгæ дæр – иууылдæр сырхытæ, уый тæ кæрдæгцъæх у. Нæ фидæуы иннæтимæ.)

Хъ. Джитъри, абон ды æцæгæлон уазæг дæ махмæ! Ныр та сбæлвырд кæнæм, цас нæм ис дыргътæ æмæ гагадыргътæ, стæй, цымæ, сæ асмæ гæсгæ та цавæртæ сты, уый.

С. Фæткъуытæй иу у стыр. Гагадыргътæ бирæ сты, стæй хæрзчысылтæ, цыдæр муртæ. Балы гага дæр у гыццыл ... æмæ а. д.

*(Фиппайыныл æмæ сæ абарсты фæлтæрдыл æфтауæм: форма – ны-
вгарсты хуызмæ гæсгæ (æмдымбыл – науæд нæ), хуызмæ гæсгæ (сырх
– науæд нæ), асмæ гæсгæ (чысыл – стыр – хæрзгыцыл, мур), нымæцмæ
гæсгæ (иу – бирæ), ома æнгæсæны, æмхуызоны хъауджыдæрдзинад
хъуамæ уыной.)*

Хъ. Уынут, сабитæ, абон нæм алцыдæр у сырх, стæй тымбыл. Уымæ
гæсгæ нын нывтæ кæнын афтæ зын нæ уыздæн. Мах уемæ ныридагæн
дæр чысыл зиллæччытæ кæнын зонæм. Цæй-ма, равдисут æй, куыд
сæ хъæуы сныв кæнын.

(Сабитæ йæ сæ къухы змæлдæй уæлдæфы æвдисың.)

Чысыл зиллæччытæ – балтæн, стыртæ – фæткъуытæн, хæрзчысылтæ
– гагадыргътæн. Сныв сæ кæнут. Иттæг хорз. Фæлæ ныр куыд кæнæм,
цæмæй нын зиллæччытæй алы дыргътæ æмæ гагадыргътæ рауайа,
уый тыххæй? Æз афтæ хъуыды кæнын, цыма нæ нæ хорз хæлæртты
сæр бахъæудзæн – алыхуызджын фломастерты. Стæ-ма, цы фестут?
Фæзынут нæм æххуысмæ! Æдзынæгдæр хъæуы кæсын, фиппайын...
Пъæмидорæн цы ис?

С. Рæсугъд кæрдæгцъæх къæдзилгонд.

Хъ. Сныв æй кæнут. Фæткъуыйæн та?

С. Йæ фарс у бурдзæф, йæ фындз – саубын, йæ сыф – кæрдæгхуыз, у
дзыгъуыр-мыгъуыр, хъулон-мулон.

Хъ. Сныв æй кæнут. Æмæ уæд бал та цæмæй хицæн кæны?

С. Йæ дæргъæй-дæргъмæ лыстæг къæдзилæй. Арæх дыууæ хойæ иу
хъæдыл æрцауындзæг вæййыңц, æрзæбул.

Хъ. Сныв сæ кæнут. Бурдзæфæй ахорæм фæткъуыты фарс,
кæрдæгцъæхæй – йæ сыф, морæйæ – йæ дзыгъуыртæ, йæ къалиутæ.
Уæдæ нæ гагадыргътæ та цæмæй уæлдай сойджындæр, лæгъзбуардæр,
æрттивагдæр æмæ хæрзаддæр рауайой, уый охыл сæ хъæуы бæстон
кусгæйæ сахорын. Уæд æй иууылдæр фендзысты, уыдон цы хæрзад,
цы адджын, цы дзæбæх туагтомау сты, уый. Уынут, цас сныв кодтам
алцыппæт.

С. Ацы гагата сты цыутæн, ацы фæткъуы – мамæйæн, ай та –
нанайæн æмæ а. д.

*(Сабитæ номæй-номмæ нымайыңц, нывтæ кæмæн кæныңц, уыдоны –
цæмæй макæй ферох кæной. Æмæ уыйадыл хъазуатонæй гæххæтты
сыф нывтæй байдзаг кæныңц.)*

Хъ. Бирæ сныв кæнæм – уадз æмæ æппæты фаг дæр уæнт! Нæ къор-
ды сабитæн æмæ хъомылгæнæгæн. Тæбæггы сæ аив равæрдзыстæм.

æмдзæвгæтæ сахуыр кодтат ныййарæджы æмæ нанайы тыххæй?
А-ма, радзурут сæ.

(Сабитæ дзурыңц æмдзæвгæтæ, ныхас кæныңц мады тыххæй.)

Хъ. Цæй-ма, ныр та æндæр лæвар æрцæттæ кæнæм – уæ мадæлты
сныв кæнут афтæ, цæмæй дзы равдисат, куыд рæдау, куыд фæлмæн
сты æмæ сæ куыд бирæ уарзут, уый.

Адæймаджы куы фæнын кæныңц, уæд уыцы уацмыс куыд хуыйны?
Уæ зæрдыл ма лæууы, нæхи куыд ныв кодтам, нæ цæсгом?

С. Портрет.

*(Ам хъомылгæнæгимæ сабитæ кæсыңц сългоймæгты сурæттæм,
иутæ дзы астæуæй уæлæмæ, иннæтæ – сенахъæнæй, æртыккæстæн
– сæ цæсгæмттæ.)*

Хъ. Цæмæй дæ мады хуыздæр сныв кæнай, уый тыххæй хъуамæ
дæ зæрдыл æрлæууой йæ мидбылхудт, йæ цæсгом, йæ цæстытæ,
йæ сæрыхъуынтæ, йæ уарзон дарæс. Радзурут-ма мын уæ мадæлты
тыххæй.

*(Сабитæ дзурыңц сæ мадæлты тыххæй, иннæтæй цæмæй хицæн
кæныңц, уыдæттæ – къæбæлдзыг сæрыхъуынтæ, цæсгомыл гуырдызæй
рахæсгæ стъæлф, кæсенцæстытæ æмæ а.д. Удыхъæды миниуджы-
тыл (рæдаудзинад, хъæлдзæг, фæлмæн, узæлæг, тызмæг.)*

Хъ. Мадимæ никæй ис абарæн. Уый алкæддæр вæййы нæ цуры. Æдзух
нын кæны æххуыс, скæны хæрзад хæринагтæ, зилы нæм, хъазæнтæ
балхæны. Сывæллон куы фæрынчын вæййы, уæд йæ мад æнахъæн
æхсæв дæр нæ бафынæй кæны, хъахъхъæны йæ, узæлы йыл, рæвдауы
йæ. Мад сабийæн у æппæты уарзондæр æмæ æхсызгондæр адæймаг.
Æмæ йæ уæд куыд хъуамæ сныв кæнат? Нывгæнæгæн сæйрагдæр цы
вæййы йæ уацмысы, уый куыд хъуамæ равдеса, цавæр бынат ын радта?

С. Сыфы астæу хъуамæ уа – егъау, уæд иууылдæр бамбардысты, мад
сæйраг кæй у, уый.

Хъ. Æмæ цавæр ахорæнтæ равæрдзыстут?

С. Æппæты рæсугъддæртæ æмæ уарзондæртæ – ирд, рухс, райдзаст.

Хъ. Райдыдтам ныв кæнын ахорæнтæй, раздæр лыстæг-хъисойæ,
уыйфæстæ йæ скæндзыстæм уæлахуырст. Кæй уæ фæнды, уый ныв
кæнæд æрмæст цæсгом. Астæуæй уæлæмæ кæй фæнды равдисын
йæ мады, цæмæй, йæ къухы цы дидинджытæ ис, уыдон дæр зыной,
уый дæр – табуафси. Мадыл рæсугъд нывæфтыд къаба кæй ис, уый
равдисын кæй фæнды, уый та йæ ныв кæнæд иугуырай, ома къахæй
сæрмæ.

(Сабитæ, мады сурæт нывæндгæйæ, хъуамæ сыфæн байдзаг кæной)

нат, цæмай сын сæ зæрдыл дарой сæ вазыгджындæр æууæлтæ, хицæндзинæдтæ.

– Сылгоймагмæ уарзт сæм хъомыл кæнын. Мадæн аргъ кæныныл сæ ахуыр кæнын, цæмай йын цæттæ уой æххуысмæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонын.

Ахорæнтæ æмæ хъисойы фæрцы сыфыл адæймаджы равдисыны фыццаг фæлварæн. Раздæры æрмæг фæвазыгджындæр, ома ныр – æндæр техникайы руаджы (гуашь). Цæсгомæ æууæлтæ (цæстытæ, фындз, былтæ) равдисынмæ арæхсын.

2. Хуызиртасынад.

Ахорæнты хуызтæй равдисын уарзон ахаст ныййарæгмæ – равзарын ирд, райдзаст, хорз хуызтæ.

Сæрмагонд æргом аздахын лыстæг, фæлæ ирд хæйттæм (хъуссæджытæ, æгънæджытæ, рæсугъдгæнæнтæ, къабайыл нывæфтыдтæ...).

3. Композици.

Портреты хуыз сабитæ æвзарынц сæхæдæг (цæсгом, æрдæгæй уæлæмæ, адæймаг æнæхъæнæй, ома сæрæй къæхтæм). Фæлгонц ирддæрæй равдисыны охыл спайда кæнæн ис хуызвысты уæлæмхасæн мадзæлттæй.

Куысты фæрæз: гуашь.

Хуызвыст: нывкæнынадон. Хуызвысты ахаст – цæсгом æмæ гуырыконд хуымæтæджы хуызы ныв кæнын, уымæ дзы саби хъуамæ уæддæр «æрцахса» исты характерон æууæлтæ, миниуджытæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: сылгоймаджы сурæттæ портретон нывкæнынады. Сæ композицимæ гæсгæ алыхуызон (цæсгом, астæуæй уæлæмæ, æнæхъæнæй) нывтæй репродуктитæ. 4–5-аздыд сывæллæтты нывгæндтæ мады сурæтимæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитра, хъисойтæ (гыццыл æмæ рæстæмбис), банкæ донимæ, къухмæрзæн.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, тагъд цавæр бæрæгбон уыздæн, уый зонут? Кæй кадæн уыздæн?

С. 8 Марты, мады бæрæгбон. Уый аразынц æппæт сылгоймагты кадæн – мадæлтæ, нанатæ, хотæн.

Хъ. Æмæ исты лæвæрттæ æрцæттæ кодтат уæ мадæлтæн? Цавæр

Табуафси, саккаг нæм кæнут, фынгмæ æвналут. Сабитæ, уæ зæрдæмæ фæцыдис сырх ахорæн, сырх хуыз? Куыд у, цавæр у?

С. Рæсугъд, стæй хæларзæрдæ, хæрзад цыма у.

Хъ. Æмæ ма уæ цæст сырх хуызæй цæуыл æрхæцыд, акæсут-ма уæ алыварс.

(Сабитæ къорды уаты агурыны, йæ хуыз сырх кæмæн у, ахæм предметтæ æмæ сæ дзурыны).

Хъ. Уæ зæрдæмæ фæцыд дыргътæ æмæ гагадыргътæ ныв кæнын? Уый нын сырх фломастер баххуыс кодта, зæгъæм ын «бузныг». Ныр та сæ афæлварæм æлыгæй скæнын.

(Кæд ма рæстæг амона, уæд æлыгæй скæнæнт алы дыргътæ-гагатæ; кæд – нал, уæд та сын сомбонмæ хæслæвæрдау фæуæд. Æмдымбыл гуырахст скæныныл æнувыдæй кусын).

6-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Фæззæг»

Темæ: «Бæлæстæ фæззыгон» (Тезгъогæнгæйæ сабитæм цы æнкъарæнтæ равзæрд, уыдоны бындурыл ныв кæнын)

Нысантæ:

– Афæдзы афонтæй алкæй уаг-ахасты бæрæггæнæг æууæлтæ куыд хатой, ууыл сæ ахуыр кæнын. Бæлæстæн адæймаг æмæ цæрагойты царды цы ахадындынад ис, уый фæбæлвырд кæнын. Хъуамæ базоной, «равзарын – рæзын – срæзын» æмæ «ныллæг – бæрзонд – тынг бæрзонд» цы амонинц, уый. Сæ зонды сын бафидар кæнын æмбарынад «иу» – «бирæ».

– Лæмбынагæй хъусаг æмæ æдзынагæй кæсаг куыд уой, иу хатт цы феной, уый сæ куыд нæ рох кæна, алцыппæт фиппайæг куыд уой истæмæ æргомыздæхтæй, уыцы миниуджыты рæзтыл кусын.

– Уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын, цæмай, рæсугъд, аив циу, уый æмбарой. Зоной, æрдз цы пайда у æмæ куыд таучел, рæдау у, уый, æмæ йыл аудой, хъахъхъæной йæ фыдгæндæй. Адæймаг, зайæгойты æмæ цæрагойты дуне кæрæдзийæ кæй фидауынц, кæрæдзиуыл баст кæй сты (гармонийы ома), уый æнкъарыныл сæ цалх кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын.

Æмдзæхгæр архайгæйæ, бынæй уæлæмæ хæххытæ кæнынмæ хъуамæ фæцарæхсой.

Æрдзон тæгтæ-хæххыты фидыц (пластикæ) хатын, фæйнахуызон бæзджын хаххы иу кæнын (бæласы хъæд, зæнг, къалиутæ), хицæн бæласы хуызвыстгæнгæйæ.

2. Хуызиртасынад.

Арæхдæр пайда кæнын сау æмæ морæ хуызтæй, стæй кæрдæгцъæхæй дæр ма.

Алы хуызтæ-ахорæнтæ куыд тыбар-тыбур кæнынц (фæззыгон сыфтæрыл, дыргътыл), уыцы рæсугъддинад æмæ зæрдæ райгæйæ кæсын.

3. Композици.

Хуызвысты хицæн хæйттæ гæххæтты сыфыл сæрибарæй ныв кæнын, сыфы æмыдзагыл архайын. Композици кæд æмдзæхгæр у, уæд уый фæтыхджындæр вæййы сыфы нывгæртмæ гæсгæ (вертикаль). Пейзажы фыццаг бæрджытæ (бæлæстæ, кæрдæг, хур, арв, къахвæндæгтæ, сыфтæр...).

Куысты мадзæлттæ: хуызджын фломастертæ. Арæхдæр сты, уæлæхох кæнынц сау æмæ морæ хуызтæ (ахорæнтæ).

Хуызвыст: хаххон-графикон. Цы хуызвыстыты бæрджытæ равзæрынц, уыдонæй зонгæ-зоныны пайда кæнынмæ фæцарæхсыны фæлтæрæнтæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: фæззыгон сыфтæры цъæпæра (армыдзаг), хицæнæй (фыдрæсугъдтæ!) сыфтæ, хихджын бæласы гыркъотæ, дыргътæ, мыггæгтæ. Фæззыгон æрдзы нывтæ, къамтæ (парк, хъæд, къох, æхсæрæг, мæргътæ, уызыны хуызвыстытæ (къамтæ)).

Райуаринаг: гæххæтт А-4 (æмдзæхгæр нывкарстæй), 6 хуызы фломастертæ.

Развæлгъауы куыст. Тезгъогæнгæйæ сæрмагондæй дæрддзæфæй искацы бæлвырд бæласмæ кæсын, стæй йæм, хæстæг бацæугæйæ, хæрдмæ скæсын, цæстæй йæ сбарын, бæрзонд циу, цы амоны, уый банкъарын. Бафиппайын алцыдæр: (бæласы астæухъæд, зæнг, цъар, къалиутæ – бирæ-бирæ. Æрсæрфын бæласы цъар, ахъæбыс ын кæнын, бæлæстæн се ставддæры алыварс кафгæ-заргæйæ æрзилын. Гыркъотæ, мыггæгтæ, фæззыгон сыфтæр æрæмбырд кæнын.

(Сабитæ нымайыны, рудзынг ма ноджы цæмæн хъæуы, уыдæттæ.)

Хъ. Æмæ рудзгуытæ та цал сныв кæнæм? Ахъуыды-ма кæнæм.

(Кæсынц алыхуызон хæдзæртты хуызвыстытæм (къамтæм). Сабитæ дзурынц сæ хæдзæртты тыххæй, кæцы уæладзыгыл цæрынц, цал рудзынджы ис сæ агъуыстæн æмæ æнд.)

С. Кæд хæдзар иууæладзыгон у, уæд рудзгуытæ – иу рæнхъыл, иу æмвæзадыл. Кæд хæдзар у стыр – бирæуæладзыгон, уæд ын рудзгуытæ дæр бирæ ныв кæнын хъæуы...

Хъ. Алы адæймагæн дæр йæ хæдзар у æппæты хуыздæр. Уым цæрынц йæ бинонтæ, йæ сыхæгтæ, йæ хæлæрттæ (бирæуæладзыгон хæдзары, горæты). Гъемæ уæ хæдзар рæсугъд сныв кæнут, хорз куыд рауайа, дзæбæх. Кæд уæ бон у, уæд рудзгуыты мидагæй сныв кæнут искай, æндæра исчи банхæлдзæн, ничи дзы цæры, зæгъгæ. Хур куы кæса, уæд сабитæ дæр кæрты хъазынц пуртийæ, тезгъо кæнынц, къæбылайæн дæттынц хæринаг.

(Кæд ма хæдзары алыварс бынат баззад, уæд сыф дзаг кæнынц – кæрты ныв кæнынц сабиты, хур, бæлæстæ. Чи зоны, къæвда – цы сæ бафæнда, уый ныв кæнынц сабитæ.)

Хъ. Куыд рæсугъд, куыд дзæбæх сныв кодтат уæ хæдзæрттæ! Сæ сæртæ дæр, сæ рудзгуытæ дæр, сæ дуæрттæ дæр, сæ асинтæ дæр. Алчидæр равдыста йæхи хæдзар! Гъемæ дзы дзæбæхæй байрæзут! Амбылдтат. Хуры тын уæ фæндаг!

(Кæсæм сабиты нывгæндтæм, кæнæм сын аргъ æмæ арфæтæ.)

21-аг ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Мады бæрæгбон»

Темæ: «Мæ мад» (Хæстæг адæймаджы мысинагтæм гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

– Мад – æппæты æнувыддæр, рæдаудæр, къæрцхъусдæр кæй у, уый сабиты зонды бафидар кæнын, цæмæй ныййарæджы сурæт ахса тæккæ рухсдæр бынат сабийы зæрдæйы. Сабиты зонддинадтæ фæуæрæхдæр кæнын нывкæнынады портретон жанры тыххæй.

– Ахуыр кæнын сабиты, цæмæй къæрцхъус уой сæ æввахс адæймагтæм æмæ сæ уынгæ мысæнуаты ахсой сæйрагдæр бы-

Хь. Хæдзарæн сæр та цæмæн хъæуы?

С. Цæмæй мидæмæ къæвдайы дон ма хъара, цæмæй дзы мит ма ура.

Хь. Кæсут-ма мæнæ, хæдзары сæртæ цавæртæ вæййынц, уымæ.
(Æвдисы хæдзары сæрты алы хуызтæ.)

Хь. Дон иууылдæр хæдзары сæрыл фæуайы иуварс æмæ уый фæрцы мидæгæй вæййы хус æмæ хъарм. Æдде дымгæ æхситт кæны, их къæрцц-къæрцц кæны æмбæрзæн дуртыл, адæймаг та хæдзары бады йæ зæрдæйы дзæбæхæн диваныл, кæсы чиныг кæнæ та кæсы телевизормæ мультиктæм.

(Фыццаг ныхас цæуы стыр хейттыл – къултыл, хæдзары сæрыл; уый фæстæ рахызт къаддæртæм.)

Хь. Æмæ хæдзармæ куыд ис бацауæн?

С. Асины къæхтыл (къæпхæнтыл) схиз, дуар бакæн ...

Хь. Æмæ дуарыл та цы ис?

С. Дзæнгæрæг, фатеры номыр. Ноджы ма дуарыл ис гуыдыр.

(Афтæмæй рæзы уынгæ мысæнуат – æрымысыны, хæдзармæ куыд бацауыны, цавæр у ...)

Хь. Систам нæ дзыппæй дæгъæл. Чик-чик. Байгом кодтам гуыдыр... А-ма равдисут, дуар гом кæнын куыд зонут, уый.

(Сабитæ хъазыны ролы – æвдисыны дуар гомгæнæджы змæлдтытæ.)

Хь. Байгом кодтам дуар æмæ бахызтыстæм нæ хæдзармæ. Нæ размæ разгъордта гæды. Цæй-ма сныв сæ кæнæм. Къултæ. Хæдзары сæр. Уыйфæстæ – дуар, æндæра нæ дуар сныв кæнын куы фæрох уа, уæд нæ хæдзармæ куыд бахаудзыстæм.

(Уадз æмæ сабитæй алчидæр сныв кæна æндæр хæдзар, ома хæдзæрттæ сæ нывгонды уой алыхуызон. Алчидæр дзы архайы, йæ бон куыд у, йæ фантази цас ахсы, афтæ. Чи зоны, хæххытæ раст ма рауайой, фæлæ ницы кæны – уый хахныв нæу! Сæйрагдæр у хæдзары уаг, йæ сæйраг хейттæ равдисын.)

Хь. Фæлæуут-ма. Нæ хæдзæрттæн ма цыдæр нæ фаг кæны. Цы у уый, сымахмæ гæсгæ?

С. Рудзгуйтæ...

Хь. Æмæ рудзгуйтæ та цæмæн хъæуынц хæдзары?

С. Æддæмæ кæсына. Ракæс æмæ базондзынæ, бон у æви æхсæв, цавæр у бонхæд. Рудзынгæй фендзынæ – дуканийæ мамæ æрбацауы, уынды хъазыны де 'мбæлттæ. Рудзынг ма хъæуы, цæмæй хур кæса мидæмæ æмæ рухс кæна уæттæ.

Ахуыры нывæст

Хь. Абон мах уемæ, сабитæ, уыдыстæм тезгъо кæнынмæ æмæ схæлар стæм фæззыгон бæлæстимæ. Уыдон нæ лавæрттæй сбуц кодтой – радтой нын алыхуызон сыфтæртæ, гыркъотæ, мыггæгтæ. Фæнды уæ, цæмæй бæлæсты нывтæ кæнын базонат, уый? Раджы кæддæр иу хорз чидæр зæххы ныппæрста мæнæ ахæм гага-бæласы дыргъы апп – хæрз чысыл, къаннæг, мур. Кæсут-ма йæм.

(Апп сæм æвдисæм, æвналыны æм, сæрфыны æй рæвдаугæйæ, сæ армы тæлæны йæ сæвæрыны, афтæмæй.)

Хь. Адæм ыл дон кодтой, зылдысты йæм. Хур æй тавта, уарын æй æхсадта, донæй йæ æфсæста. Гъемæ дын иуахæмы зæххы уæлцъарæй йæ цъæх судзин æнæнтыст тала куы сдарид. Рæзыд, рæзыд бирæ бонты, дæргъæвтин рæстæг æмæ сырæзыд бæрзонд, тынг бæрзонд бæлас, арвы милтыл йæхи ахафта, æврæгътæй дæр фæуæлдæр раст.

Уæ къухтæй-ма бацамонут, мах та тезгъогæнгæйæ цæйас бæлас федтам, уый. Мæнæ ахæм стыр, афтæ бæрзонд – хæрдмæ йæм кæсы, æмæ дæ худ дæ сæрæй хауы!

(Хъазыны рæстæг. Сабитæ сæхи бæлæстæ акодтой, æвдисыны ын йæ миннуджытæ.)

Хь. Сымах дæр кæддæр чысылтæ уыдыстут, къаннæг лæппутæ æмæ чызджытæ. Ныр та байрæзтыстут æмæ сабидонмæ цæут.

О, æмæ бæлæстыл бирæ уыд къалиутæ. Æмæ уæд къалиутыл та цы уыд?

(Бæлæсты хуызвыстытæм кæсæм.)

С. Сыфтæртæ.

Хь. Нæ къухтæм ма сисæм сыфтæртæ. Равдисæм æй, дымгæ бæлæсты къалиутæ куыд фæтилы, фæуигъы, уый.

(Сабитæ сæ къухтæм систой фæйна цалдæргай сыфы æмæ цадаггай æмæ уæзданæй ратас-батас кæнынц дыууæрдæм.)

Æмæ фæззæджы та бæлæстæ сæ сыфтæр куыд фезгъалыны?

(Сабитæ сыфтæр алырдæм æппарыны.)

Сыфтæ æрызгъæлдысты, æмæ ныр хорз разындысты къалиутæ.

(Бæласы хуызвысты сæйрагдæр у бындурон схемæ: астæухъæд – къалиутæ – сыфтæ (дыргътæ) æмæ архайды цумæйаг арæзт – уæлардæм, хæрдмæ. Бæлæстæ бирæ уой кæна иу, уый уæлдай нæу.)

Хь. Ныр та ныв кæнын райдайæм. Кæд нæ амæй размæ сау æмæ морæ хуызтæ арæх нæ хъуыдысты, уæд нæ ныр сæ сæр бахъуыд – уыдонæй хуыздæр ахорæнтæ нæй бæласы астæухъæд æмæ къалиутæ сныв

кæнынаен. Æппæты разæй уал, уæлдæфы бынаей хæрдмæ хæххытæ цыма кæнаем, афтæ архайæм нæ къухтæй. Нæ хæххытæ-тæгтæ уæлæ суанг арвыл сæндзæвыдысты. Бæрзонд бæлас. Иу астаухъæдимæ. Ныр та къалиутæ. Къалиутæ бирæ сты! Сæхи алырдыгæй ивазынц хурмæ, рухсмæ.

(Ныв кæнынц хур.)

Къалиутыл та ис алыхуызон фæззыгон сыфтæ. Цал сты?

С. Уыдон дæр тынг бирæ сты.

Хь. Цавæр хуыз сын ис фæззыгон сыфтæн, æркæсут-ма сæм.

С. Бур, сырх, кæрдæгцъæх.

Хь. Адон та?

(Æвæджиауы хорз уыдзæн, сабитæ сыфтыл æмæ дыргътыл ахорæнты рафæлиив-бафæлиивæнтæ, раив-баив куы бафиппайой, уæд уый – сæ тыбар-тыбур.)

С. Бирæхуызджын сты – бур-цъæхбын, цъæх-бурбын, бур-сырхбын, сырх-бурбын, сырх-кæрдæгцъæх.

Хь. Цы тынг рæсугъд сты! Ныв кæнаем. Ноджыдæр ма наем ис фæззыгон дыргътæ – хæрзад фæткъуытæ, кæрдотæ, æхсæртæ. Мах сæ ныридагæн дæр зонаем ныв кæнын, арæхсæм. Фæлæ зайгæ та кæм кæнынц?

С. Бæлæстыл.

Хь. Цæмæй йæ зонут, кæм федтат уый?

С. Дыргъдоны, нанамæ хъæуы куы уыдыстæм, уæд. Стæй нæ кæрты дæр зайы дыргъбæлæстæ.

Хь. Æмæ куыд фæзайынц – къалиутыл, æви, гæнæн ис, æмæ бæласы астаухъæдыл дæр, æрзайой?

С. Æрмæстдæр къалиутыл. Бæласы астаухъæдыл сын нæй æрзайæн – ууыл бæзджын цъар ис.

(Кæд сабийæн бантыст хæславард сæххæст кæнын, уæд сæм æмбæлы равдисын дыргътæ дæр æмæ уыдон бæласы уæлæ куыд вæййынц, уый сныв кæнын. Кæд нæ, уæд та хъуыддаг ныхæстæй фæзæгъæм.)

Хь. Бæлæстыл ма сныв кæнаем алыхуызон фæткъуытæ, кæрдотæ, æхсæртæ. Зад сты бæлæстæ дыргътæй. Æппæты фаг дæр сты – сабиты фаг дæр, мад æмæ фыды фаг, нана æмæ дадайы, æппæты-æппæты. Бæлæстыл та чи цæры?

С. Цъиутæ, мæргътæ сыл цæрынц – сбийынц сыл ахстæттæ æмæ уым цæрынц.

Хь. Æрбатахынц, сæхи дыргътæй бафсадынц – рæгъæд фæткъуытæ

Ахуыры нывæст

Хь. Абон мах ныв кæндзыстæм, адæймагæн æппæты сæйрагдæр цы у, уый – йæ цæрæн хæдзар. Мад æмæ фыд куысты фæстæ кæдæм æрбаздæхынц? Рæвдауæндонæй сымах кæдæм æрбацаут?

С. Нæ хæдзармæ.

Хь. Æмæ уарзут уæ хæдзар? Уæхи уат уын дзы ис кæнæ хи къуым, уæ сынтæг æмæ уæ хъазæнты скъапп кæм лæууынц, ахæм?

(Сабитæ дзурынц сæ хæдзары тыххæй, хъомылгæнæг сæм дæтты æххуысы фарстæ.)

Хь. Æнæ хæдзар адæймаг мæгуыр у. Æдде узал у миты къæйыл. Кæм хъуамæ схъарм уа адæймаг, кæм баулæфа? Æхсæвыгон кæм хъуамæ фынаей кæна?

С. Хæдзары, сынтæгыл, диваныл.

Хь. Адæймагæн йæ хæдзары æхзон у йæ уарзон бинонты ‘хсæн. Дæ алыварс – дæ уарзон хæдзары дзаума, дæ зæрдæхæлар хъазæнтæ. Хи хæдзарæн, дам, йæ къултæ дæр æххуыс сты. Кæй хæдзары уæ цæрынц тутитæ, гæдытæ кæнæ мыстытæ, гыццыл уырытæ?

(Сабитæ дзурынц сæ хæдзаронты, чысыл хæлæртты тыххæй.)

Хь. Сырдтæ дæр æмæ цъиутæ дæр сæхицæн скæнынц хæдзæрттæ. Цъиутæн цавæр хæдзæрттæ ис? Зонут æй?

С. Цъиутæ цæрынц бæлæстыл, сбийынц ахстæттæ.

Хь. Сырдтæн та цавæр хæдзæрттæ ис?

С. Мыстæн – гыццыл хуыкком, рувасæн – стырдаер, æхсæрæг та цæры мæрайы æмæ а.д.

(Сабитæ дзурынц, цы зонынц, уый, цæрагойты æмæ мæргъты хæдзæртты тыххæй.)

Хь. Арсæн йæ цæрæн у лæгæт, кæнæ та скæны стыр хуыкком. Сырдты уыдон цæмæн хъæуынц?

С. Цæмæй бамбæхсой. Цæмæй сын узал ма уа, цæмæй сæ лæппынтæ рæзой æдас ран.

Хь. Уæдæ цы у хæдзар? Йæ сæйрагдæр хæйттæ цы сты?

С. Хæдзарæн ис къултæ, сæр...

(Кæсынц æмбырдгæнæ хæдзармæ. Æмбырд кæнаем йæ сæйраг хæйттæ цыппаркъуымон æмæ æртæкъуымонæй (йæ сæр)).

Хь. Хæдзарæн йæ къултæ хъуамæ уой фидар. Уæ зæрдыл æрлæууæд аргъау «Теремок». Радзурт-ма йæ.

(Сабитæ аргъау дзурынц. Сæйраг æргом здæхт цæуы уымæ, цæмæй хæдзар уа фидар, цæмæй ма ныккæла.)

20-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Хæдзары дзаума»

Темæ: «Мæ хæдзар» (Мысинæгтæм гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

– Равдисын хæдзар æмæ хæдзары дзаумайы ахадындиннад адæймаджы царды. Лæмбынæг æркæсын агъуысты алыхуызон ас æмæ кондмæ нæ алыварс тыгъдады (гыццыл иууæладзыгон – бæрзонд бирæуæладзыгон хæдзæрттæ).

– Рæзын кæнын ас æмæ егъаудзинады æнкъарынад.

– Рæзын кæнын уынгæ мысæнд, æналитикон хъуыдыкæнынæд, лæмбынæгæд æктивизаци кæнын.

– Фыды уæзæгмæ, райгуырæн хæдзармæ уарзондзинад æвзæрын кæнын, сабиты хæдзардзин уæвыныл ахуыр кæнын. Сыхæгтимæ хæлар ахастдзинæдтæ аразынмæ арæхсын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ зонин.

Æрæмбырд кæнын иу хуызвыстмæ (хæдзар) цыппаркъуымон формæ (къул, сис) æмæ æртæкъуымон формæ (хæдзары сæр). Хæдзары арæзт æмæ æвæрд банкъарын бæрцуатæй – хицæн хæйттæй йæ æмбырд кæнын. Раст хæххытæй равдисæн кæмæн ис (систæ, рудзгуытæ, хæдзæртты сæртæ, дуæрттæ), уыцы хæйттæ ныв кæнын.

2. Хуызиртасынад.

Сабитæ сæхæдæг æвзарынц хуызтæ – райдзаст, рæдау.

3. Композици.

Гæххæттыл – стыр хæдзары ныв йæ сæйраг хæйттимæ (дуæрттæ, рудзгуытæ, асин). Хæдхуыз хæдзар.

Куысты фæрæз: сойджын пастель, (мелтæ) кæнæ хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хахнывон-графикон. (Хæдзары хуымæтæг хуызвыст, йæ сæйраг хæйттæ дзы куыд уой, афтæ.)

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: æмбырдгæнгæ хæдзар, аразæджы (конструкторы) хæйттæ. Алыхуызон хæдзæртты хуызвыстытæ кæнæ къамтæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, мел æмæ хуызджын фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст. Бакæсын аргъау «Теремок».

æркъуппытæ кæнынц, æхсæрæг-тыртына æхсæртæ æртоны æмæ сæ бахсыны, уызын бæласы бынты тагъд-тагъд æрбазгъоры, фæткъуытæ йæ цармы судзинтыл ныссæддын кæны æмæ сæ афтæмæй йæ лæппынтæн ахæссы. Тынг рæдау сты дыргъбæлæстæ, тынг! Алкæмæн дæр сæ пайдайы хай хæссынц! Адæмæн дæр, мæргътæн дæр, сырдтæн дæр. (Уымæ ныхæстæ сæ бацæттæ кæнынц дарддæры куыстмæ, цадаггай сæ ахонæм ног темæйы ахуырмæ.)

7-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Фæззæг» (Цæрæгойтæ)

Темæ: «Тыппырон»¹ (Аргъау бакæсыны фæстæ сабитæм цы 'нкъарæнтæ фæзынд, уыдоны бындурыл нывтæ кæнын)

Нысантæ:

– Аргъауимæ сæ базонгæ кæнын æмæ йæ архайджытимæ

– уыдонæн цы уаг, цы удысконд ис, уымæн аргъ скæнын. Æмбарынад «хъæддаг цæрæгойтæ» цию, уый фæнысан кæнын сæ зæрдыл бадарыны охыл.

– Сæ фæлгæнæны рæзтыл кусын, сæ бæллицты авналаентыл, хъуамæ арæхсой æдæрсгæйæ æмæ æвæстиатæй хъазты бацæуын.

– Чиныг кæсын цæмæй бауарзой, ууыл архайын. Афтæ сæ хъомыл кæнын, цæмæй сын уацмысы хъайтарты цин æхсызгон уа, сæ хъыг та – зын, цæмæй сæм куыдфæндыйы цæстæй ма кæсой, фæлæ дзы кай уарзгæ бакæной, кæимæ та дзы разы уой, кæнæ та ма уой разы.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй хуызфыссынады пайда кæнын.

Зонгæ сын цы у, ахæм хуызфыссыны хицæн хæйтты (къахвæндаг, кæрдæг, хуры цæст, бæлæстæ) æмиуадæй пайда кæнын. Йæ фæстиуæг – хуымæтæг хуызфысты уацмыстæ сын коммæгæс сысты, уымæй уæлæмæ ма фæлварынц аргъауы хъайтары сурæт сфæлгонц кæнын (къоригуыл у хæларзæрдæ, хъæлдзæг).

Æмдымбыл хуызамад лæгъзвæзыл саразын (къоригуыл), стæй та гуырахстæй (æлыгæй къоригуыл кæнын).

¹ Къоригуыл – колобок.

2. Хуызиртасынад.

Ахоранты гамма 12 хуызы онг фæуæрæх кæнын – аргъау фæцымыдисагдæр уыдзæн. «Хæларзæрдæ», ирд, «хъæлдзæг» хуызтæй пайда кæнæм, фæлæ сабиты æргом, куыд хуыйнынд, уымæ нæма здахæм. Цы ’рцыд ацы уысмыл-минутыл, цы уавæр равзæрд, уымæ ахоранты фæрцы дæ зæрдæйы ахаст равдисын.

3. Композици.

Фæлварын зонгæ хуызфыссынады фæрæзтæ иумæйаг сюжеты бамбырд кæнын. Сæйрагдæр чи у (къоригуыл), уый цытджындæр бынаты сæвæрын – гæххæтты сыфы астæумæ хæстæгдæр.

Куысты фæрæзтæ: пластилин (æлыг), хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: гуырахстæй. Хаххон-графикон, контурон хуызамады мидæг ахорантæй хъавгæ архайгæйæ. Хуызвысты ахаст – хуыз-фыссынады райдианы гæнæнтæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: «Тыппырон»-ы аргъауæн иллюстрацитæ кæм ис, ахæм чиныг.

Райуаринаг: пластилин (æлыг), кардгонд, фæйнаджы гæбаз. Гæххæтт А-4, 12 хуызы фломастертæ.

Развæлгъауы куыст. Аргъау «Тыппырон» бакæсын. Нывгæндтæ-иллюстрацитæм дзæбæх æркасын. Аргъауы персонажтыл аны-хас кæнын, сæ уаг, сæ удыскондæн сын аргъ скæнын. Хъæддаг цæрæгойты нæмттæ (тæрхъус, бирæгъ, рувас, арс) сæ зæрдыл цæмæй хуыздæр бадарой, ууыл кусын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Мах абон аргъау бакастыстæм. Йæ архайджытæ уæ зæрдæмæ фæцыдысты? Тынгдæр чи фæцыд уæ зæрдæмæ?

С. Тыппырон.

Хъ. Махмæ ис пластилин (æлыг). Цæй æмæ йæ скæнæм. Нæ дыууæ армы æхсæн æууæрдæм тулатæ. Уыдонæй йын скæндзыстæм цæстытæ – уадз æмæ уына, æмæ дзых – уадз æмæ зара. Хъæлдзæг куы у æмæ зарын куы уарзы. Йемæ хъаздыстæм, фендзыстæм æй, кæцырдæм атулдзæн, уый. Махæй дæр йæ бон у хъæдмæ алидзын. Хъæды та кæуыл фембæлд къоригуыл?

С. Тæрхъус, бирæгъ, арс æмæ рувасыл.

Хъ. Раст зæгъут. Æмæ нæ нывы фылдæр хъуамæ цавæр хуызтæ уой? Цъæхтæ, морæтæ, кæрдæгхуызтæ? Æви сырхытæ? Равзарут-ма дзы æмбæлгæтæ.

С. Нæ – цъæхтæ, морæтæ ам нæ хъæуынц! Бур, сырх, сыгъзæрин, зæринбур – уыдон сты хъарм хурытынты халдих.

(Сабиты размæ – æппæт хуызтæ. Хъæуы сæ равзарын «хъæрмуст ахорантæ». Цæмæй хуызтæ фæрухсдæр уой, уый сæраппонд сæм æфтауынц урс ахорæн.)

Хъ. Хур æмæ арты æнгæс цы хуызтæ сты, уыдон нывгæнджытæ хонынд «хъарм», уымæн æмæ сæ куы фæуынаем, уæд нæ зæрдыл æрбалæууы хъарм хур.

(Иумæ кæсæм райдзаст равгæй райгуыргæ уацмыстæм, иутæ дзы – сабиты нывгæндтæ, иннæтæ та – нывгæнджыты уацмысты халдихтæ.) (Æмæ та сабитæ дарддæр кæнынд сфæлдыстадон куыст, ацы уавæрæн ис сæрмагонд ахадындзинад – сабитæ сæ ал-фамбылай дунейæ фæлдисынц аргъау. Æмæ ирд, хъæлдзæг ахоранты фæрцы уый сæ къухы æфтын райдыдта. Сæ æнкъарæнтæ ныр – æцæгдзинады сæмæ аргъауы арæныл. Дунемæ афтæ куына кæсай, уæд цард мæгуырау у, уæд зæрдæ æнкъард кæны. Фæлæ дæ фантази куы куса, уæд цард у цымыдисагдæр, хъæлдзæгдæр.)

Хъ. Нæ равдауæндонмæ дæр хур арæхдæр кæсын райдыдта, хур-тæрхъустæ къултыл гæппытæ-сæррæттытæй хъазынц. Хур фæлурс æмæ æрдæгфынаей нал у – бæрæг у – зымæг фæвæййы. Хур хъармдæр кæны, тæмæнтæ калы. Уый уалдзыгон хуры нысан у! Сабитæ, фæнды уæ, цæмæй уалдзæг тагъддæр ралæууа?..

(Сабитæ дзуапп дæттынд.)

Хæслæвæрд къордæн: хъазæнтæн хæдзары дзаума скæнын пластинаей – гыщыл стъол, бандæттæ, табуреткæ. Сабитæ архай-ынц хицæн хæйттæ баиу кæныныл. Фæйнаджы гыщыл гæбазыл фи-дар кæнынд пластины 4 тулайы, æмæ стъол ацæттæ. Бандонæн та аразынц лыстæг къæхтæ æмæ къухтæ æмæ а.д.

Кæронбæттæны хъомылгæнæг сабитæн арфа кæны, зæрдиагæй кæй архайдтой, хъæппæрис кæй æвдыстой, уый тыххæй.

(Сабитимæ ныхас кәнаәм дзаумәтты кондыл, сә ас, сә хицәндзинәдтыл. Аевдисәм сын хъазән хәдзары дзаума.)

Хь. Цәй-ма банымайәм, стьолән цал кьахы ис, уый.

С. Иу, дыууә, әртә, цыппар. Ис ын 4 кьахы.

Хь. Цавәр стьол фылдәр уарзут (тымбыл кәнә цыппәрдигьон), ахәм сныв кәнут. Әмә бандәттә та цавәр сты?

С. Уыдонән дәр ис цыппәргай кьәхтә. Фәлә ма бандәттән ис кьухтә дәр.

Хь. Раст загьтат. Уыдоныл адәймаг йәхи ауадзы фәстәмә әмә сыл фенцайы фәсонтәй. Афтәмәй әнцондәр у бадын.

(Сабитә ныв кәның хәдзары дзаумәттә, куыд сә уының, куыд сә бон у, афтә – нырма бынтон хуымәттәг хуызы.)

Хь. Ныр та стьолы раз ныв кәнаәм бандәттә. Әмә диван та цавәр вәййы? Цавәр ис уә хәдзары?

С. Фәлмән, стыр, дзәбәх, дәхи дзы ауадз Битгыры хъазау... Ис ыл уләфән әмә гәппытә кәнаән дәр... Гино дәр ууыл уарзы фынаһ кәнын. Әмә аргәууттә фәкәны сабыргай ...

Хь. Кәд уә фәнды, уәд диван дәр сныв кәнут...

Фәләуут-ма, әмә стьолы уәлхьус та кәй сныв кәндзыстут?

С. Нә мадәлты... Мә фыды... Ме 'фсымәры, мә хойы әмә... хуры!

Хь. Бәгуыдәр. Хуры афтә сныв кәнут, цыма нәм әрбацыд әмә әрбадтис бандоныл, йә гәккытә бынмә әруагьта... Цай цымы адджынаән, раст аргәуы куыд вәййы, афтә. Диссәгтә-тәмәссәгтә! Гье, уый дын бәрәгбон! Хур ма уый размә дәр ныв кодтам, әмә нын әнцон нывгәнән уыдзән. Цавәр у?

С. Тымбыл, рәдау, худгә, йә тынтә алырдәм тәхынц. Рухс кәны алкәмән дәр, алкәй дәр тавы...

(Ныхас сабиты аздахы раздәры ахуыртәм, уәд дзырдтой хуры тыххәй. Әмә сын уый дәр у ахъаз сә архайдән – уәд сә фантази хъәздыгдәр у әмә ныфсджындәсәй әвналынц ныв кәнынмә.)

Хь. Цавәр хуызтәй ныв кәнаәм хурджын райсом?

С. Рухс, рәсугьд, рәдау!..

Хь. Уә зәрдыл-ма 'рләууын кәнут – цы саразын хъәуы, цәмәй хуызтә фәирддәр уой, уый тыххәй? Мах уый зонәм.

С. Бафтауын сәм хъәуы урс хуыз.

Хь. Әмә цы бакуыста хинәйдзаг рувас?

С. Бахордта тыппыроны.

Хь. Сымах базыдтат тыппыроны аразын пластилинаһ, ныр та йә ныв скәнаәм. Мах тыппыроны рувас нә бахәрдзән. Цыхуызән у?

С. Әмдымбыл, хьәлдзәг, зәрдәхәлар.

Хь. Мах ныридәгән дәр зонәм зилләччытә ныв кәнын – ныв кодтам тымбыл хур, тымбыл фәткьуытә... Уәлдәфы-ма йә равдисут, куыд ныв кәнаәм зилләччытә, уый. Ныв сә кәнаәм. Фәлә ацы зиллакк бынтон әндәрхуызон у, уый зарджытә зары, фәндәгтыл тулы. Йә дада әмә йә нанайә алыгьд хьәдмә. Хьуамә йын цәстытә уа, цәмәй сә кәса, стәй дзых, цәмәй зара. Азарут-ма йын йә зарәг: «Әз мә дадайә алыгьдтән». *(Нывгәнәйә сабитә сабыргай зарың.)* Сныв әй кәнут. Кәсут-ма йәм, мәнә ныридәгән худы, кәсы нәм, дисы бацыд, чи, дам, мә сныв кодта. Хьоппәгдзәст, худгәбыл, хәларзәрдә... Тынг зәрдәмәдзәугә рауад!

(Хьуамә сәнәмәнгәй кьухы бафта сабийы ахәм хъазтыл фәцалх кәнын – хьуыды дәр әмә архайгә дәр кәны уацмысы персонажимә цумә, куыд әй ныв кәны, афтәмәй.)

Хь. Әмә кәуылты тулы кьоригуыл?

С. Фәндаг-фәндаг.

Хь. Ныв кәнаәм фәндәгтә, кьахвәндәгтә, кәрдәг (даргь, зылынмылын, цыбыр, скьуыдтә хәххытә.) Мах уымә арәхсәм. Сныв ын кәнаәм хур, уадз әмә йә тава, дада әмә нанайә әхсәвыгон – нә, фәлә куы ацыд. Әмә кәдәм тылд уәддәр?

С. Хьәдмә. Хьәды бәләстә ис.

Хь. Мах ныридәгән дәр зонәм бәләстә ныв кәнын. Цавәр бәләстә зайы хьәды?

С. Бәрзондәй-бәрзонддәр.

(Сә кьухтәй йә аевдисынц.)

Хь. Бәрзонд, тынг бәрзон бәләстә, арвыл әндзәвынц раст, әврәгьты сәргы кәсынц, сә кьалиутә сәхи хурмә ивазынц... Ныв кәнаәм дарддәр. Хьәды та кәуыл сәмбәлд тыппырон?

Нывы сюжетон хахх: фәндәгтә – хур – бәләстә – кәрдәг рәзы, дзургә-дзурын куыдфәстәмә гәххәтты уәлә хъазтмә рахизы, ома хъазгәйә нывтә кәнынц.

С. Тәрхьус, бирәгь, арс әмә рувасыл.

Хь. Җмә уыдон цавәр цәрәгойтә сты?

С. Хьәддаг, уымән әмә уыдон хәдзәртты нә цәрынц, фәлә хьәды.

Хь. Уәртә-ма! Бәләсты фәстәйә нәм куы кәсынц...

Сабитәй иутә размаңыддәр кәй сты, уымә гәсгә уыдон тагьддәр сәххәст кәнынц хәсләвәрд, әмә уәд фадат фәвәййи арғыауы архайджыты се 'птәты дәр сныв кәнын – дада, нана, сырдыты. Тәрхьус у айдагь тымбыл сәр, дәргәй-дәргәмә хьустә. Бирәгь – стыр кьәпсыртә, даргь кьәдзил. Аңы кары сабитән фаз у нывы схемәйә хьайтары сәйрагдәр әууәл равдисын – йә хьустә, кьәдзил, дәндәгтә...

8-әм ахуыры сахат

Иумәйаг темә: «Мә фыдыбәстә»

Темә: «Хәхты рәсугьддинад» (Бәлвырд истытә ныв кәнын)

Нысантә:

– Ирыстоны пейзажән йә ландшафты хицәндзинәдты тыххәй әрныхас кәнын. Хәхты уаг-ахастән аргь скәнын. Хәхтә куыд хуыйнынц, уый зонын – Мад-хох, Хьазыбеджы хох – Сәнайы хох. Җмбарынадтә «ныллаг – бәрзонд – әппәтәй бәрзонддәр» фидарәй зәрдыл бадарын. Фыццаг хатт сә хуыз-фыссынады аивадон жанртимә базонгә кәнын. Аивадон термин «пейзаж» сын сә дзырдуатмә бахәссын. Хорз уыздән, аивадон ног әрмәг – сойджын пастелимә (мелы кьәрттытә) куы базонгә уой, уәд уый.

– Сә сенсорон әнкьарәнты рәзтыл сын архайын. Ритм әнкьарынады әмә тыгьдады хьуыдыкәнынады рәзтыл кусын.

– Райгуырән зәххы әрдз куыд уарзой, уыцы хуызы сә хьомыл кәнын; сә алыварс дунейы хәххытә-тагтә әмә алы нывкәрстыты әрдзон рәсугьддинад әнкьарын, хатын зоной.

Аивадон-ахуырадон хәстә:

1. Аивадон фәлгонцады фәрәзтәй пайда кәнын базоннын.

Хәрдмәңыды арәзт әвдисәг ритмикон зылын-мылын хәххытә. Тындыны динамика. Ногәй-ногмә пайда кәнын сә зонгә хицән хәйттәй (хәххытә, стьәлфытә, цәхгәрмә

Ахуыры нывәст

Хь. Уыдис зымагон райсом. Җдде уыдис узал әмә хьарм сынтагәй кәй фәндыд сыстын?! Фәлә алкәй дәр хьуыдис искадәм цәуын – хистәрты цәуын хьуыдис куыстмә, скьолоадзауты – скьоламә, сабиты та кәдәм?

С. Рәвдауәндонмә.

Хь. Җмә бинонтә иууылдәр иумә әрбадтысты аходән кәнынмә егәу стьолы уәлхьус. Стьолы алыварс уыди бирә бандәттә. Кәмән уыдысты бандәттә?

С. Ныйярджытән, сывәлләттән, нанайән әмә сәйраг бандон та – дадайән.

(Сабитә нымайынц бинонты.)

Хь. Иууылдәр кодтой аходән, цымдтой цай. Бәстә уыд сабыр әмә бинонтә куыддәр сәхимә хьусыныл фесты, нырхәндәг сты... Җмә дын уалынмә рудзынгәй хуры тынтә куы бакәлилкой, әмә уат ныррухс. Пьол ныйирд ис хуры рухсәй, кьултыл хьазыдысты кәркә-мәркә хуртәрхьустә. Иутә дзы уыдысты сыгьзәринхуыз, иннәтә – зәринбур. Бынтон диссаг та айдән фестад – тәмәнтә калдта әмә йәм цәстытә нә ләууыдысты. Хур дын йәхи куы 'руадзид диваныл гәдыйы фарсмә дәр әмә гәды дәр йә цәстытә баңынд кодта, аныгьуылд уыцы узәлгә, фәлмән хьармы йә зәрдәйы дзәбәхән. Хур ма суанг цайы чашкәмә дәр ныккаст, әмә уый дәр фәрайдзаст. Кәд, мыййаг, хуры дәр немә цай бацымын фәнды?! Табуафси, хур, мәнә дын бандон. Саккаг кән әмә абад немә!..

(Сабитә цымыдисәй хьазыныл фесты. Афтамәй сын цадәггай се 'ргом здахәм хәдзары дзаумайы хәйттәм.)

Хь. Бинонты зәрдәйы уаг цәхгәр фәивта, бахьәлдзәг сты, райдыдтой сә мидбылты худын. Цы диссаджы райсом у! Царциатә мәнә! Уәртә-ма, хур мигәнәнты скьапмә багудзи кодта, әмә агуывзәтә, вазәтә, чашкәтә, графинтә – иууылдәр цәхәртә скалдтой. Гье уый дын, гье! Хуры рәвдаугә тынтәй цин-зәлланг райдыдтой!.. Уат йемыдзаг бацы рухс әмә цинәй. Тагьд раләудзән уалдзәг!..

Цәй ма, мах дәр рәвдзәдәр сныв кәнәм уыцы диссаджы райсом! Раздәр уал стьол, әнә уымәй нәй гәнән. Цавәр у? Куыд әй ныв кәнын хьәуы?

С. Тымбыл. Вәййы цыппәрдигьон дәр, расткьуымон. Ләууы фидар кьәхтыл.

19-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Хæдзары дзаума»

Темæ: «Хурджын райсом» (Фантазийы бындурыл нывкæнынад)

Нысантæ:

– Бацархайын, цæмæй сабитæ хуыздæр базоной, цы у хæдзары дзаума; ног æмбарынад «хъарм хуызтæ».

– Кусын ууыл, цæмæй рæза сæ фантази, фæлгæнæн, дунембарынад, сæ тыгъдадон хъуыдыкæнынад, цæмæй хуыз æнкъарой хуыздæр.

– Цæмæй сын бинонты 'хсæн хæлар ахастдзинæдтæ уа, къæрцхъус уой, зоной цардыл цин кæнын, аргъ кæной æфснайд, сыгъдæг хæдзарæн, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонин.

Предметтæ равдисыны фыццаг фæлварæн хуымæтæг хуызы – раст хæххытæй (стъл, бандæттæ æмæ æнд.) Хицæн хæйттæй предметты бæрцуат, гуырахст (объем) æвдисын райдайын (æрмахсты руаджы).

2. Хуызиртасынад.

Хуызтæ къордтыл дих кæнын. Хуызы фæрцы хъарм, рухс, цины æнкъарæнтæ æвдисын («хъарм» хуызты къорд – бур, сырх, зæринбур (оранжевый) æмæ сæ фæлгъуызтæ (фæлурс-бур, морæбын, сæнтсырх æмæ æнд.).

3. Композици.

Сæйраг предмет – стъл сыфы бæрæгастæу. Йæ алыварс – архайджытæ. Хуры фæлгонц сфæлдисын – цардхуыз æй скæнын. Уавæрмæ, равгмæ гæсгæ ахаст равдисын – дис, цин.

Куысты фæрæз: гуашь, пластилин.

Хуызвыст: нывкæнынад (гуырахсты æмæ хъæрмуст хуызты руаджы).

Архайын фæрæзтæ

Цæстуынгæ: хъазæн хæдзары дзаума. 4–5-аздыд сывæллæтты нывгæндтæ æмæ нывгæнджыты уацмыстæй репродукцитæ (халдихтæ) ирд, хъарм равгæй.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, нывгæнæн хъисойтæ (гыццыл æмæ рæстæмбис), палитра, дон банкæйы, къухсæрфæн. Пластилин, сæрмагонд кард, фæйнаг.

хæххытæ). Ног аивадон æрмæг – сойджын пастелимæ зонгæ кæнын.

2. Хуызиртасынад.

Ног аивадон æрмæгæй пайдагæнгæйæ, æрдзы рæсугъддзинад чи куыд æмбары, уый исты фæлгонцы фæрцы равдисын. Сабитæ сæ архайды сæрибар сты. Рагæй кæй зонынц, ахæм хуызтæй пайда кæнынæй сæ бафæдзæхсын (арв – уæд æрвцæх; кæрдæг – уæд кæрдæгхуыз ахуырст).

3. Композици.

Цадæггай сабиты пейзаж ныв кæнынмæ бахæстæг кæнæм – пайда кæнынц зонгæ хицæн хæйттæй (хур, цæугæдон, былгæрон æмæ а.д.). Цы зонынц, цæмæ арæхсынц, уыдæттæ иууылдæр равдисынц. Композициты мадзал – асты ныхмæвæрдæй (контрастæй) спайда кæнæм фæлгонц фæтыхджындæр кæныны охыл (егъау хæхтæ – чысыл дуртæ).

Куысты мадзал: сойджын пастель (мелы къæрттытæ) кæнæ та хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хуызджын графика хуызвысты ахаст – фæлурс нывхæххыты мидæгæй хуызджын тæппытæй ахорын.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: хæххон æрзæты кæрдихтæ, къæдзæхы сæстытæ, рæсугъд дуртæ, чысыл хуыр. Хæхты хуызвыст (къам) хъæдæхгæдæй, кæрдæгæмбæрзтæй, дурджын, митсæр цъупп. Хæхты панорамон уынд. Æхсæрдзæн, хæххон цæугæдон, фыййау лæппу æд фысты дзугимæ, чызг гогонимæ, хъандзалбазыр цæргæс, га-луан æмæ мæсыг (3–4 варианты).

Райуаринаг: гæххæтт А-4, сойджын пастелы алы хуызтæ (мелы къæрттытæ), кæнæ та 12 алыхуызон фломастеры.

Развæлгъауы куыст. Тезгъогæнгæйæ хæхтæм кæсын. Сабидоны рудзгуытæй кæд зынынц, уæд сæм уырдыгæй дæр кæсын. Сæ конды бæрджытæм гæсгæ æнаивддзагæй зонын Мад-хох æмæ Сæнайы. Уираг дуртæм куы кæсæм, уæд сæ схуылыдз хъæуы доны – бæлвырд фæрæсугъддæр уыдзысты, сæ æрдзон нывæфтыдтæ ирддæрæй разындзысты. Хъуамæ исты донгарз цæттæйæ лæууа.

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон мах ныв кæндзыстæм хæхтæ. Мах цæрæм Кавказы, нæ алыварс сты Кавказы хæхтæ. Чи уæ уыд хæхты? Бабæрæг кодтат уæ дада æмæ нанайы? Кæй хæдзары рудзгуытæй уæ зынынц хæхтæ? Кæсут сæм, куыд диссаджы рæсугъд сты!

(Кæсæм хуызвыст науæд къаммæ – хæхтæ, митсæр цъуппытæ, хъæдæхгæд фæхстæ, кæрдæггæлыст къуыбыртæ, айнаг къæдзæхтæ. Панорамон ныв.)

Ацы хæхтæ ныллæг сты, зайы сыл хъæд, бирæ бæлæстæ.

Ацы хæхтæ та сты бæрзонддæр, зайы сыл кæрдæг, уым хизынц фыстæ.

Ацы хæхтæ та сты ноджы бæрзонддæр. Уым уæле узал у, кæрдæг дæр дзы нæ зайы. Нæ базыдтат ацы хох?

С. Уый Мад-хох у.

Хъ. Уæлæ уыцы хæхтæ та æппæтæй бæрзонддæр сты, суанг ма æврæгътæй дæр уæлдæр! Сæ цъуппытæ æмбæрзт сты æнусон мит æмæ цъититæй. Уæлæ дыууæцъупджын хох у Сæнайы хох, ноджыдæр ма йæ хонынц Хъазыбеджы хох.

Махмæ ис хохаг дуртæ, ныртæккæ сæ фендзыстæм. Æрæмбырд сæ кодтой хæхты. Хох æнусты дæргъы згъæлы, афтæ чысыл дургай бавæйы. Мæнæ-ма сæм кæсут.

(Кæсæм рæсугъд дуртæм, æрзæты кæрдихтæм, къæдзæхы сæстытæм æмæ чысыл алыхуызон уираг дуртæм – ныхмæварды охыл, контрасты ома. Бавналын сæм, æрæлхъивын – банкъарын бандзæвдæй.)

Цæй æмæ ма нæ цæстытыл ауайæд, цыма хæхты абалц кодтам. Фæнды уæ хæхтæм? Цæуæм иумæ! Хæрды, чысыл къуыбырмæ кæнæ асинтыл куы сцæйцæуæм, уæд куыд фæцæуæм? Бынай хæрдмæ. Тъæпп-тъæпп-тъæпп! Цæй-ма, равдисут, куыд фæцæут, уый.

(Фыццаг архайд у къæпхæнгай – къухтæй йæ уæлдæфы амонæм, уыйфæстæ хъæуы фестын, стæй та къах-къухтыл слæууын – бæрзонд цуу, уый банкъарын.)

Æмæ бæрзонд хохмæ куы хизæм, уæд та куыд цæуиккам? Равдисут-ма уый дæр. Уæлдæрæй уæлдæр цæуæм, мæнæ сцæйхæццæ кæнæм æппæтæй бæрзонддæр цъупмæ. Мæнæ цы бæрзонд у æмæ мæнæ куыд рæсугъд у ам! Стыр цъиутау – цæргæстау кæсæм уæлауæзæй дæлæмæ. Цытæ уынут?

(Сабитæ исынц рагацау лыггонд хуызджын гæххæтты стыр уадздæгтæ, сæ кæрæттæ – лыг, хаутæ-хаутæ, чысыл гæппæлтæ, асæй – фæйнахуызон.)

Хъ. Бафæлвардзыстæм нывæфтыд саразын адонæй. Фæлæ уал раздæр райсæм даргъ уæрæх уадздæг. Уый уыдзæн нæ хъуырбæттæн. Кæсут-ма, цы рæсугъд хаутæ йыл ис! Алчидæр равзарæд, фылдæр цавæр хуыз уарзы, уый. Бур уæ кæй хъæуы?.. Мæнæ уын сырх. Уæртæ æрвхуыз... Æвзарут сæ...

(Кæд гæнæн ис, уæд уадз æмæ уадздæгтæ алыхуызæттæ уой, уæд сабитæм цухуызон «хъуырбæттæнтæ» не 'рхаудзæн.)

Хъ. Ныр та «хъуырбæттæныл» æвæрдзыстæм нывæфтыд. Æцæг уæ рох ма уæд – гыщцыл уадздæгтæ æмæ иннæ фæлындæнтæ хъуырбæттæнæй хъуамæ хицæн кæной сæ хуызæй. Æндæра сырх хъуырбæттæныл сырх уадздæгтæ куы æвæрæм, кæнæ бурыл буртæ, уæд дзы цы рауайдзæн? Æрбакæсут-ма.

(Хъомылгæнæг сын æвдисы ахæм хуызæгтæ.)

С. Афтæмæй нæ зынынц, баиу сты...

Хъ. Уæдæ нæ уæд æндæртæ агурын хъæуы. Цавæртæ нын сбæздзысты? Ахъуыды-ма кæнут дзæбæх æмæ зæгъут уæ фæндон.

С. Урсыл савæрæн ис сырх, сырхыл – цъæх, морæйыл – бур æмæ а.д. Уæд хуызтæ нæ хæццæ кæнынц, иу дзы цыма иннæйы ирддæр кæны, афтæ зынынц рæсугъдæй.

(Сабитæ «хъуырбæттæныл» æвæрынц алыхуызон уадздæгтæ æмæ дзы равзарынц, кæрседзийы ирддæрæй чи 'вдисы, уыдон.)

Хъ. Федтат, цас фæрæсугъддæр сты! Фæлæ цæмæй нæ уадздæгтæ ма ныппырх уой, уый тыххæй сæ хъæуы ныхасын. Ныхасдзыстæм сæ хицæнтæй. Æртæкъуымæгтæ æмæ уæ расткъуымæгтæ дæр ма фæрох уæнт.

Хъуырбæттæнтæ тынг рæсугъд конд куы нæ уой уаддæр ницы кæны, сæйрагдæр у сывæллæттæм рæсугъддзинæд фæлдисыны монц рæзын кæнын.

Тынг рæсугъд хъуырбæттæнтæ уыдзысты, алыхуызæттæ – алкæмæн дæр. Уæ нанатæм сæ равдисдзыстут æмæ уын сбийдзысты ахæм хъуырбæттæнтæ.

Мах абон цы куыстам, уый хуыйны «аппликаци». Скæнæн æй ис гæххæттæй дæр, хъуымацæй дæр. Бирæ рæсугъд хъуырбæттæнтæ скодтам. Нæ бон у дуканийæ ахъазын. Куклатæ æрбацæудзысты, равзардзысты сæхицæн хъуырбæттæнтæ æмæ сæ балхæндзысты.

Архайæн ф+++æрæзтæ

Цæстуынгæ: спайда кæнын къорды сабиты дарæсæй. (Развæлгъау ис æрцæттæ кæнаен цалдæр дзаумайы. Зæгъæм, свитер, хъуырбæттæн, худ æмхуызон нывæфтыдтимæ – уадздæгтæ, расткъуымæгтимæ.)

Райуаринаг: хуызджын гæххæтт (рагацау лыггондæй), сасм (клей), ныхасæн кърандас.

Рагагъоммæйы куыст. Æрцæттæ кæнын хуызджын гæххæтты уадздæгтæ – «хъуырбæттæнтæ» (йæ дыууæ кæроны – лыгтæ, хауты хуызæн). Алыхуызон гæххæтты уадздæгтæ, сæ уæрх дæр – фæйнахуызон, æмæ фæлындынаен геометрион хæйттæ – расткъуымæгтæ, æртæкъуымæгтæ, цыбыр уадздæгтæ æмæ а.д.

Ахуыры нывæст

Хъ. Нæ чысыл хуртæ! Абон уæм æндæр номæй нæй дзурæн, афтæ аив у уæ дарæс, афтæ бæрæгбонарæзт стут! Фæлæ сымах зонут, дарæс дæр фыццаг нывгæнджытæ-модельертæ кæй сфæлдисынц, уый. Æмæ дарæс цæмæй бынтон рæсугъд рауайа, уый тыххæй йыл скæнынц алыхуызон ирд нывæфтыдтæ.

(Къорды сабиты дарæсмæ лæмбынаг кæсынц, се 'ргом здахынц рæсугъдæнæнтæм. Сабитæ зæрдæгæй архайынц уыцы хъуыддаджы.)

Хъ. Æрбакæсут-ма, мæнæ ацы свитерыл расткъуымæгтæй цы нывæфтыд ис, уымæ. Мæнæ ацы хæдоныл та – фаззон-хæххытæ сырх æмæ цъæх лыстæг уадздæгтæй. Аланæйы къабайыл та – кærкæ-мæркæ дидинджытæ!

С. Зæлинаæйы цындатыл та гыццыл тæрхъустæ!

Хъ. Нывæфтыдтæ вæййынц алыхуызон. Уынут æй уæхæдæг – цыфæнды хуымæтæг нывæфтыдтæ дæр дарæс кæнынц рæсугъд, бæрæгбонхуыз. Уæ зæрдæмæ дзы тынгдæр кæцытæ фæцыди?

(Сабиты дзуаппытæ.)

Хъ. Цæй æмæ ныр нæхæдæг дæр æрхъуыды кæнæм иставæр нывæфтыдтæ. Зæгъæм, нывæфтыд – хъуырбæттæнаен. Уый тыххæй мах бахъæудзæн хуызджын гæххæтт. Æз уын рагацау æрцæттæ кодтон ирд рæсугъд уадздæгтæ – нарæг æмæ фæтæндæр, стæй алыхуызон расткъуымæгтæ – гыццылтæ æмæ стырдæртæ. Æркæсут-ма сæм. Райсут сæ.

С. Дæлвæзы быдыртæ, уыгæрдæнтæ, цæугæдæттæ, дæлæ фыстæ хизынц æмæ а.д.

(Алчидæр сæ исты æрхъуыды кæны, йæ цæстытыл цы ауайы, уый фæзæгъы.)

Хъ. Афæстиат стæм тæккæ цъуппыл, афæлгæсыдыстæм. Ныр та сындæггай æмæ хъавгæ бынмæ цæудзыстæм, дæлдæрæй дæлдæр. Мæнæ ам æрлæудзыстæм рæсæны, чысыл нæ фæллад суадздыстæм, нæ цæст ахæсдыстæм æхсæрдзæныл (хæххон цæугæдон, суадон, мæсыгыл æмæ а.д.)

(Кæсæм къаммæ. Стыргондæй, хицæн фрагменттæ.)

Хъ. Æмæ та ногæй къахвæндагыл цæуæм дæлæмæ цæугæдонмæ. Ныв кæнæм хæхтæ, тынг бæрзæндтæ, тынг, бынæй хæрдмæ, нодждæр уæлдæр, стæй та дæлæмæ, бынмæ.

(Архайдæ арæзтубынæй – хæрдмæ, уæлейæ – дæлæмæ, гакъон-макъон, фæлæ архайын хъæуы, цæмæй хæхтæ æмраст æртæкъуымонтау, пирамидæтау, ма уой. Уадз æмæ уæлдæртæ-дæлдæртæ уой, цыргъ цъуппытæ æмæ а.д., ома къæдзæхдуртау. Сæйрадждæр, бæрзонд, уæлæуæз цуу, уый банкъарын.) Ныр та цæугæдон ныв кæнæм. Куыд у йæ ном?

С. Терк.

Хъ. Мах æй ныридæгæн дæр арæхсæм ныв кæнынмæ. Нæ алыварс уираг дуртæ, былгæрæтты кæрдæг зайы, бæлæстæ. Ныв кæнæм æппæт ахорæнтæй дæр, æппæт хуызтæй дæр пайда кæнæм – уадз æмæ цæхæр калой, æрттивой, рæсугъд уой! Хур ирддæст у, æврагътæ ар-выл хæхты сæрма ленк кæнынц. Цы рæсугъд нын рауадысты хæхтæ, цы! Зæгъут-ма, цыхуызæттæ сты, цавæртæ сты?

С. Тынг бæрзæндтæ, сæ цъуппытæ, – митæмбæрзт, алаæмæты рæсугъд.

Хъ. Мах абон сныв кодтам хæхтæ æмæ хур, цæугæдон æмæ кæрдæг. Нæ райгуырæн зæххы æрдз. Æрдзы ныв куы скæнынц, уæд уый хуыйны пейзаж. Мах ныв кодтам хæхтæ – гъемæ нæ ныв у хæххон пейзаж.

Сабитæ, уæ зæрдæмæ фæцыд нæ балц хæхтæм, стæй сæ куыд сныв кодтам, уый?

(Сабиты дзуаппытæ.)

Иумæйаг темæ: «Æз æмæ мæ буар»

Темæ: «Автопортрет» (Натурайæ хахныв кæнын, хуызвыстмæ айдæнмæ кæсгæйæ)

Нысантæ:

– Сабиты адæймаджы цæсгомимæ базонгæ кæнын, йæ сæйрагдæр хæйтты функцитимæ (дзых, фындз, цæстытæ æмæ а.д.) Дарддæр сæ хуызвысты аивады жанртимæ зонгæ кæнын. Æмбарынадтæ «портрет» æмæ сын «автопортреты» терминтæ бамбарын кæнын.

– Æдзынагæй кæсыны рæзтыл кусын – алцыппæт фиппайынмæ арæхсын, æдзынагæй лыстæг æмæ вазыгджын детальтæм кæсын æмæ сæ зæрдыл бадарын. Æппæтфиппайæг куыд уой, адæммæ кæсгæйæ, ахæм райдианы арæхстдзинадыл кусын.

– Сæ цæсгоммæ зилын куыд арæхсой, ууыл сæ ахуыр кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады хуызфыссынады пайда кæнын зонын.

Стыр тымбыл формæйыл куыст, лыстæг детальтæй йæ æмвæтæнагæй дзаг кæнын.

2. Хуызиртасынад.

Комкоммæ ацы хæслæварды хуызæй уæлæмхасæнау пайдагонд цауы, графикайы фæрæзау (цыфæнды контрастон дæр уæд, æнцон æвзарæн).

3. Композици.

Композицийы мидæг сæйрагдæр цы у, уый тынгдæр фæбæраг кæнын (цæсгом). Куыд æмбæлы, ахæм хуызы фæнысан кæнын цардæнгас детальтæ æмæ сæ сæ бынæтты равæрын контуры мидæг (æрфгуйтæ, цæстытæ, фындз, дзых), стæй æдде дæр (хъустæ, сæрыхъуынтæ).

Куыстадон мадзал: хуызджын фломастертæ. Фæлæ графикон фæрæзæн дæр ис гæнæн – исты хуызджын фоныл сæ æндæр иу хуызæй ауадзын.

Хуызвыст: хаххон-графикон хахх. Хуызвысты ахаст – схемæгондæй цадаггай рахизын.

Иумæйаг темæ: «Уæлæдарæс»

Темæ: «Нывæфтыд – хъуырбæттæнæн». **Аппликаци** (Алыхуызон гæххæтты гæбæзтæй, хъуымацы кæрстытæй, æндæр æрмæджытæй истауыл нывæфтыдтæ кæнæ аивадон хуызвыстытæ кæнын сасмæй ныхасгæйæ кæнæ хуыйгæйæ)

Нысантæ:

– Дарæсы тыххæй сабиты зоньндзинадтæ фæфылдаер кæнын. Се 'ргом сын аздахын хуызтæм æмæ аивгæнæн хæйттæм (рæсугъдгæнæнтæм, ома сывæллæтты дзаумæттыл кæй фæкæнынц, уыдонмæ). Аивады æрми хуызтимæ сæ зонгæ кæнын. (Фыццаг фæлварæн хуымæтæг хуызы – хуызджын гæххæттæй аппликаци.)

– Рæзын кæнын сфæлдыстадон æргъæвддзинæд.

– Ритм æмæ хуызты фидауц æнкъарын.

– Цæмæй сабитæ сæхæдæг нывæфтыдтæ аразынмæ тырной, уымæ сæ разæнгард кæнын. Сабиты аивадон æнкъарынад рæзын кæнын, цæмæй аргъ кæной дарæсы рæсугъддзинадæн.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонын.

Ног мадзалимæ сæ базонгæ кæнын – сасм, гæххæтты гæбæзтæй пайда кæнын куыд зоной. Уадздзæгтæ хуызмæ æмæ уæрæхмæ гæсгæ рæсугъд равæрын (сæ ритм сын нæ фехалгæйæ). Геометрион гуырнывтæй (чысыл расткъуымæгтæ, æртæкъуымæгтæ, цыбыр уадздзæгтæ) ритмикон нывæфтыд аразын æмæ йæ уыйфæстæ иумæйаг нывæфтыдмæ æфтауын.

2. Хуызиртасынад.

Уадздзæгты æмæ гуырнывты хуызтæ нывы, уацмысы иумæйаг хуызимæ бæттын, ныхмæвард ахорæнтæй пайда кæнгæйæ (хъарм – уазал хуызтæ, рухс – тар хуызтæ).

3. Композици.

«Рæзгæ-змæлгæ» композицийы мадзалæй пайда кæнын (хæйтты сæрибар равæрд-бавæрд), цæмæй нывæфтыды амад йæ бынат ссара, йæ гаччы абада.

Кусæн фæрæз: аппликаци хуызджын гæххæттæй.

Хуызвыст: фæлындгæ-тæпæн. Уадздзагыл хуымæтæг нывæфтыд аразын æмæ ныхасыны фыццаг фæлварæн.

кәнәд, кәй йә фәнды, уый – зәрдәхәлар Зәрина-рәсугды кәнә хәрамзәрдә Бабә-Ягайы. Равзарут әмбәлгә ахорәнтә, афтәмәй ныв кәнүт, фәлә уә фәндон макәмән зәгъут. Мах уыйфәстә иууылдәр иумә фәндзыстәм уә нывгәндтә әмә базондзыстәм, кәмән рауад Бабә-Яга, кәмән та – хәргәнәг чызг, уый. Куыд уәм фәкаст мә хъуыды?

С. Хорз, хорз!

Хь. Гьемә уәдә уә хьару 'мә уәхәдәг! Фәлә мацы схьәр кәнүт, уадз әмә ахорәнтә алцыдәр сәхәдәг радзурой уә бәсты. Ныв кәнүт. Зәрина-рәсугды чи равзәрста, уый йә цавәрәй равдисдзән? Куыд әй ныв кәндзән?

С. Сабыргай, бәстон, зәрдиагәй, уарзонәй. Бәрәгбоны кьабайы. Йә сәрыл – паддзахы худ, уымән әмә паддзахы чызг у. Дәргъәй-дәргъмә сыгъзәрин дзыккутә йын, йә дзабыртә-местыл дәр сыгъзәрин нывәфтыдтә. Йә рон дәр – камари.

Хь. Әмә уә уәд цавәр ахорәнтә райсын хъәуы?

С. Рухс, ирд ахорәнтә. Мәнә сты.

Хь. Әмә Бабә-Ягайыл дәр рәсугд кьаба сныв кәндзыстут? Байста йә Зәринайә? Чындзы кьабайы, разгәмтты хуызән урс кәнә әрвхуыз?..

С. Нә! Бабә-Ягайән сныв кәндзыстәм фыдынд, скъуыдтә, чьизи, тар кьаба. Уый рәсугд, зәрдиагәй ныв кәнүн нә хъәуы.

Хь. Әмә йә дзыккутә та рәсугд быд сты? Уыдон та цыхуызән сты уә нывгәндты?

С. Нә! Бабә-Ягайы дадалитә донзайты хуызән сты фәлурс, пыхцылтә, уымән әмә фәтәхы уисойыл.

(Нывгәндтыл кусгайә хьомылгәнәг сабитәм дәтты разәнгәрдгәнәг-амонәг фарстатә, цәмәй ирддәсәй равдисой әвәрицәг әмә әппәрицәг хьайтары фәлгонцтә, цәмәй аргъауы кәрон сфәлдисой рухс тыхты уәлахизәй.)

Хь. Ныр кәсәм уә нывгәндтәм. Цәй, иумә базонәм – кәм ис Бабә-Яга әмә кәм ис Зәринайы рәсугд? Цәмәй бәрәг у, чи сә кәцы у, уый? Цәмәй хицән кәнүнц?

(Искәй нывгәндтән аргъ кәнүнны фыццаг фәлварән. Сабитә ахуыр кәнүнц сәхи әмә искәй «уацмыстәм» иуварсырдыгәй кәсыныл, цәмәй сәм уа сәхи хъуыды, сәхи цәстәнгәс.)

Архайән фәрәзтә

Цәстуынгә: пас гәнән ис, уыйас стыргомау айдән. Сабиты хәхнывтә (4–5-аздыдты) әмә нывгәнджыты куыстыты репродуктитә – портреттә. Иу-цалдәр хәрдәфгәнәг предметы – лимон, дидинджытә, духитә...

Райуаринаг: гәххәтт А-4 (фәлурсгъуыз куы уа, уәддәр ницы кәнны), фломастертә, чысыл айдәнтә.

Ахуыры нывәст

Хь. Абон мах ныв кәндзыстәм портрет. Уый циу? Адәймаджы хуызвыст кәуыл ис, ахәм ныв хонәм портрет. Адәймаг йәхи хуызвыст куы сныв кәнә, уәд уый хуыйны автопортрет. Мәнә адон сты портреттә, кәсут-ма сәм. Сныв сә кодтой нывгәнджытә, мәнә адон та сныв кодтой сывәлләттә. *(Әвдисәм портреттә.)* Сымах дәр уәхи цәсгом куы ныв кәнәт, уәд уый та куыд схондзыстәм?

С. Автопортрет.

Хь. Айдәнмә куы бакәсай, уәддзы фәндзынә тынг зәрдәмәдзәугә, хәларзәрдә, мидбылхудгә сабийы – чызг кәнә ләппуйы. Бакәсут-ма айдәнмә әмә уә мидбылты бахудут уәхәдәг уәхимә. Уәхи сныв кәнүн уә бон бауыздән? Ныртәккә мах ууыл ахуыр кәндзыстәм. *(Сабитә айдәнмә кәсынц.)* Цавәр у цәсгом, цыхуызән? Бавналут-ма йәм. Стыргомау, тымбылхуыз. Мах ныридагән дәр арәхсәм стыр тымбыләгтә ныв кәнүн. Мах стыр хур сныв кодтам. Ныр-ма мын зәгъут, адәймагән йә цәсгомыл цытә ис, уый. Амонәм сә: ных, цәстытә, фындз, дзых, уадултә, хъустә.

(Хьомылгәнәг амоны йәхи фындз, дзых әмә а.д. йәхи хъулаеттәгәнәгәйә, сабитә дәр әй фәзмынц – ацъынд кәнүнц сә цәстытә, сәвналынц сә фындзтәм, сә былтә сысчылтә кәнүнц...)

Уынут, куыд хъәздыг у цәсгом алцәмәйты. Бацамонут-ма йә, стыр зиллакк ныв кәнүн куыд зонәм, уый. *(Уәлдәфы йә амонынц.)* Мах чысыл тымбыләг куы сныв кәнәм, уәд уый уыздән фәткьуыйау. Әмә нә цәсгом дәр исты фәткьуыйы хуызән у?

С. Нәу, уый стыр у.

Хь. Әмә уәдә, әнәхьән сыф дәр чи бацахса, ахәм зиллакк ныв кәнәм. Ныр та йын цәстытә скәнәм. Цәмән әй хъәуынц цәстытә – кәуынән? *(Сабитә алы дзуаппытә дәттынц.)* Цәстән йә бәстәстәу ис тархуыз тымбыләгой, уый нәм кәсы комкомә. Сныв әй кәнүт. Сабимә хуыссын куы фәцәуы, уәд йә цәстытә куыд

фæкæнынц, уый-ма равдисут. А-гъа, сæхгæны сæ, нæ? Сæхгæдтам сæ – ницыуал нæм зыны, байгом сæ кодтам – ногæй та æппæтдæр уынаем. Адон та цы сты?

С. Цæстыхаутæ.

Хъ. Хъавгæ сæм бавналут. Цыхуызæттæ сты? Чысылтæ, фæлмæнтæ, пуххуыз. Уыдон тынг ахсджиагæй хъæуынц цæстыты. Скæнут цæстытæн хаутæ, цæмæй сæ исты рыг æмæ схъистæ ма бахауа, уый тыххæй. Æмæ фындз та цæмæн хъæуы сабийы?

С. Цæмæй дзы смуда. Æмæ дзы стæй улæфа...

Хъ. Басмудут-ма лимонмæ, дидинджытæм, куыд хæрдæф сты. Тынг ахсджиаг у фындз дæр. Нæ уæ ферох йе сныв кæнын? Скæнут æй. *(Сываллæттæ смудынц дидинджытæл, дзурынц сæ анкъарæйе.)*

Хъ. Ныр та дзых. Цавæр нысаниуæг ын ис?

С. Дзурын. Мамæмæ бадзурынæн, æмдзæвгæ радзурынæн, хæрынæн – алы адджинагтæ, хæрзад хæринагтæ. Стæй зарынæн дæр ...

Хъ. Цæй-ма азарæм: ля-ля-ля!.. *(Сабитæ сабыргай зарынц зонгæ зарæг.)* Æмæ цытæ ис дзыхæн та?

С. Дыууæ былы, худынаен. Стæй мамайæн аба кæнынæн...

Хъ. Дзых куыд худы, уый сныв кæнæм. Хъустæ та цæмæн хъæуынц?

С. Цæмæй хъусæм аргъæуттæм, мæргъты зарджытæм, мамæ нæм куы дзуры, уæд æй куыд фехъусæм.

Хъ. Ныв кæнæм хъустæ. *(Куыд сæ сныв кæнынц, уый ницы ахады – сæйрагдæр уый у, куыд ницы сæ ферох уа цæсгомæ хæйттæй, стæй алцыдæр йæ бынаты куыд уа, уый.)* Цæй-ма, фенæм æй, цыма нæ ницы ферох, алцыдæр сныв кодтам? Сымах дæр мын æххуыс кæнут, мемæ нымайут. *(Хъомылгæнæг барæй фæрæдийы, æмæ йæ сабитæ худгæйæ сраст кæнынц: мæнæ мын дыууæ фындзы æмæ иу хъус, зæгъгæ...)*

1. Ных ис,	2. Иу дзых, иу фындз, иу цæст? Æви мын иу хъус
æрфгуйтæ ис,	ис?
цæстытæ ис,	Нæ, фæйнае дыууæйы сты, зæгъгут? Раст стут!
уадултæ ис,	Бузныг уын, стыр бузныг, науæд мæ сæр сдзæгъæлтæ.
фындз ис,	тæ.
дзых ис,	Æви ма сымахæй дæр исчи фæрæдыд æмæ дыууæ
хъустæ ис	фындзы сныв кодта, науæд та иу хъус?

Хъ. Бонвæрнон стъалыйау цæхæртæ калдта. Ахæм рæсугъд чызг зæххыл никуыма уыд. Цæй-ма, нæ цæстытыл æй ауайын кæнæм. Цавæр дарæс ыл уыд? Цавæр уыд?

С. Зæрдæхæлар, хъæлдзæг. Рæсугъд даргъ къаба йыл. Йæ дзыккутæ хæццæ кæнынц суанг йæ зæвæттæм. Йæ дзабыртæ дæр цæхæртæ калынц фырсыгъдæг æмæ фыррæсугъдæй...

Хъ. Æмæ йын йæ къаба цавæр хуызæй равдисæм, цавæр ахорæнæй, цæмæй йын бæрæгбонхуыз уа, хуыздæр ыл фидауа?

С. Урс. Сырх. Æрвхуыз. Зæрин.

(Сабитæ æвзарынц, сæхимæ гæсгæ, Зæринаейы къабайы хуыз. Алкаемæ дæр дзы ис йæхи хъуыды, йæхи цæстæнгас рæсугъддæр æмæ уарзондæр хуызы тыххæй. Æмæ бæгуыдæр, уыдзæн раппæлинаг йæ нывгонды дæр куы бауа йæ бон сфæлдисын хæдхуыз фæлгонц.)

Хъ. Фæлæ тархъæды та цымарайы царди Бабæ-Яга. Хинтæ кодта, фыдбылызтæ арæзта, æфхæрдта сывæллæттæ. Цавæр хæдзары царди Бабæ-Яга?

С. Карчы къæхтыл чи лæууыд, ахæм хæдзары.

Хъ. Æддаг бакастæй цавæр уыд Бабæ-Яга? Йæ дарæс цыхуызæн уыд, уый-ма мын зæгъгут.

С. Зæронд, гуыбыр, цæргæсы фындз ын. Хъуынджын, æнæфаст сæр ын. Йæ дадалитæ – алырдæм зæбултæ. Йæ къаба – тар, чызи, скъуыдтæ.

(Сабитæ ныхæстæй нывæндынц æппæрцæг сурæт. Уæлдай æргом здахынц Бабæ-Ягайы æнахъинон дарæсмæ æмæ йæ хуызмæ – тар, хъуынтъыз.)

Хъ. ...Бахæлæг кодта Бабæ-Яга Зæринаемæ æмæ сфæнд кодта уымæн йæ рæсугъд, йæ уарзондæр къаба байсын. *(Ивы хъæлæс.)* «Скæндзынæн ног аив къаба æмæ агæпп ласдзынæн аргъæутты дзуринаг рæсугъдæй!» – дзырдта йæхицæн Бабæ-Яга.

Сабитæ, Бабæ-Яга куы байса Зæринаейы хуыздæр къаба, куы йæ скæна йæ уæлæ, уæд фестдзæн рæсугъд æмæ дзæбæх сылгоймаг?

С. Нæ. Не суыдзæн рæсугъд æмæ хорз.

Хъ. Æмæ йæ мах бауадздыстæм къаба адавын?

С. Нæ!!!

Хъ. Нырта сныв кæнæм ацы аргъау. Æрмæст уæ нывгæндтæ хуымæтæг нæ уыдзысты, фæлæ нывгæндтæ-базон-базонтæ. Алчидæр уæ ныв

Райуаргæ: гæххæтт А-4. Гуашь 12 хуызы, палитра, банка донимæ, кьухсарфæнтæ, цылинагтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл).

Рагагъоммæйы куыст. Бакасын аргъæуттæ, мультфильмтæ фенын, зонгæ аргъæуттæ зæрдыл æрлæууын кæнын. Уадз æмæ дзы рауайа ныхас Бабæ-Ягайы фæлгонцыл дæр. Аргъæуттæм нывтæ фенын. Хорз æмæ æвзæрыл адзурын, цавæр хъайтаргæ нысан кæнынц уыцы æмбарынадтæ, уыдон дæр зæрдыл æрлæууын кæнын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, сымах аргъæуттæ уарзут? Ранымайут-ма, цавæр аргъæуттæ бадардтат уæ зæрдыл, уыдон. Аргъæутты хъайтаргæй уын уарзондæр цавæр у? Чи дзы у хуыздæр æмæ рæсугъддæр? Æнæуынон та уын чи у аргъæутты хъайтаргæй? Цæмæн?

(Сабиты дзуантытæ.)

Хъ. Аргъау куы кæсай, уæд уайтагъд бамбардзынæ, хорз, рæдау æмæ дзы фыд-зæрдæ чи у, уый. Нывы та уый ныхæстæй ныффыссæн нæй. Куыд равдиса уый нывгæнæг? Цæй фæрцы равдиса хорзы æмæ æвзæры?

С. Ахорæнты руаджы.

Хъ. Мæнæ уæ размæ ахорæнтæ. Уыдон сты алыхуызон. Æркæсут-ма – цавæргæ сты? Равзарæм дзы æмбæлгæ хуызтæ.

(Сабиты æркæнын ахæм хатдзæгмæ: ахорæнты бон у сæ мидхъомысæй, сæ сусæг «зæллангæй» хорз æмæ æвзæр равдисын.)

С. Ацы хуызтæ сты райдзаст, рухс, хъæлдзæг.

Хъ. Уыдонæй кæй ис ныв кæнæн?

С. Æппæты уарзондæр, хуыздæр, æхсарджындæр хъайтарты.

Хъ. Ацы ахорæнтæ та сты тар, хъуынтыз. Равзарут сæ. Уыдонæй та кæй фæлгонцтæ сфæлдисæн ис?

С. Ацы ахорæнтæ сты тызмæг, æвирхъау, фыд-зæрдæтæн. Уайтагъддæр базонæн ис, уыдонæй кæй равдыстой хæрамхæссæг хъайтарты.

Хъ. Цæй æмæ абон нæхæдæг æрхъуыды кæнæм аргъау æмæ йæ уыйфæстæ сныв кæнæм. Баххуыс мын кæндзыстут?

...Цардис æмæ уыдис иу рæсугъд чызг...

(Сабитæ æххуыс кæнынц хъомылгæнæгæн æмæ иумæ фæлдисынц аргъау...)

С. Чызджы ном хуындис Зæринæ.

С. Ничи фæрæдыд!

Хъ. Ай-гъай, уымæн æмæ сæрæнтæ стут! Алцыдæр куыд, æмбæлы, афтæ сныв кодтат. Иу хъуыддаг ма нын баззад – сабийы лæгуын сæрæй уадзæн нæй: сæрыхил ын скæнæм, ныффасæм æй, æмæ уæд цæттæ уыдзæн портрет. Бакасут та ма айдæнмæ уæхимæ – кæмæндæр уæ иу хуызы фаст у йæ сæр, кæмæндæр та бынтон æндæр хуызы, уымæн æмæ уæ чи чызг у, чи та лæппу. Кæмæн уæ куыд фидауы, ахæм сæрыхъуынтæ скæнæд портретаен. Скодтат. Æмæ дзы цы рауади?

С. Автопортрет!

10-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Æз æмæ мæ буар»

Темæ: «Æз тæзгъо кæнын» (Цы уынаем, уый йæ цæфыл ныв кæнын хахнывтæй)

Нысантæ:

– Сабитæн, адæймаг куыд конд у, йæ буары хæйттæй алкæмæн дæр цы нысаниуæг ис, уый æмбарын кæнын (сæр, гуыр, къухтæ, къæхтæ).

– Æппæтфиппайæг куыд уой, цы фенон, уый сæ зæрдыл хорз куыд дарой, анализ кæнынмæ куыд арæхсой – æппæт уыцы ми-ниуджыты рæзтыл кусын.

– Сæхи дæр æмæ сæ алыварс адæмы дæр куыд уарзой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын. Хъуамæ аудæг цæстæй кæсой сæ буармæ, сæхимæ зилой.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады мадзæлттæй пайда кæнын зоннын.

Алы формæты вазыгджын комбинаци (сæр, гуыр, къухтæ, къæхтæ), иу хуызвысты (адæймаджы) чи вæййы, ахæмтæ. «Сæркъæхты» хуызвысты иуварс ахизыныл архайын.

2. Хуызиртасынад.

Раззаг хæслæварды куыд уыд, афтæ та ныр дæр хуыз у уæлæмхасæн графикон фæрæз. Хуызæй арæхдæр пайда кæнын æмбæлы уæлæдарæс нывгæнгæйæ.

3. Композици.

Композицийы сæйрагдæр цы у, уый асмæ гæсгæ фæнысан кæнын

– сыфы мидæг сæйраг стыр фигурæ равæрын. Иннæ фигурæтæ (зынгæ къаддæртæ) бафтауæм уавæрмæ гæсгæ, уыдон байдзаг кæнынц уæгъд бынæттæ. Фæпайда кæнæн ис ныридагæн сын зонгæ пейзажон элементтæй – хур, бæлас, маргъ æмæ а. д.

Куыстадон мадзал: хуызджын фломастертæ. Арæхдæр æмбæлы иу хуыз (кæцыфæнды контрастон уæд).

Хуызвыст: хаххон-графикон, контурон формæйы мидæг ахоргæйæ. Хуызвысты ахаст – схематикон хуызвыст «сæркæхтæй» цардхуыздæр схемæмæ рахизыныл архайын – буары æппæт хæйттæ дæр кæм сты, ахæммæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: æмбарын кæнынæн цалдæр цыфæнды хъазæны дæр уæнт.

Райуаринаг: гæххæтт А-4 (хуызджын хуыздæр уайд), 12 хуызы фломастертæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, æппæтæй фылдæр цы ми кæнын уарзут?

С. Тезгъо кæнын, хъазын, къахдзаныгътыл бырын, зæрдæмæдзæугæ хæринагтæ хæрын, адджинагтæ...

Хъ. Æмæ хъазын куы æрæфта уæ зæрды, уæд машинæ, пурти кæнæ кукла цæмæй райсдзыстут? Равдисут-ма йæ уæ архайды. (*Сабитæ сæ къухтæй хъазæн систой.*) Æмæ уæм исты хæрын куы цæуа, уæд та? Зæгъæм, фæткъуы, къафетт...

С. Къухтæй.

Хъ. Æрфæнддзæн уæ пух гæдыы лæппыны, къæбылайы æрлæгъзытæ кæнын, уæддæр та уæ къухтæй, нæ? Æмæ уæ къухтыл та цытæ ис? Æнгуылдзтæ. Гъа-ма, бацамонут мын сæ. (*Се 'нгуылдзтæй хъазæгау кæнынц.*) Цал сты, уый-ма банымайут.

С. Иу, дыууæ, æртæ, цыппар, фондз!

Хъ. Хорз! Æнгуылдзтæ тынг цæрдæг сты, арæхстджын, сæ бон алцы скæнын дæр у! Тезгъо кæнын уæм куы 'рцæуа, уæд та уæ ныфс хæссут уæ... Цæмæй?

С. Нæ къæхтæй!

Хъ. Сгæппытæ-ма кæнут, æртъуппытæ.

(*Сабитæ гæппытæ кæнынц, саркафынц, сархойынц сæ къæхтæ.*)

Цы гæпгæнаг сты, цы, уæ гæккытæ! Цы тынг арæхсынц кафын æмæ уайынмæ! Адæймагæн алцыдæр ис. Гуыр ын ис, къæхтæ – цæуынæн.

17-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Уæлæдарæс»

Темæ: «Аргъæутты хъайтарты уæлæдарæс» (Цы аргъау æрхъуыды кодтой, уымæ гæсгæ нывтæ аразын)

Нысантæ:

– Аргъæутты хъайтарты дарæсы фæрцы сабиты зонындзинадтæ дарæсы тыххæй фæфылдæр кæнын.

– Фæлгонцты æвзаг æмбарын; хуызты, ахорæнты мидхъомы æнкъарын æмæ дзы пайда кæнынмæ арæхсын, удыхъæд æвдисгæйæ.

– Рæсугъд, сыгъдæг дарæс æвæрццæг фæлгонцимæ бæттын; чъизи, скъуыдтæ, фыдуынд дарæс та – æппæрццæг фæлгонцимæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ хуыздæр базонын.

Ныхмæвæрд хуызтæй пайда кæнын (сабыр, фæлмæн æмæ къæдз-мæдзы, тæссар-мæссар, æрдæгконд) æмæ хуызвысты уæлахуырсты хуызтæй (бæстон, зæрдиаг æмæ æнæджелбетт, куыдфæнды, талф-тулфæй) æвæрццæг æмæ æппæрцæг сурæттæ фæлдисгæйæ.

2. Хуызиртасынад.

Хуызты ахадзындад æнкъарæнтæ æвдисгæйæ. Хуызты къордтæ сæ мидхъомысы тыхмæ гæсгæ (аив, райдзаст, ирд хуызтæ – рæдау; фæлурс, тар, мылазон хуызтæ – тызмæг).

3. Композици.

Аргъауы хъайтары фæлгонц сфæлдисын – хæрзгæнæджы кæнæ фыд-зæрдæйы – æмæ йæм фæлгонцады зонгæ фæрæзты фæрцы ахаст равдисын. Уæлдай æргом аздахын хицæн хуызтæ æмæ хæйттæй пайда кæнынмæ (нывæфтыд, скъуыдтæ, хуынчъытæ дарæс – удыхъæды æууæлтæ тынгдæр, ирддæрæй равдисыны мадзал). Егъау гуырныв сыфыл раст сæвæрын.

Кусæн фæрæз: гуашь.

Хуызвыст: нывкæнынадон. Хуызвысты ахаст – аргъауы хъайтары гуырныв скæнын (цавæр фæлгонц у, уымæ гæсгæ алыхуызон тæппытæй пайда кæнгæйæ).

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: хуызджын иллюстрацитæ аргъæуттæм. 4–5-аздыд сабиты нывгæндтæ аргъæуттæм гæсгæ.

Хъ. Цы хорз тæбæгътæ уын рауадысты – тæнæг æмæ стыр. Уыдоныл цас адджинагтæ бацаудзæн! Мæнæ ацы тæбæгъ æппæты стырдар рауад. Ууыл Мишуткæйæн æрæвæрæн ис æнæхъæн гуыдын. Сабитæ, базадис ма нæм морæ пластилин. Сымахмæ гæсгæ уый цæмæн бабæздзæн?

С. Къæбылайæн дзы ис скæнæн тахынæг¹. Ноджы ма дзы ис скæнæн шоколад къафеттæ æмæ шоколады кæрдихтæ.

Хъ. Уыдон дæр, багуыдæр, фæцаудзысты уазджыты зæрдæмæ. Гъемæ сæ рæвдздæр скæнæм! Шоколад цавæр вæййы?

С. Цыппаркъуымæгтыл дихтæгонд плиткæ.

Хъ. Махмæ ис сæрмагонд гыццыл кард, уый нын алкæддæр баххуыс кæны. Æмæ та ныр дæр йæ фæрцы сараздзыстæм шоколад.

(Цыппаркъуымон джипп фæтæн сартгондæй лыг кæныныц квадраттыл – уыдон сты къафеттæ, кæнæ та йыл сартгондæй кæныныц уыгæрдтæ æмæ цыппаркъуымæг тъæпæн пластилин шоколадæй «агæпп ласта».)

Хъ. Æнуыдæй, арæхстгай архайæм, цæмæй æцагдæр «адджын» æмæ рæсугъд рауайа. Ныр сæ æвæрæм тæбæгъты...

(Сабитæ хæринагтæ æвæрыныц сæ ас, сæ хуыз, сæ джипмæ гæсгæ. Уымæ хъуамæ хæринагты хуыз тæбæгъты хуызæй хицæн кæной, цæмæй тынгдæр зыной, ома ирддæрæй, уый сæраппонд. Зæгъæм, сырх пъæмидортæ – урс тæбæгъыл; бур лимонтæ – цъæх тæбæгъыл æмæ а.д.)

Хъ. Ныр цæттæ стæм æмæ рахонут уазджыты – æрбадæнт бæрæгбоны фынгыл! Æмæ райдайдзæн нæртон куывд!

(Сабитæ райсыныц хъазæнтæ æмæ сæ бадын кæныныц бандæттыл фынгты уæлхъус. Алы саби дæр искацы хъазæнæн уырдыг куы лаууа, уæд бæрæгбон рауайдзæн хуыздæр.)

С. Мишуткæ! Арфæ дын кæнæм дæ райгуырæн боны фæдыл!

Хъ. Хъазæнты зæрдæмæ тынг фæцыдысты уæ хæринагтæ. Æмæ, сабитæ, афтæ хорз кæй сарахстыстут, уый тыххæй ныр уæхицæн дæр – минас!

(Уыдоны раз фынгтыл æвæрыныц æцаг къафеттæ, печенитæ æмæ дыргътæ. Хъомылганæг сын æппæлы сæ куыстæй, ахæм бæрæгбон кæй сарæзтой, уый тыххæй.)

Афтæмæй армахсты урок цадаггай рахызти хъазтмæ. Сабитæ ахуыр кæныныц фынджы уæлхъус сæхи дарыныл, уæздандзинадыл æмæ а.д.

Къухтæ, цæмæй исты райса, исты архайа æмæ куса, ныв кæна, фысса... Абон мах ныв кæндзыстæм адæймаджы фигурæ. Уæ бон у, æмæ уæхи тезгъогæнгæйæ сныв кæнат. *(Уыцы кары сабитæ адæймаджы æд гуыр нæ фæныв кæныныц, æрмæстдæр æй «сæркъахау» скæныныц, уымæ гæсгæ сын се 'ргом уымæ аздахын хъæуы, зæгъгæ, адæймаг æнæ гуыр кæй нæ вæййы.)*

Мах хъуамæ алцыдæр раст сныв кæнæм. Мæнæ афтæ сæр ныв кæнæм, уыдон та сты цæстытæ, цæмæй сæ кæса æмæ уына, фындз та йæ улæфынæн хъæуы, дзых та – дзурынæн, хъустæ – хъусынæн... Мацы рох кæнут, æппæт дæр ын сныв кæнут.

Ныр та йæ гуыбын, ома йæ гуыр, стæй йæ къухтæ æмæ йæ къæхтæ. Æнгуылдзтæ дæр ын хъуамæ уа – цал хъуамæ уой, уый нымайут нывгæнгæйæ. Афтæмæй адæймаг скодтам. Фæлæ сымах, сабитæ, тезгъо кæнынмæ искуыдæр ма бæгънæг æмæ бæгъæмвадæй фæцаут? Нæ фæцаут. Гъемæ уæдæ сныв кæнут уæлæдарæс: хæдон, хæлаф, рæсугъд ирд къаба, дзабыртæ – алцæмæй дæр, сабитæ, сæ барæвдз кæнут, тезгъо кæнынæн цыдæриддæр хъæуы, уыдонæй. Цыхуызæн сты мæнæ дæуæн дæ хæлаф, дæ хæдон?

С. Æрвцæхтæ.

Хъ. Дæуæн та дæ уæллаггуыр цыхуызæн у?

С. Сырх.

Хъ. Æмæ мæнæ ацы рæсугъд къабайæн та йæ хуыз цавæр у?

С. Бур, кæрдæгцъæх уадздæгтимæ.

Хъ. Дæхæдæг цæм ацаудзынæ тезгъо кæнынмæ, уый сныв кæн – сахор дæ дарæс ирд ахорæнтæй. Уымæн та нын феххуыс кæндзысты нæ фломастертæ, науæд æгуыстæй сфæлмæцыдысты. Сабитæ, æмæ уæ уынджы та иунæгæй тезгъо кæнын чи уарзы? Цæуыс, цæуыс, æмæ дыл иу фембæлæг нæй. Искаимæ дæ ахъазын фæнды, фæлæ иу цыиуызмæлæг нæй уынджы. Лæгæн æмбал куынæ уа, уæд иунæгæй æнкъард кæны, бон ыл ныддаргъ вæййы. *(Кæд ма сыфыл бынат баззайа, уæд хорз уыдзæн иу-цалдæр фигурæйы сныв кæнын ноджыдæр.)* Æнæ мадæй дæр тынг æвзæр у, æвæдза. Цæй, æмæ сныв кæнæм, æнæхъæн бинонтæй куыд тезгъо кæнæм, уый. Науæд та не 'мбæлттимæ. Уыдонимæ, адæмимæ иумæ ома, бирæ хъæлдзæгдæр у тезгъо кæнын, æрдузыл хъазын. Хур мидбылты худы, кæрдæг гауызау у, бæлæстыл мæргътæ зарынц, арв – сыгъдæг, бæстæ райы. Куыд хорз у, куыд хорз, райгуырæн зæхх!

11-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Мæ хъазæнтæ»

Темæ: «Чызг-паддзах – хъисой» (Хъазт-фæлварæн)

Нысантæ:

– Аивадон æрмæджытæй иуимæ – гуашимæ æмæ сæ аивадон кусæн дзаумæттимæ базонгæ кæнын – хъисойтимæ (гоцолатимæ), куыд сæ кусын хъæуы, уый сын бацамонын. Сæ зонгæ хуызты нымæц 12 схæццæ кæнын, куыд хуыйнынц, уый фæнысан кæнын.

– Сфæлдыстадон фæлгæнæны, фантазийы, фæлгонцы æмбарынады рæзтыл кусын. Хъазты бацауынмæ арæхстдзинадыл, сæхæдæг ахъазыны уавæртæ саразынмæ куыд арæхсой, ууыл сæ ахуыр кæнын.

– Æфснайдуарзаг, хъавгæйæ архайæг куыд уой, аивадон мигæнæнтæм аудæг цæстæй куыд кæсой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын. Хахнывгæнгæйæ цин куыд банкъарой, ууыл бацархайын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын зонн.

Ног аивадон фæрæз – гуашы аивадон гæнæнтимæ фыццаг хатт базонгæ кæнын сабиты. Стыр æмæ чысыл хъисойтимæ алы техникон мадзæлттæй пайда кæнынмæ арæхсын.

2. Хуызиртасынад.

Цыдæриддæр нæм хуызтæ ис, уыдонæй пайда кæнæм. Ног хуызтимæ базонгæ уæвын – сырхбынхуыз бур (апельсинау), сырхбын æрвцъæх (фиалкæйау), ирд кæрдæгхуыз, фæлурсбын морæ, ома охрæ. Сæ зæрдæмæ кæцытæ фæцыдысты, кæй дзы бауарзтой, уыдон фæхицæн кæнын.

3. Композици.

Сыфыл сæрибарæй хæххытæ кæнын, алы стъæлфытæ, формæтæ. Сабийы куы фæнда, уæд та тематикон куыст дæр кæнæд – сныв кæнæд хур, бæлас æмæ а.д.

Куыстадон мадзал: гуашь.

Хуызвыст: нывкæнынадон хуызвысты ахаст – фæлтæрæн. Сæрибарæй кусын хуызджын ахорæнтæй.

Хуызвысты ахаст – фæлварæн; сæрибарæй архайын хуыз æмæ амæстимæ.

Хъ. Фыццаг уал не 'рмтты 'хсæн кæнæм тулатæ æмæ тымбыл къоритæ.

(Сабитæ сæ гуккытæй мыдул кæныны пластилины лыггæгтæ. Тулакъори цæмæй фæткъуыйы хуызæн суа, уый тыххæй йæ дыууæрдыгæй æлхъивыны, пъæмидор та уæлардыгæй. Бафтауæн ма ис предметты сæрмагонд æууæл æвдисæг хахх, зæгъæм, къæдзил, сыф æмæ а.д.)

Хъ. Ды кæныс гагадыргътæ? Уыдон цавæр сты?

С. Гыццылтæ, тымбылтæ.

Хъ. Æмæ уæд фæткъуытæ, пъæмидортæ та цавæр сты?

С. Стыртæ.

Хъ. Æмæ дæ уæд уыдон скæнынæн бахъæудзæн пластилины стыр къæрттытæ. Тымбыл ма цы скæнæн ис? Зæгъæм, бур пластилинæй?

С. Фæткъуытæ, лимонтæ.

Хъ. Кæрдæгхуызæй та?

С. Джитъри, цъæх хъæдындр.

Хъ. Æмæ джитърийæт тæ цавæр формæ ис тымбыл у æви дæргъæлвæс? Куыд хуыздæр æй ис скæнæн? Равдисут-ма йæ.

(Сабитæ пластилины карстæй сæ æрмтты 'хсæн кæныны дæргъæццон тула – рауад дзы джитърийы æнгæс джипп.)

Хъ. Урс пластилинæй та цы ис скæнæн?

С. Æйчытæ, картоф.

Хъ. Уыдонæн та сæ гуырныв цавæр у?

С. Уыдонæн дæр тымбыл.

Хъ. Ныр та нæ бæрæгбоны фынгæн уæ алкæй бон дæр у æрхъуыды кæнын, цы хæринаг æй саразын фæнды, уый.

(Сабитæ сæ нымайыны, хъомылгæнæг сын сæ 'ргом здахы, сæ хъару, сæ арæхстдзинадмæ гæсгæ сæ бон скæнын цы бауыздæн, уымæ.)

Хъ. Гъеныр дзы цалдæргæйттæ скæнут, цæмæй æппæт уазджытæн дæр сфаг уой.

С. Ай – тæрхъусæн, ай – къæцæлын чындзæн, ай – къæбылайæн, алкæмæн дæр йæ фаг!..

Хъ. Тæбæгъты сæ æрæварæм... Уæууа! Æмæ нæм тæбæгътæ куынæ ис! Кæм сæ ссардæуа? Цæй, уыдон дæр пластилинæй скæнæм! Ныртæккæ уæ æз сахуыр кæндзынæн. Стыр къори скодтам. Къоритæ кæнын куы зонут. Ныр та йæ тынг æлхъивæм нæ къухты 'хсæн. Уыйфæстæ йын йæ кæрæттæ тæнæг кæнæм æнгуылдзтæй æмæ сæ иуцъус хæрдмæ фæккъæдз кодтам. Гъе, афтæ.

(Сабитæ архайыны.)

уый. Зæгъæм, арсы лæппын – къорийы хуызæн тымбыл, рæдау, æууæндаг, хæларзæрдæ, йæ цæстытæ – цымыдис, цыма ацы дунейыл æмæ алкауыл дæр цин кæны, йæ мукъутæ – тымбыл, аив, зæрдæмæдзæугæ. (Сывæллæттимæ кусргæйæ нæй пайдакæнæн стандартон ницывдисæг хъоппæгцæст хъæзæнтæй). Сабитæн æрцæттæ кæнæн ис хæрзад аходæн (къафеттæ, печенитæ, дыргътæ).

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон нын у бæрæгбон – Мишуткæйæн у йæ райгуырæн бон. 3 азы размæ фæзынд нæ рæвдауæндонны. Сывæллæттæн уымæй уарзондæр хъазæн нæй. Алчидæр уарзы йемæ хъазын, уымæн æмæ йын ис худæджы мукъутæ – фæлмæн, рæдау. А-ма, фенут-ма йæ уæхæдæг. Асгарут-ма йæ, кæддæра цавæр у.

(Сабитæ æвнæлыны арсы лæппынмæ, исыны ын йæ гыццыл дзæмбы æмæ йын арфæ кæныны. Лæгъз ын кæныны йæ хъуын. Афтамæй сабитæм фæзыны архайыны рагъ, уымæ зонгæ кæныны, цы предмет «сфæлдисдзысты», уый гуырахстимæ, йæ ас, йæ кондимæ.)

С. Фæлмæн у, пух. Ис ын йæ дзæмбы райсæн, ис æй æрлæгъз кæнæн, ис йæ фарсмæ фынæй кæнæн, уымæн æмæ у фæлмæн, хъарм.

Хъ. О, тынг дзæбæх у Мишуткæ. Цæй æмæ йын скæнæм хъазæн гуырæнбон. Нæхæдæг æрцæттæ кæнæм алцыдæр, æрбахонæм уазджыты æмæ сæ хорз фæхынцæм. Кæй æрбахондзыстæм?

С. Чындзойы, тæрхъусы, къæбылайы... Алкæйы дæр, алкæйы!..

Хъ. Æмæ уæхæдæг цы уарзут? Адджындæрæн цы фæхæрут?

С. Къафеттæ, печенитæ, шоколад, фæткъуытæ, апельсинтæ, адджын гуылтæ.

Хъ. Æмæ Мишуткæ та, сыхæмæ гæсгæ, фылдæр цы уарзы?

С. Мæнæргъы, мыд, кæрдотæ, къафеттæ...

Хъ. Гъемæ уæдæ ныр къоппæй сисæм фæйнаехуызон пластилин æмæ дзы скæнæм хъазæн хæринагтæ. Мах ныридæгæн зонæм æрмахсын. Уый размæ пластилинæй кодтам фæткъуытæ, пьæмидортæ, гагадыргътæ. Æмæ уыдонæй дæр ис фæхынцæн нæ диссаджы хæлары, стæй нæ уазджыты?

С. Ис, ис!

Хъ. Æмæ сæ куыд кодтам пластилинæй? Нæ уæ ферох, мыййаг? А-ма, равдисут-ма, куыд арæхсут, уый.

(Сабитæ архайыны.)

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: флейц (кæнæ та стыргомау хъисой – гоцола), хъазæнтæ-архайджытæ (арс, кукла, тæрхъус æмæ а.д.) Хъуымац кæнæ фольга, лентытæ, хуызджын – гæххæтт, клей-сасым. Æхсæрсæттæджы хуызвыст кæнæ къам. 4–5-аздыд сабиты цалдæр хахнывы – зынынц дзы ахуырт стыр стъæлфытæ æмæ хахнывгонд чысыл детальтæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, дыууæ хуызы хъисойтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл), уæрæххъуыр авг донимæ, салфеткæ – къухсæрфæн.

Рагагъоммæйы куыст. Æппæтæй хуыздæр уыдзæн флейц – стыр, фæтæн хъисой райсын. Рагацау хъæуы дæллагуыр – ибкæ скæрддын, уæлæфтау пæлæз, паддзахы худ – аивгæнæны охыл, цæмæй сабиты цур тагъддæр срæвдзгæнæн уа: хæрдгæбыд си-наг астауыл абæтт, лентытæ æрбæттын, паддзахы худ ыл аныхасын, цæстытæ-йедтæ æмæ а.д.

Ахуыры нывæст

Хъ. Цас ис, цас, нæ сабидоны хъазæнтæ! Хорз сæ зонæм мах æмæ семæ æхсызгонæй фæхъазæм. Уæ уарзондæр хъазæнтæ кæцытæ сты?

С. Арс, тæрхъус, машинæ, кукла æмæ кубиктæ.

Хъ. Æз та уæ хонын абон бынтон æнахуыр хъазæнтæй ахъазынмæ, кæнгæ та сæ нæхæдæг скæндзыстæм. Фæнды уæ? Арс æмæ нæм кукла та иуварсæй кæсдзысты, стæй немæ ахъаздзысты.

(Ахуыры рæстæг хъазæнты æрныхасы, стæй нывкæныны процессы архайджытæ скæныны.)

Кæсут-ма, ма къухы цы ис? Адон нывгæнæджы куыстадон дзаумæттæ сты, йæ кусæнгæртæ – хъисой-гоцолатæ. Гæххæттыл дæр æмæ сæ кæттагыл дæр ис нывтæ кæнæн. Цæй æмæ семæ ахъазæм. Фæлæ уал сæ раздæр аргъауы архайджытæ скæнæм. Æппæтæй стырдæр хъисой-гоцола райсут. Уый нын уыдзæн æппæт хъисойты чызг-паддзах дæр. Цытæ йæ хъæуы паддзахы?

С. Йæ худ.

Хъ. Тынг раст, ай-гъайдæр æй хъæуы йæ сæрмагонд худ – коронæ. Скæнæм ыл ацы алаæмæты рæсугъд ибкæ-дæллагуыр æмæ йын йæ сæрыл æрсадзæм йæ зынаргъ худ, æз ын сæ рагацау бацæттæ кодтон. Хъæуы ма йæ цæстытæ дæр. Баныхасæм ыл сæ. Уынут, цас

фæрасугъддæр, уый? Симгæ цауы, йæ ибкæ сыр-сыр кæны. Æцæг чызг-паддзах у! *(Сабитимæ иумæ архайæм.)* Мæнæ адон та йæ чысыл хотæ сты, уыдоныл дæр цæстытæ баныхасæм. Халæмдих æмхуызæттæ сты хотæ?

С. Не сты. Сæ иу стырдар у, иннæ – къаддар.

Хъ. Уый хистæр у, стырдар, кæстæр та – къаддар. Тынг бирæ уарзынц ахорæнтæй ныв кæнын, æмæ мах дæр сахуыр кæндзысты уыдон. Фæлæ ма уал раздар семæ базонгæ уæм æмæ сæм байхусæм, цы зæгъдзысты, уымæ.

1-аг хъисой. Махæн нæ дзыккутæ конд сты, æхсæрсæттæг нын йæ къæдзилæй цы фæлмæн хъистæ радта, уыдонæй. Тынг пух къæдзилтæ ис тыртынатæн, тинтæ дæр ма сæ хонынц. Мæнæ раст ахæмтæ, кæсут-ма. *(Къаммæ кæссæм.)*

Гæрзарм дæснытæ сабидонæн скодтой хъисойтæ æмæ куырджой, цæмæй сæ сыхахæн байуарæм, цæмæй, дам, сæ рæсугъд нывтæ скæнат. Айсут сæ, гъа.

(Алкæмæн дæр дзы фæйна дзууæ хъисойы раттын хъæуы.)

Бавналут-ма сæм, фенут-ма сæ къухæй, куыд фæлмæн æмæ пух сты.

(Хус хъисойæ сын сæ рустæ асарфын, сæ армытæппæнтæ – уадз æмæ йæ фæхатой, куыд æхсызгон у йæ бандзæвд, уый.)

Уынут, куыд фæлмæнхъис у йæ къæдзил æхсæрсæттæгæн, уый. Тынг нæ куы æлхъивой сабитæ гæххæтт кæнæ кæттагмæ, гуымиры хуызы нæ куы ныв кæной, уæд фæрисдзыстæм, нæ хъистæ иугай-дыгай рабырдзысты нæ дзыккутæй æмæ ныллагуынсар уыдзыстæм. Сабитæн, цæмæй ныв кæной, уый нал уыдзæн.

(Куыд сæ нæй пайда кæнæн нывгæнгæйæ, уый сын хус хъисойæ бацамонын. Равдисын сабитæн, куыд сæ æмбалы фыссын, уый – хъавгæ дзы иуырдам сæрд ахорæн, ма йæ æлхъив бынмæ.)

2-аг хъисой. Ноджыдæр ма махæн ис æвзист тæлыгонд, рæсугъд у, æмæ нывгæнгæйæ ууыл хæцын хъæуы, стæй ма хъæдын хæцæн дæр – уый уæлæ ис тæлыгонд дæр. Æмæ мах ахорæны куы фæтулут, уæд нæ хъавгæйæ ацахорын хъæуы, æрмæстдæр нæ фындз, цæмæй ахорæн нæ цæстыты ма бакаæла, афтæ.

(Бацамонын сын, хъисой куыд тулын хъæуы ахорæны, уый, цæмæй дон дæр æмæ ахорæн дæр ма тæдзой, афтæ. Стæй, хъисой-гоцола куыд æнхъæвзгæ æмæ æхсгæ у, уый дæр.)

Хъ. Цæй-ма, бафæлварæм. Райстам ахорæнтæ. Уый у гуашь. Доны

Иумæйаг темæ: «Мигæнæнтæ æмæ хойраг»

Темæ: «Аходæн – лæппынæн» (Сабиты иумæ æрмахстыл ахуыр кæнын)

Нысантæ:

– Сабиты зонындзинæдтæ хойраджы тыххæй уæрæхдæр кæнын.

– Æрмахсты руаджы предметты конд, фæлгуыр, ас æмæ хицæндзинæдтæ хуыздæр иртасын.

– Хъазты фæрцы сабитæм сæвзæрын кæнын рæсугъд æнкъарæнтæ; армæй истытæ аразынмæ куыд тырной, аргъ куыд кæной сæ хъазæнтæн, куыд сыл аудой æмæ ауæрдой.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонны.

Хуымæтæг гуырахстон формæйы предметтæ æвдисын зонин – (тымбыл формæ – тымбылæг, къори (шар), дæргъæццон формæ – тахынæг, тæппæн формæ – лауыз).

Скульптурон дзаумайæ (карды 'нгæс инструмент) – сартæй архайын базоннын (алы хуызты лыгтæ, уыгартæ).

2. Хуызиртасынад.

Ацы ахуырты хуыздæр уыдзæн хуызджын пластилиней спайда кæнын. Предметæн хуыз свæййы йæ æууæл (зæгъæм: сырх – мæнаргъы, сау – дзедыр, урс – айк, бур – фæткъуы).

3. Композици.

Хицæн предметтæ, бынтон хуымæтæг чи у арæзтæ гæсгæ, ахæмтæ æрмахст кæнын, æмæ сæ стæй хуызмæ, асмæ æмæ джипмæ гæсгæ къордтыл адих кæнын.

Куысты фæрæз: хуызджын пластилин.

Хуызвыст: гуырахстад. Хуымæтæг гуырахстон формæтыл кусын.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: хъазæнтæ – хъазты архайджытæ (арсы лæппын, тæрхъус, къæбыла, хъазæн чындз æмæ æнд. – къухы бын цы ис, уыдон).

Райуаринаг: хуызджын пластилин, фæйнаджы гæбæзтæ, сарт, къухсарфæн.

Рагагъоммæйы куыст. Пластилин ныллыгтæ кæнын алыгас хæйттыл (гыццылтæ, рæстæмбис æмæ стырдартæ). Ахуыртæн развæлгъау равзарын, хъазæнтæй цæсты ахадгæдæр кæцы у,

Хъ. Гъемæ сæ сныв кæнут цайданы алыварс. Æмæ ма цаймæ адджындæрæн цы сныв кæнæм?

С. Печенитæ, къафеттæ, дыргътæ...

(Сабитæ нымайыны, цаимæ цы фæхæрыны, уыдæттæ. Хъомылгæнæг сын амоны, стыр æмæ гыццыл предметтæ цавæр цылынагтæй фæныв кæныны, уый.)

Хъ. Ныр та уæ кæй цы фæнды, уый сныв кæнæд.

(Афтæмæй цадæггай рæзы натюрморт – ома цардæгас чи нæу, уыцы предметты ныв, уыдон сыфыл – аив æвæрд æмæ сæ кæрæдзиуыл бæтты иу нысаниуæг.)

Хъ. Ма уæ байрох уæд стъолæмбæрзæн кæнæ къухсæрфæнтæ сныв кæнын нывæфтыдтимæ (хæххытæ, чырагтæ, тæппытимæ).

(Стъолæмбæрзæн ныв кæныны кæронбæттæны, сæйраг предметты фæстæ, сыфыл ма цы бынат баззад, уый уæлахуырст кæнгæйæ (за-краска)).

Хъ. Сабитæ, уæ «натюрморт» цæттæ у. Уд кæм нæй, уыцы предметты ныв хуыйны натюрморт. Кæсут-ма.

(Кæсыны сабиты нывгæндтæм æмæ нывгæнджыты уацмысты халдихтæм (репродукцитæм), ома натюрморттæм.)

Хъ. Ам уынут вазæтæ (дидинагдæттæ) æмæ дидинджытæ. Цавæр у ацы натюрморт?

С. Рæсугъд, зæрдæрайгæ, бæрæгбонхуыз.

Хъ. Уый уын натюрморт хæдфыцгæ цайданимæ. Уазджытæ дæр цымдзысты цай. Мæнæ уый та у музыканты натюрморт. Куыдæй йæ базыдтам, музыканты натюрморт у, уый?

С. Уымæн æмæ йыл ис хъисфæндыры ныв.

Хъ. Натюрморты дуне æгæрон у. Цы предметтæ дзы «æрцæрыны», уыдоны бон нын у тынг бирæ радзурын. Чи сæ ныв кодта, уыдон куыд цæрыны, цавæр уыди сæ зæрдæйы уаг.

Ныр зонут, натюрморт цы у, уый. Натюрморт ныв кæнын уæм хорз фæкаст?

(Ахуырты кæрон йе та сæ фæстæ ис иумæ цай бацымæн, цæмæй сæ зæрдæйы баззайа хъарм æнкъарæн, уæд сабитæн сæ бæрæгбон тæлмæнтæ цæрæцагдæр уыдзысты.)

æнционæй тайы. Мах ныридæгæн дæр ацы ахорæнтæ зонæм. Раны-майут-ма сæ.

С. Сырх, бур, æрвцъæх, кæрдæгхуыз, морæ, сау.

Хъ. Мæнæ адон та нæуджытæ сты – сырхбынхуыз, бур апельсинау, фæлурс морæ, сиренхуыз, сырхбын, æрвцъæх фиалкæйау, ирд кæрдæгхуыз... Уæ уарзондæр кæцы хуыз у? Гъемæ уымæй райдайут ныв кæнын.

Падзах-хъисой. Мæ хистæр чызг чи у, уый тынг цырды æмæ рæвдз у алцæмæ дæр. Тъæбæртт кæны гæххæттыл, йæ фæдыл рæсугъд фæдтæ уадзгæйæ – хæххытæ, стъæлфытæ, зылын-мылынтæ. Мæнæ ахæмтæ. Уый алцыдæр сахарын уарзы – арв, хæхтæ, цæугæдæттæ, зæхх. *(Сабиты нывтæ равдисын хъæуы.)* Мæ кæстæр чызг та чысыл цыдæртæ уарзы ныв кæнын, ноджы уыцы арæхстгай, аивæй – лыстæг дуртæ, гæлæбутæ, хъæндилтæ, дзæццытæ, æрфгуытæ, цæстыхаутæ. Хъисойтæ кæддæриддæр иумæ кусынц – раздæр уал стыр, йæ фæстæ та къаддæр, кæрæдзийæн æххуысгæнгæйæ. Сымах дæр хæларæй цæрут? Æххуыс кæнут кæрæдзийæн?

Дарддæр ныв кæнæм. Æгæр ма тулут ахорæны уæ хъисойтæ-гоцолатæ. Тæлыгонд ма самæнтут, науæд уе 'нгуылдзтæ счъизи уыдзысты – цы уæ схондзæн уæд падзах-хъисой?

Нывгонд куы фæуат, уæд хъисой доны мидæг сæнхæвзын хъæуы, баудайын, ныннайын æмæ салфеткæйæ ныссæрфын. Доны мидæг æй ныууадзæн нæй, науæд суазал уыдзæн æмæ æрсæйдзæн. Уадз æмæ уал ахорæнты фарсмæ йæ фæллад суадзæд. Ныр иннæ хъисой райсæм, стæй æндæр ахорæн. Кæсут-ма. Йæ къæдзил батилы хъисой æмæ – уадздзæг, хъавгæ андзæвы – чысыл стъæлфытæ, мæнæ йыл цыма гæды ахуырст къæхтæй ауад, уыйау.

(Сабитæ фæлварыны, гæххæттыл алы хуызы æндзæвдæй цы фæдтæ баззаид, уый базонын – чысыл стъæлфытæ, хъулаеттæ, уадздæгтæ, амæстытæ.)

Хъ. Гæххæттыл бынат фаг ис – ныв ыл кæн, цыдæриддæр дæ фæнды, уыдæттæ – хур, хæхтæ, арв, бæлæстæ, кæрдæг... Алы ахорæнтæй дæр уæ бон у дæ уарзон хъазæны ныв скæнын.

(Сабиты цы фæнды, уый ныв кæнæд, фæлæ дзы кæд æххæст хуызвыст наема рауайа, уæд ын уадз æмæ уæнт хуымæтæг аив хæххытæ, стъæлфытæ, уадздæгтæ. Æрмæст сæ хъыгдарын нæ хъæуы, сæхи бар уæнт – уæд тагъддæр базондзысты хъисойæ алы хуызты архайын.)

Хь. Уадз æмæ нæ хъазæнтæ та – арс æмæ кукла – кæсæнт иуварсæй æмæ йæ æвзарæнт, кæй нывтæ хуыздæр рауадысты, уый. Цы хорз у ахорæнтæй ныв кæнын, цы!

12-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Зымæг»

Темæ: «Уазал рæстæг. Фыццаг мит» (Тезгъойы рæстæг цы бафиппайдтой æмæ сæ зæрдыл цы бадардтой, уыдоны бындурыл ныв кæнын)

Нысантæ:

– Зымæджы хæдагъоммæйы боныхъæды хицæндзинадтæ, афæдзы афонтиæ баст æрдзы ивддинадтæ куыд уыной, фиппайой, ууыл сæ ахуыр кæнын.

– Цæмæй æрдзы «равг» æнкъарой æмæ йæ арæхсой нывкæнынады фæрцы рафæлиив-бафæлиивгæнгæйæ равдисын, уыцы арæхстдзинады рæзтыл кусын.

– Æрдз зæрдæйæ куыд æнкъарой æмæ æмбарой, дисы сæ куыд æфтауа, цымыдисаг цæстæй йæм куыд кæсой æмæ сын йæ алы фæзындæй дæр се 'ргом йæхимæ куыд здаха, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын зонин.

Формæ зæрдæйæ æнкъарын – уæздан «зæрдæхæлар» формæ (æврагъ) æмæ «мастдзагъд», скъуыдтæ формæ (сау мигъ).

Гуашы ахорæнтимæ кусыны арæхстдзинад фидардæр кæнæм – стъæлфытæ, амæст, чысыл стъæлфытæ. (Æртæхтæ – уарыны цæссыгтæ, уадздæгтæ – уарын, стъæлфытæ – миты гæлæбутæ.)

2. Хуызиртасынад.

Хуыз зæрдæйæ æнкъарын, развæлгъау зындгонд равг равдисынаен цавæр ахорæнты къорд бахъæудзæн, уый æвзарын зоннын.

Пайдагонд цæуы фæныкхуыз-æрвцъæх гаммæйы хуызтæй – «æнкъард», «уазал». Ацы хуызты къорды мидæг гармоний. (Хицæнмæ-хицæнтæй пайдагонд нæ цæуы хъæрм хуызтæй – сырхбын бурæй, ирд бурæй, сырхæй.)

ма федтой... Æмæ бынтон нынкъард сты чашкæтæ. (Хъæлæс аивын.)
Ехх, мах никайы хъæуæм! Мах афтæ фыдрæсугъд не стæм. Хъал цæмæй уæм, цæ?! Рацыд рæстæг, сабитæ райхъал сты. Цæй-ма, цай бацымæм. Мæнæ нын сæкæрдон, мæнæ нын бæрзонд вазæйы балты варенна. Цайданы – фыцгæ дон, йæ фындзæй тæф цæуы. Фæлæ уый циу? Куыд хъуамæ бацымæм цай?! Кæм сты чашкæтæ – æнæ уыдон ницы бакæндзыстæм. Чи сæ зоны – кæм сты? Аххуыс мын кæнут.

С. Уыдон тæрхæгыл бамбæхстысты.

Хь. Уæдæ, уæдæ – сæхи бааууон кодтой æмæ ныссабыр сты – гыццылтæ, сæ урс тымбыл фæрстыл та уæздан æрвхуыз дидинджытæ. Æнкъард кæнынц. Рахæссут-ма сæ рæвдздæр! Сабитæ сæм рагæй æнхъæлмæ куы кæсынц.

Чашкæтæ фырцинæй ныззæланг кодтой, фæлæ уый ничиуал фехъуыста.

(Сабитæ æрбахастой чашкæтæ æмæ сæ хъавгæ равардтой стъолыл.)

Хь. Æмæ иууылдæр цымдтой цай варенна æмæ печенитимæ. Фынгыл та цæхæртæ калдтой рæсугъд мигæнæнтæ. Зæгъут-ма, цавæртæ?

С. Цайдан, сæкæрдон, къафетты вазæ (къафетдон) æмæ чашкæтæ блюдетимæ – мæнæ ныр махмæ куыд сты, афтæ.

(Сабитæ æрцыдысты ахæм хатдзæгмæ – сервисы æппæт хæйттæ дæр сты вазыгджын, хъæуыны се 'ппæт дæр.)

Хь. Цæй æмæ сæ сныв кæнæм. Мæнæ нæм ис хуызджын фломастертæ. Уыдонмæ тынг цæуы ныв кæнын – æрхъæцмæ дæр нал лæууынц, нал! Цы сныв кæндзыстæм раздæр?

С. Цайдан.

Хь. Гъемæ цайдан сныв кæнæм сыфы бæстастæу, иугæр афтæ ахсджиаг æмæ стыр уæд. Цайданыл нæ цы сныв кæнын хъæуы?

С. Даргъ фындз, хæцæн æмæ йæ сæр.

Хь. Æмæ афтæмæй цавæр рауайдзæн?

С. Буц, хъалхуыз, уадзы тæф (пар).

Хь. Ныр та сныв кæнæм сæкæрдон. Уый та цавæр у?

С. Тымбыл, тыппыр, дыууæ къухы æмæ гыццыл сæримæ.

Хь. Ныв кæнæм... Алцыдæр сныв кодтаг? Цай цымгæйæ ма нæ цы фæхъæуы?

С. Бæгуыдæр, чашкæтæ блюдетимæ æмæ æрттиваг гыццыл уидгуытæ.

хъустæ фестад, фæлæ нукуы 'мæ ницы. Æмæ та мæнæ ногæй: дзин-дзин. Æмæ дын уалынмæ мынæг хъæлæсæй дзурын райдыдта.

(Хорз рауайдзæн, хъомылгæнæджы бон куы бауа йæ хъæлæсы уагæй дзураджы ролы ахъазын, йæ ныхасы уаг равдисын.)

Хъ. *(хъæлæс аивгæйæ).* О, куыд рæсугъд дæн æз! Тыппыр, тымбыл. Мæнæн ис дуду гыццыл сæр æмæ 2 гыццыл къухы-хæцæны. О, æз тынг хъал дæн мæхицæй. Æмæ куыннæ – ме 'мыдзаг дæн сæкæрæй! Æнæ мæн цай цымæн нæй!

(Хъомылгæнæг дисгæнæгау сулæфыди фарст.)

Хъ. Базыдтат, сабитæ, чи у, уый?..

С. Сæкæрдон.

(Фынгыл стъолæмбæрзæныл кæнæ къухсæрфæныл сæрæвæрдтой сæкæрдон.)

Хъ. *(хъæлæс аивгæйæ).* Æз дæн æппæты ахсджиагдæр æмæ рæсугъддæр, уымæн æмæ нæй мæнæй бæрзонддæр æмæ стырдæр. Иунæг мæнæн ис ахæм даргъ схъæл фындз. Ноджы ма мæ бон у мæ фындзæй тæф (пар) уадзын.

(Сабиты сæргом аздахын хъæуы гуырыконды миниуджытæм, предметты хæйттæм – фындз, къухтæ-хæцæнтæ, сæкæрдоны сæр æмæ зæрдылдаринаг фæлгонцтæ – вазыгджын, даргъфындзджын, тыппыр æмæ а.д.)

(Хъомылгæнæг та сабыргай фæрсы.)

Хъ. Сабитæ, уый та чи у, сымахмæ гæсгæ?

С. Цайдан!

(Цайдан райсыны æмæ йæ стъолыл сæрæвæрыны.)

Хъ. Мæнæ царциатæ – уый сæкæрдон æмæ цайдан куы ныхас кæныны! – ныддис кодта лæппу... Æмæ та æдзæмы райхъуыст сабыр лыстæг хъæлæс. *(Ивы йæ хъæлæс.)* Дзин-дзин-дзин, ма быцæу кæнут дзæгъæлы. Ам æппæты сæйрагдæр æз дæн – къафетты вазæ. Æрмæстдæр мæныл баууæндыны къафеттæ æмæ вареннæ. Æрбакæсут-ма мын мæ зырнайзылд къахмæ – куыд рæсугъд æмæ куыд даргъ у! *(Вазæ дæр сæрæвæрдтой фынгыл.)*

Хъ. Æмæ æрмæст гыццыл мæнгæфсон чашкæтæ-хотæ лæууыдысты æнцад тæрхæгыл сæ блюдеты æмæ ницы дзырдтой... Уыдон нæ уыдысты сæкæрдоны хуызæн тыппыр æмæ тымбыл. Уыдонæн нæ уыд цайданы æмæ сæкæрдоны хуызæн рæсугъд сæртæ. Уæдæ, цайданæн цы рæсугъд схъæл фындз ис, уый та! Ахæм сæ фыны дæр нукуы-

3. Композици.

Пейзажмæ сойвысты фæрцы ивдзинадтæ бахæссын, рæстæджы цыды рæзтимæ æмæ йæ равг ивгæйæ. Пейзажы «равг» равдисыныл архайын.

Куыстадон мадзал: гуашь.

Хуызвыст: сойвыст. Хуызвысты ахаст – хуызджын фæлгонцы фæрцы ситуацийæн йæ рæзгæ-рæзыны хуызвыст.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: 4–5-аздыд сабиты хахнывтæ æмæ зымæджы фæлгонцтæ кæм ис, ахæм нывты репродукцитæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, дыууæ хуызы хъисойтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл), донимæ банкæ, салфеткæ.

Рагагъоммæйы куыст. Цæмæй ахуыртæ хуыздæр ацæуой, уый охыл пайда кæнæм тезгъойы фæлтæрдæй. Æвзæр бонтæ куы скæны ахуырты размæ, уæд æрдзы ивдзинадтæм уæлдай тынгдæр хъæуы хъус æрдарын *(бæлæстæ куыд æнкъуысыны, сау мигътæ куыд хилыны арвыл, митхæццæ уарыны нывтæ).* Æрдзы ахастмæ сабитæ хъуамæ се 'ргом уæлдай тынгдæр аздахой – боны ахаст куы айвы, уæд айвы иумæйаг хуыз æмæ равг дæр *(хур бон æмæ асæст, къæвда бон кæрæдзиуыл абарын).*

Ахуыры нывæст

Хъ. Тезгъогæнгæйæ цытæ федтам, абон уыдæттæ ныв кæндзыстæм. Иумæ-иу æрымысдзыстæм исты æмæ-иу æй сныв кæндзыстæм. Феххуыс мын кæндзыстут?

Сабитæ кæрты тезгъо кодтой. Хур касти, арвыл ленк кодта иу чысыл зæрдæхæлар рухсбын æврагъ. Уый уыд гыццыл урс уæрыччы хуызæн. Æврагъ хæларæй цард хуримæ, хур æй тавта æмæ йæ рухс кодта йæ сыгъзæринфыст тынтæй. Уыйадыл æврагъ ноджы рæсугъддæр кодта – сыгъзæринбын-сырххуыз сси. Ныв кæнæм. Хур, тынтæ, арвыл æврагъ.

(Ситуаци айвы. Рафæлив-бафæлив кæны адæймаджы равг дæр.)

Хъ. Æнæнхъæлæджы дымгæ сыстад æмæ ниуы: «У-у-у!» Цæй-ма, ныффутгытæ кæнут, уæ бон пас у, афтæ тыхджын.

(Стъолы сæрæй лыстæг скъуыд гæххæтты гæбæзтæ хъуамæ атахой захмæ.)

Хъ. Дымгæ бæлæсты дыууæрдæм уигъын райдыдта. Куыд фæратас кæныны бæлæстæ дымгæйæ, уый-ма уæ къухтæй равдисут.

(Уыцы архайд сабитæ ныридагæн дæр зоның – сæ къухтæ хæрдмæ сисың æмæ куы цуырдаем, куы иннæрдæм атасың.)

Хъ. Гъе, ахæм тыхджын дымгæ радымдта. Бæлæстæ куыд ратас-батас кæнынц дымгæмæ, уый сныв кæнут. Мах зонæм бæлæстæ ныв кæнын. Дымгæ уыд тыхджын. Знæт мигътæ сæхи æрбауагътой, арв сæхгæдтой æгасæй дæр, бамбæхстой хуры дæр. Уыдæттæ сныв кæнут. Кæцы хъисойæ-гоцолойæ ныв кæнæм мигътæ?

С. Стырæй.

Хъ. Раст у. Ахæм тызмæг сау мигътæ сты! Ис сын тар ахорæнтæй куыдфæндыйæ сныв кæнæн – сæхæдæг дæр мастдзагъд сты, знæт. *(Сываллæттæм ситуацийы аккаг æнкъарæнтæ сæвзарын кæнын.)*

Хъ. Узал къæвда уарын райдыдта. Раздæр уарыны æртæхтæ чысылтæ уыдысты. Куыд къуып-къуып кæнынц?

С. Кап-кап-кап!

Хъ. Уарыны æртæхтæ ныв кæнæм. Бандзæв-бандзæв амæстытæй, чысыл хæххытæй та – алыхуызон æрттиваг æртæхтæ. Цавæр хъисой райсдзыстæм?

С. Гыццыл.

Хъ. Уарын та тыхджынай-тыхджындæр кæны, къæрттайæ калагау. Ныр та ныв кæнæм дæргъæй-дæргъмæ хæххытæй уæле дæлæмæ. Тынг тыхджын уарын у, ноджы ма дымгæимæ.

(Кусгæ-кусыны растæг ахаст тæлмгай бæрæг дардзæн сæ куыстыл, ома хахнывы мидæг хуызвыст ивдзæн, ногæй-ногмæ æндæр хуызы ахуырстцаудзæн. Уый тынг æрдзон фæзынду сабиты нывкæнынадæн æмæ, сфæлдыстадон процесс куыд æмбарың, уымæн.)

Хъ. Узалæй-узалдæр кодта. Уарыны æртæхтæй куыдфæстæмæ миты гæлæбутæ рауад. Сныв кæнут миты гæлæбутæ. Сабитæ иууылдæр басыдысты. Сæ къухтæ суазал сты, сæ рустæ нысырх сты, сæ фындзтæ сцъæх сты. Æмæ уыдон дæр уæд нынкъард сты. Фæстæмæ сæ сабидонмæ раздæхын бахъуыд тезгъойæ. Кæй уæ фæнды, уый сабиты дæр сныв кæнæд.

(Сабитæй чи размæцыддæр у, чи та чысыл фæстæзæддæр æмæ уымæ гæсгæ æппæтæн æмхуызон кусгæ нæу – кæй фæнды, уый уадз æмæ фылдæр куса.)

Хъ. Мит та тыхджынай тыхджындæр уары. Дуне урс-урсид афæлдæхт! Сабитæ стæфстысты æмæ рудзынгæй кастысты фыццаг митуардмæ, æдде миты гæлæбутæ куыд тахтысты, бæлæстæ, хæдзæрттæ, зæхх урс пух хъæццулæй куыд æмбæрттой, уымæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонн.

Предметтæ сæ арæзтмæ гæсгæ цæмæй хицæн кæнынц, уый фиппайын. Уый тыххæй та-иу сын хъуамæ абарой сæ ас дæр (стыр бæрзонд цайдан, ныллæг тымбыл сæкæрдон, гыццыл чашкæтæ). Предметты сæрмагонд æууæлтæ æмæ хæдхуыз хицæндзинаedtæ фиппайын. Ома, сын сæ арæзт, сæ конд иннæтæй тынгдæр цы хицæн кæны, уыцы миниуджытæ – тыппыр, худæджы сæкæрдон, вазыгджын даргъфындзджын цайдан æмæ а.д.

2. Хуызиртасынад.

Фылдæр æмбæлынцрухс æмæ ирд хуызтæ. Ирд хуыз паддæхиуæг кæны уæлæмхасæнты – адджинагты, дыргъты æмæ декоры – сервис аивгæнæнтыл, гауызы нывæфтыдтыл. Цы ныв кæны, уымæ аудæг цæстæнгас равдисын ирд хуызты фæрцы.

3. Композици.

Предметтæ сæ асмæ гæсгæ сыфыл равæрын. Сæйраг, ома тæккæ стыр дæр – астауæй, иннæтæ та, куыд къаддæр сты, афтæ æддæдæр – сæйрагдæры алыварс.

Куыстадон фæрæз: хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: цæхгæрмæ-тæссармæ хæххытæ. Сæ нывгарстмæ (хахнывмæ) гæсгæ вазыгджын джиппытæ уæлахуырст кæныны фæлварæнтæ. (Закраска.)

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: цайцымæн мигæнæнтæ (хъазæн сервис дæр уæд), иукъ-ахыг вазæ къафетгæн. Стъолæмбæрзæн кæнæ къухсæрфæнтæ. 4–5-аздыд сабиты нывтæ æмæ нывгæнджыты уацмыстæй репродуктитæ (натюрморттæ).

Райуаринаг: гæххæтт А-4, фломастертæ (12 хуызы).

Рагагъоммæйы куыст. Сабитæн адджинагтæ æрцæттæ кæнын (къафеттæ, печенитæ, дыргътæ цай æмæ æнд.).

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, сбадут æмæ байхъусут лæмбынæг. Æз уын райдыдтон кæсын...

Иу гыццыл лæппуйы хуыссæг нал æмæ нал ахста. Рафт-бафт кодта йæ сынтæджы æмæ а ныр бафынай уа, зæгъгæ, афтæ айхъуыста зыланг. Цыдæр сабыргай ныдздинг ласта... Лæппу æнæхъæнæй дæр

Ныр та зазы алыварс сабиты сныв кәнәм, науәд иунәгәй куы ләууа, уәд афтә фенхәлдзән, цыма никәй хьәуы, ничи йыл цин кәны, никәй зәрдамаә цауы. Стәй сабиты дәр цыма нә фәнды, цәмәй Ног аз раләууа, уый. *Әнәмәнг хьуамә алчидәр йәхи сныв кәна – уә алкәй зәрдамаә дәр уә куы цауы зазбәлас, нә? Стәй йыл иннәтә дәр куы цин кәнынц – сныв сә кәнәм. Науәд иунәгәй әнкьард у Ног азы бәрәгбон дәр. Алчи та нә йәхи ныв кәнын зоны – сәр, гуыр, кьухтә, кьәхтә. Кәд әмә заз уәхимә ис, уәд уәхи, мамәйы, бабайы әмә уә хойы нывтә скәнут. Кәд әмә заз ам, сабидоны ис, уәд та сныв кәнут, уә зәрдамаә чи цауы, уыдоны. Иу дзырдәй, куыд уәм хуыздәр кәсы, афтә ныв кәнут.*

(Нывтә хьуамә алыхуызәттә уой. Кәй әмә цы ныв кәной сабитә, уый сәхи бар у – чи сә Митын Дадайы скәндзән, чи та Митәлинәйы.)

Ныр нә куыстыгә рудзынджы тәрхәгыл сәвәрдзыстәм, уадз әмә хус кәной. Рудзынгәй сәм Митын Дада әрбакәсдзән, фендзән сә әмә ахьуыды кәндзән: «Цы рәсугьд нывтә сты, цы! Ахәм хорз нывгәнджытән хьуамә әз Ног азы ахьаззаг ләвәрттә скәнон. Уарзут, Митын Дада уын ләвәрттә куы әрбахәссы, уый?»

(Тәрхәгыл нывтә сәвәрынц әмә сабыргай ацәуыныц.)

15-әм ахуыры сахат

Иумәйаг темә: «Мигәнәнтә әмә хойраг»

Темә: «Цай цымын» (Натурә әмә чиныг бакәсгәйә цы тәлмәнтә сәвзәрд, уыдонмә гәсгә ныв кәнын)

Нысантә:

– Сабиты цымыдисдинад рәзын кәнын цайцымән мигәнәнтә хуыздәр базоныны тыххәй.

Фыццаг кьәхдзәфтә – нывкәнынады дунемә; йә хуызтә. Термин «натюрморт».

– Цәстыты ләмбынагад рәзын кәнын. Предметты арәзты сәйрагдәр әууәлтә әвдисыныл фәцалх уын.

– Нә алыварс дунейы предметтәм хәлар ахаст әвзәрын кәнын.

Сабиты фынджы уәлхьус сәхи дарыныл ахуыр кәнын.

Тынг рәсугьд у зымәг!

(Зымәгон боны нывтәм кәсәм рудзынгәй.)

13-әм ахуыры сахат

Иумәйаг темә: «Зымәг»

Темә: «Миты гәләбутә әмә Митыло¹» (Цы уынынц әмә сә зәрдыл цы бадардтой, уыдоны бындырыл ныв кәнын)

Нысантә:

– Зымәгон боначасты хицәндзинәдтә. Миты характеристикаә әмә йә миниуджытә. Дарддәр ахәццә кәнын аивадон фәрәзтимә зонгә кәнын, куысты сә куыд пайда кәнын хьәуы, ууыл сә ахуыр кәнын. «Палитра» циу, уый сын фыццаг хатт бацамоннын.

– Алчыппәт фиппайаг куыд уой, цы феней, уый сә зәрдыл хорз куыд дарой, уыцы миниуджытыл рәзтыл сын архайын; хьуамә әрдзы «равг – ахаст» әмбарой зәрдәйә.

– Сә алыварс дунейы рәсугьддинад әмә гармонии куыд әнкьарой, уымә сә разәнгард кәнын.

Миты хуыз куыд раив-баив кәны, ууыл цин куыд кәной, әрвылбоны царды аивтә куыд хатой әмә сәм цымыдис куыд кәной, уымә сә разәнгард кәнын.

Аивадон-ахуырадон хәстә:

1. Аивадон фәлгонцады фәрәзтә хуыздәр базонын.

Фәлгуызыты ныхмәвәрдды мадзалай пайда кәнәм – ома рухсдзәф миты гәләбутә арвы тар быдырыл, тар әндәргтә әмә бәгьнәг бәләстә миты быдырыл. Алы хуызвыстән дәр йәхи хьисойтә равзарәм. Зонгә сә кәнәм комбинаторикайы элементтимә, алы фәрәзтәй пайда кәнынны мадзалимә ома – әмхуызон формәтә әмләгьзыл баиу кәнын (зәгьәм, Митахьойы² хуызвыст), стәй гуырахст аразгәйә (Митахьойы кәнын).

¹ Митыло – Снежная баба.

² Митахьо – Снеговик.

2. Хуызиртасынад.

Зонгæ сæ кæнæм æмбарынаедтимæ «хуыз» æмæ йæ «фæлгъуызтæ». Палитраимæ куысты фыццаг фæлварæнтæ, хуызтæ æмхæццæ кæнын æмæ фæлгъуызтæ аразын. Ирд хуызтæ фæлурсгæнгæйæ сæ хуыз фæрухсдæр ваййы, фæфæлмæндæр, фæрауæгдæр. Зымæгон равг, зæрдæйы ахаст хуызы фæрцы æвдисын.

3. Композици.

Хуызджын быдырæй (фонæй) пайда кæнæм сæйрагдæрты фæбæрæг кæныны охыл (миты гæлæбутæ æмæ Митахъойы). Зымæгон пейзажы бындурыл сюжетон композици саразыныл бафæлварæм. Ома Митахъо æмæ сабиты фигурæтæ иумæ сныв кæнынц.

Куыстадон фæрæзтæ: хуызджын гæххæттыл гуашæй фыссын. Сæйрагдæр сты урс хуызтæ. Пластилин (æлыг).

Хуызвыст: сойджын ахорæнтæ. Хуызвысты ахаст – сюжетон композицимæ рахизгæ пейзаж. Гуырахстон.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: зымæджы нывтæ (къамтæ): бæлæстæ, хæдзæрттæ, хæхтæ – митæмбæрзт.

Райуаринаг: хуызджын гæххæтт А-4, (æрвцъæх, фæныкхуыз-æрвцъæх). 12 хуызы гуашь, палитра, дыууæ хуызы хъисойы (рæстæмбис æмæ чысыл), банкæ донимæ, салфеткæ. Пластилин (æлыг), фæйнаджы гæбаз, стека (кардгонд).

Рагагъоммæйы куыст. Мит хурмæ куыд тæмæнтæ калы, уымæ æргом ыздахын тезгъогæнгæйæ. Миты гæлæбутæ армæй æрцахсын æмæ сæм æдзынæгæй кæсын, куыд рафæлиив-бафæлиив кæны сæ хуыз, цæйхуызæн сты, армы тæпæны куыд тайынц, уыдæттæм. Митыло скæнын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон мах ныв кæндзыстæм зымæг. Уæ зæрдæмæ цæуы зымæг? Алцыдæр æмбæрзт у урс митæй, миты гæлæбутæ зилдух кæнынц уæлдæфы. Æрдз тынг рæсугъд ваййы зымæгон, растдæриддæр аргъауау. Цæй-ма, æркæсæм æм.

(Хæхты нывтæм кæсын: урс цъуппытæм, бæлæстæ митын фæлысты, митæмбæрзт хæдзæрттæ.)

Хъ. Æмæ мит та цыхуызæн у?

Хъ. Цæй æмæ ма тынг стыр заз сныв кæнæм, нæ гæххæтты сыфæн суанг йæ цъупмæ куыд схæццæ уа. Уадз æмæ йыл бирæ хъазæнтæ æмæ æрттиваг къоритæ æрцауындзæн уа. Хорз æй сфæлындæм.

(Сæрмагонд схема сын дæттын нæ хъæуы, алы саби дæр сæрибарæй ныв кæнæд заз, уый йæ куыд уыны æмæ зоны, ахæмæй.)

Хъ. Цыхуызæн хъисой нæ бахъæудзæн?

С. Стыр.

Хъ. Заз бæрзонд бæлас у, пух, йæ судзинтæй хуынчъытæ кæны, рæхойы, бавналут-ма сæм, æцæг, хъавгæ.

(Сабитæ архæстгай æвнæлы цъуы хихтæм.)

Æмæ куыд хæрдæф у, уый та! Мæнæ-ма кæсут, хъæд зымæгон цыхуызæн ваййы, уымæ. *(Къаммæ кæнæ хуызвыстмæ кæсынц.)*

Цалынмæ ныв кæнут, уæдмæ сабыргай азарæм зазы тыххæй хуыздæр зарæг:

Хъæды райгуыр д зазбæлас,

Хъæды рæзтис уый.

Сæрдæй æмæ зымæгæй дæр

Цъæх хæрзконд тала уыд!

Мæнæ сцæттæ нæ заз – кæрдæгцъæх, хæмпус, йæ судзинтæ цыргъ, ныхсынц буары. Ис ыл хъазæнтæ ауындзæн, аивтæ скæнæн. Æмæ хъазæнтæ та – цы хуызæттæ ваййынц, цавæртæ?

(Уынынц хъазæнтæ, сабитæ нымайынц, æндæр ма цыхуызæн хъазæнтæ зоны, уыдæттæ.)

С. Къоритæ, къокъосатæ, дзæнгæрджытæ, тæрхъустæ...

Хъ. Кæцы хъисой нын феххуыс уыдзæн чысыл рæсугъд хъазæнтæ сныв кæнынæн зазы уæла?

С. Гыццыл, мæнæ ис.

Хъ. Ацы къалиуыл ауындзæм сырх къори, ауыл та – бур. Ам та – алыхуызон дзæнгæрджытæ, стæй ма гирляндæтæ, тьупгæнæнтæ, чысыл цырагътæ. Тынг рæсугъд æмæ æрттиваг рауайдзæн нæ зазбæлас, тæмæнтæ æмæ цæхæртæ калы. Сабиты цинæн кæрон нал уыд, кафгæ-заргæ йæ алыварс зилдух систой. Зарынц нæхи зарæг, æмдзæгъд кæнынц тьупгæнæнтæй, цырагътæ ссыгътой æмæ диссагмæ æнхæлмæ кæсынц, аргъауы фæзындмæ – Митын Дада æмæ Митæлинамæ.

(Бенгайлаг цырагътæ-æртытæ ис ссудзæн, ноджыдæр ма истæмæйты фæбæрæгбонхуыздæр кæнын уавæр, гуыпгæнæн схæцын кæнын.)

3. Композици.

Сәйрагдәр хуызвыст йә асәй фәбәрәг кәнын (стыр заз), йә бынагмә гәсгә иннә ахәм (сыфы астаәумә хәстәг). Сәйраг элементы алыварс сә бынат әрцахсынц чысылдәртә (кафгәйә зарәггәнджытә), әмә уымәй сәйрагдәры ахадындынад фәтыхджындәр вәййы.

Куыстадон фәрәз: гуашь.

Хуызвыст: сойджын ахорәнтә. Хуызвысты ахаст – сюжетон композицийы равзәрды әууәлтә.

Архайән фәрәзтә

Цәстуынгә: зымәгон хьәд, заз миты астаәу (хуызвыст кәнә кьам). Зазы кьалиу, кьокьосатә (шишки). Иу-цалдәр хьазәны – зазыл ауындзәнтә, тьупгәнәнтә, бенгайлаг әртыгә.

Райуаринаг: гәххәтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитрә, банка донимә, дыууә хьисойы (чысыл әмә рәстәмбис), салфеткә.

Рагагьоммәйы куыст. Заз бәласмә уынджы искуы зәрдиагәй фәкәсын, йә судзинтәм ын әвналын, әрәмбырд кәнын кьокьосатә. Сабидонмә кьалиу әрбахәссын. Кәд сәхи сабидоны кәрты ис заз бәлас, уәд уымә дәр кәсын.

Ахуыры нывәст

Хь. Сабитә, рәхджы раләудзән бәрәгбон, әмә йәм әнхәлмә кәсынц чысылаей, стьрәй. Иууылдәр әм сәхи цәттә кәнынц, әлхәнынц ләвәртгә. Сабитә та ахуыр кәнынц ног зарджытә әмә әмдзәвгәтә. Базонут-ма йә, уый цавәр бәрәгбон у?

С. Ногбон, Ног аз!

Хь. Сымах дәр уәхи цәттә кәнүт уыцы бәрәгбонмә? Чи мын радзурдзән әмдзәвгә? *(Сабитә әмдзәвгәтә дзурынц.)*

Ног азы тыххәй бирә цыдәртә ис радзурән, фәлә мах уый бәсты нывтә скәндзыстәм. Цавәр бәрәгбон у, куыд әй фервитәм, йә сәйрагдәр бәрәггәнән цы у Ног азән, ома әнә цәмәй нә фидауы?

С. Әнә заз бәласәй!

Хь. Гьемә уәдә уый ныв кәнынәй райдайдзыстәм. Әви әндәр бәласы ныв әмбәлы скәнын? Зәггәм, бәрз кәнә та тулдз?

С. Нә, нә. Заз әдзүхдәр цьәх у, иннә бәләстә та зымәгон бәггәнәг вәййынц, сә сыфтәр азгәлы.

С. Рәуәг, пух, әрттиваг, тыбар-тыбур кәны, әрттивы.

Хь. Абон уә әз сахуыр кәндзынән мит ныв кәнын. Әмә нә уый тыххәй цы хуызән ахорән бахьәудзән?

С. Урс.

Хь. Уый сәйраг уыздән, иннә ахорәнтә та йын әххуыс кәндзысты, әрмәст урс ахорәнәй куы сахорон мәнә афтә, уәд.

(Урс гәххәтт урс ахорәнәй әмләггәз сахоры. Сабитәм ницы әнкьарәнтә равзәрын кәны уыцы әггьуыз ныв.)

Хь. У миты хуызән? Бәрәг ыл дары, чысыл миты гәләбүтәй арәзт кәй у, уый? Әрттивы хурмә, тәмәнтә калы?

С. Нагь.

Хь. Мит йәхи хуызән у, цәхәр калы?

С. Нагь.

Хь. Уәдә цәй хуызән у.

С. Урс гәххәтты, урс хьуымацы, урс кьулы. Әдзурд хуыз у.

Хь. Әркәсәм-ма, нәй нәм, цымә, әндәр рәсугьд ахорән, миты хуыз равдисынән чи сбәзза, ахәм. Уәд та йә әрвцьәх, науәд бур хуызәй скәниккам? Науәд та сырх дәр?

С. Нә, нә, уыцы ахорәнтә дәр нә бәззынц!

Хь. Әмә сау та? Кәрдәгцьәх?

С. Нагь. Мит ахәм нә вәййы!

(Сабитә зәрдиагәй архайынц бәзгә хуыз равзәрнынл.)

Хь. Нәй нәм, мит рәсугьд цәмәй сныв кәнәм, ахәм хуыз. Әмә уәдә ныр куыд бакәнәм? Нәхи кәнинаг ма уой хьәугә ахорәнтә. Уый охыл нә бахьәудзән палитрә. Мәнә-ма кәсут, ай у палитрә – нывгәнәг ыл сәмхәццә кәны алы ахорәнтә, сызмәнты сә, цы хуыз әй фәхьәуы, ахәм сә рауайын кәны. Палитрәйыл ис чысыл дзыхьгәндтә алы ахорәнән дәр. Әмә урс ахорәнмә әндәр рәсугьд хуызтә куы афтауәм, уәд уый дәр уәлдай рәсугьддәр суыздән. Мәнә йәм бахәссәм иу мур, иу әртах әрвцьәх хуыз. Фылдәр әм куы бафтауәм, уәд ныттар уыздән, нал та бәздзән мит сныв кәнынән. О, ныр уыцы мур сызмәнтәм урсимә. Рауад дзы фәлурсбын әрвцьәх. Тынг дзәбәх у, фәлмән, рухсәй дзаг. Сбәздзән мит сныв кәнынән?

С. Сбәздзән.

Хь. Ныр палитрәйы иннә дзыхьгонды урс хуызмә бафтауәм ирд бур. Сызмәнтәм сә, әмә дзы цавәр хуыз рауад? Тынг фәлмән, фәлурс-бур, бурбын урс ахорән, раст цыма митыл хуры тынтә схьа-

зыдысты, уыйау. Ныр та сэм сырх ахорән бафтауәм. Кәсут-ма, цы дзы рауад, уымә. Уә зардәмә цәуы ахәм хуыз – фәлмән сырхбын? *(Сабиты дзуаппытә.)*

Нә банкәты цы ахорәнтә нәй, цы хуызтә, мах нәхәдәг ахәмтә аразын базыдтам ахорәнтә хәццәгәныны фәрцы. Ныр ма уәхәдәг, әнә ме ‘ххуысәй, бавзарут хәуегә хуыз скәнын, цыма уә ахъаззагдәр хуыз чи саразид, цалдәр хуызы сәмхәццәгәнгәйә, мит сныв кәнынән.

(Сабитә палитрәйыл архайынц хуызтә змәнтыныл. Уый у се сфәлдыстадон куыст – эксперимент. Иу хуыз сә цәстыты раз афәливы, фендәр вәййы, әмә сабийы зардә барухс вәййы сфәлдыстадон цинәй – мәнә уый бон дәр у хуызән йә уынд-бакаст аивын!)

Хь. Ныр та, афтә кәм фесгуыхтыстут, уыйфәстә нә ныфс бахәссәм әрвцъәх гәххәттыл – әрвхуыз кәнә ныв кәнын. Уый уәлә миты гәләбута хуыздәр зындзысты, бәрәгдәр ыл дардзысты: рухсдзәфтә, әрттивәгтә, фәлурс сырхытә, фәлурсбын әрвцъәхтә, фәлурсхуыз буртә, фәлурсгонд сырхбынтә. Әмә архайгә та кәцы хъисойә кәнәм?

С. Чысыләй.

Хь. Раст у – уый рәвдзәдәр разындзән чысыл митын гәләбута ныв кәнынән. Фәлгъуызтә радыгай исәм әмә ныв кәнәм. Уынут: мит рафәлив-бафәлив кәны йә хуыз, цәхәртә калы алы ахорәнтәй. Цы рәсугъд у! Аләмәты рәсугъд! Әмә сабитә та митәй цы скәнын зонынц?

С. Митылойы.

Хь. Сныв-ма йә кәнәм – тынг әнцон снывгәнән у. Әртә тымбыләджы: стырдәр әппәты бынай, уый уәлә рәстәмбис, әппәты уәле та – се ‘ппәты кьаддәр. Зилләччытә ныв кәнынмә та мах хорз арәхсәм. Сныв ын кәнәм цәстытә әмә фындз – сырхбын уырыдзы. Стәй та худ дәр – кьәрта, зәронд бедра. Гьемә нын рауад әцәг Митахьо. Уадз әмә сабитәм кәса әмә сәм йә мидбылты худа, зымәгон мәргьтә – сырдонцъиута әмә митмитгәнджытәм гәдйы хуызын ма уадза, науәд сә уый бахәрдзән, джауыр! Митылойы алыварс – арф мит, ноджы ма уары, әмә миты урс гәләбута йә уәлә бадынц, раздәр йә сәрмә фәзилдух кәнынц уәлдәфы, афтәмәй. Раст ын цыма цыдәр йә хуысы сусәгәй фәдзурынц. Базонут-ма йә, цытә йын дзурынц сусу-бусугәнгә?

С. Әвәццәгән, Митын Дада әмә Митәлиняйы тыххәй. Ома, дам, сәм әнхәлмә кәсут – тагъд сә ардәм хәуы, әмә семә Ног аз әркәндзысты, ног амәндтә әмә хәрзтә әрхәсдзысты.

Хь. Сабитә та кьуыбырыл хъазынц, дзоныгьтәй бырынц. Мәнә цы хорз у зымәгон, мәнә! Әгәр хорз дәр ма арәхсәм Митылойы ныв кәнынмә. Цәй әмә йә ныр та пластилиняй скәнәм.

(Кәд рәстәг амона, уәд әй скәнынц пластилиняй, кәд рәстәг нал уа, уәд сын ахәм хәсләвәрд хәдзармә раттәм. Кусәм алыяс тымбыл формәтыл, стәй сә иу нывгарстыл (фигурәйы мидәг) бауу кәнәм – комбинаторикә әмхуызон гуырахсты формәтәй.)

14-әм ахуыры сахат

Иумәйаг темә: «Зымәг»

Темә: «Заз фәлындәм» (Сә цәстытыл цы ауайы, уымә гәсгә ныв кәнын)

Нысантә:

- Әрдзурын зымәгон бәрәгбәтты хицәндзинадтыл. Ног азмә цәттә кәнын.
- Фәлгәнәны, фантазийы, әнкьарәнты әмә фәлгонцтәй хуыдыкәнынады рәзтыл кусын.
- Исты аив, рәсугъддинад кәнын сәм куыд цәуа, ууыл сә ардауын.
- Нывтыл кусгәйә хуамаә цин кәной, разәй сәм бәрәгбон кәй әнхәлмә кәсы, ууыл.

Аивадон-ахуырадон хәстә:

1. Аивадон фәлгонцады фәрәзтәй пайда кәнын зонын.

Сюжетон композицийы алыяс формәты элементтә иу кәнын. Стыр формә (заз), йә алыварс та уымәй кьаддәртә (сабиты нывкәрстытә – фигурәтә), стәй хәрзчысылтә (зазы хъазәнтә). Алыхуызон, контрастон – ныхмәвәрд формәтә тыхджындәр кәнынц, бәрәгбоны агьоммә кәй сты, уыцы әнкьарән.

2. Хуызиртасынад.

Ныхмәвәрд хуызтәй пайдагәнгәйә, бәрәгбон кәй раләудзән, уыцы әнкьарән тыхджындәр фәкәнын – хуамаә рагацау цин кәной, схәлдзәг уой, амонджын кәсой сәхимә.